

**ITIKADI KATIKA TAMTHILIYA ZA EMMANUEL MBOGO: UTAFITI
LINGANISHI WA NGOMA YA NG'WANAMALUNDI NA FUMO LIONGO**

GLADYS SHEMWETA

**TASINIFU ILIYOWASILISHWA KWA AJILI YA KUTIMIZA SHARTI
PEKEE LA KUTUNUKIWA SHAHADA YA UZAMILI (M.A KISWAHILI)
YA CHUO KIKUU HURIA CHA TANZANIA**

2015

UTHIBITISHO

Aliyetia saini yake hapa chini, anathibitisha kuwa, amesoma tasnifu hii iitwayo *“Itikadi katika Tamthiliya za Emmanuel Mbogo: Utafiti Linganishi wa Ngoma ya Ng’wanamalundi na Fumo Liongo”*, na anapendekeza ikubaliwe na Chuo Kikuu Huria Cha Tanzania kwa ajili ya kutimiza sehemu ya masharti ya kutunukiwa Digrii ya Uzamili (MA Kiswahili - Fasihi) katika Kiswahili ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

.....
Profesa, Emmanuel Mbogo

(Msimamizi)

.....
Tarehe

HAKIMILIKI

Hairuhusiwi kuiga au kunakili kwa namna yoyote sehemu yoyote ile ya tasnifu hii kwa njia yoyote kama vile, kielektroniki, kurudufu nakala, kurekodi au njia yoyote nyingine bila ya idhini ya mwandishi au Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa niaba.

TAMKO

Mimi, **Gladys Shemweta**, nathibitisha kuwa tasnifu hii ni kazi yangu halisi na haijawahi kuwasilishwa katika Chuo Kikuu kingine chochote kwa ajili ya kutunukiwa shahada kama hii au nyingine yoyote.

.....
Saini

.....
Tarehe

TABARUKU

Ninapenda kuitabaruku kazi hii kwa wazazi wetu, mme wangu Profesa S. S. Madoffe, watoto wetu Sofia, Neema, Rehema, Namvua, na mjukuu wangu Mayra Kipiki na wapenzi wote wa lugha adhimu ya Kiswahili.

SHUKURANI

Matokeo ya kazi hii ya Utafiti ni mchango mkubwa wa ushirikiano baina yangu na Asasi mbali mbali, wakiwemo wahadhiri wangu, watafiti na wanataaluma. Sio rahisi kuonesha au kuandika ni kwa kiasi gani kila mmoja amechangia katika kukamilisha kazi hii, bali wafuatao wanastahili kupewa shukrani za kipekee kabisa. Kwa wale ambao sitawataja wajue pia kuwa ninathamini sana mchango wao.

Awali ya yote napenda kumshukuru Mola wangu aliyenijalia uhai na afya njema wakati wote wa kipindi cha masomo yangu ya uzamili. Amina. Pili, natoa shukrani zangu za dhati kwa msimamizi wangu wa tasnifu hii, Profesa Emmanuel Mbogo, kwa kuniongoza vyema katika kila hatua ya utafiti huu. Msaada wake hauwezi kukisiwa thamani yake. Vile vile hakuchoka kuniongoza, kunikosoa na kunishauri kuanzia kipindi cha kutayarisha andiko la utafiti huu, wakati wa kukusanya data na hatimaye kuandika ripoti hii. Mwenyezi Mungu ambariki sana.

Tatu, napenda kutoa shukrani zangu za dhati kwa wahadhiri wangu wote waliotufundisha na kushauri katika kozi hii ya shahada ya uzamili ambao ni Profesa T.S.Y.M.Sengo, Profesa J.S. Mdee, Dkt P.P.P.Lipembe, Dkt H Simpasa, Dkt Z. Elisifa na M. Omary. Mchango wao umeweza kunisaidia kupata ujuzi na maarifa katika nyanja mbali mbali na hatimaye kukamilisha kazi hii kwa ufanisi.

Nne, napenda kuishukuru familia yangu kwa msaada wa hali na mali katika kipindi chote cha masomo yangu. Mume na watoto wangu walikosa baadhi ya hudumu muhimu wakati wa masomo yangu lakini walinivumilia na kunipa msaada pale nilipokuwa nauhitaji. Nawapenda wote na Mungu awabariki sana.

Mwisho lakini si kwa umuhimu napenda kuwashukuru wafanyakazi wenzangu wa TRC, Idara ya Elimu Manispaa ya Morogoro kwa kunishauri na kunitia moyo katika kipindi chote cha masomo yangu.

IKISIRI

Utafiti huu unahusu *Itikadi katika Tamthiliya za Emmanuel Mbogo: Utafiti Linganishi wa Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo*. Lengo kuu la utafiti huu lilikuwa ni kuchunguza itikadi katika tamthiliya mbili za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Ili kukamilisha lengo hili data za utafiti zilikusanywa kwa kutumia mbinu za usomaji wa machapisho na kuchambuliwa kwa kutumia mkabala wa kimaielezo. Utafiti huu umetumia nadharia mbili yaani nadharia ya Umarx na nadharia ya semiotiki. Matokeo ya utafiti yanaonyesha kuwa itikadi kama vile, ushirikina wa kichawi na kiganga, mapinduzi, ujamaa, ubepari, utamaduni, mapenzi na ndoa na dini zimejitokeza katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Kwa upande wa *Fumo Liongo*, itikadi za masuala ya sihiri, utawala wa milele, mapenzi ya dhati kwa jamii na malezi na uzazi zimejitokeza. Matokeo ya utafiti yanaonesha kuwa itikadi ya uganga wa kichawi inafanana sana katika tamthiliya zote mbili ikilinganishwa na itikadi nyingine. Itikadi hii imetawala katika tamthiliya hizi, jambo linaloashiria kuwa hata katika jamii itikadi hii imetawala katika maisha ya watu waliowengi. Itikadi juu ya kuamini katika dini imejitokeza katika tamthiliya zote mbili kuthibitisha kuwa kwa asili mwanadamu ni mtu ambaye anazaliwa akiwa na itikadi juu ya uwepo wa Mungu. Pia, matokeo ya utafiti yanaonesha kuwa itikadi katika tamthiliya teuliwa zinajengwa kwa kutumia mbinu mbalimbali za kisanaa. Katika utafiti huu tamathali za usemi za tashibiha, sitiari, kejeli, takriri na misemo tu ndizo zilizotafitiwa. Kupitia tamathali hizo, mwandishi ameweza kuwasilisha itikadi mbalimbali katika tamthiliya teuliwa.

YALIYOMO

UTHIBITISHO	ii
HAKIMILIKI.....	iii
TAMKO	iv
TABARUKU.....	v
SHUKURANI	vi
IKISIRI	viii
JEDDWALI	xiii
SURA YA KWANZA	1
UTANGULIZI.....	1
1.1 Utangulizi.....	1
1.2 Usuli wa Tatizo la Utafiti.....	1
1.3 Tatizo la Utafiti	4
1.4 Lengo Kuu la Utafiti	4
1.4.1 Malengo Mahsusi.....	5
1.4.2 Maswali ya Utafiti.....	5
1.5 Umuhimu wa Utafiti	5
1.6 Mipaka ya Utafiti	6
1.7 Matatizo ya utafiti	6
1.8 Mpangilio waTasinifu	7
SURA YA PILI.....	8
MAPITIO YA KAZI TANGULIZI NA MKABALA WA KINADHARIA	8
2.1 Utangulizi.....	8

2.2	Ufafanuzi wa Dhana ya Fasihi Linganishi.....	8
2.3	Utafiti kuhusu Tamthiliya ya Kiswahili.....	11
2.3.1	Fani katika Tamthiliya	12
2.3.2	Maudhui katika Tamthiliya.....	16
2.4	Suala la Itikadi kwa Ujumla.....	20
2.5	Itikadi katika Fasihi kwa Jumla	22
2.6	Suala la Itiakadi katika Tamthiliya ya Kiswahili.....	24
2.7	Utafiti Tangulizi katika Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo	26
2.8	Pengo la Maarifa.....	27
2.9	Mkabala wa Kinadharia	27
2.9.1	Nadharia ya Umarx	28
2.9.1.1	Sababu ya Kuteua Nadharia Hii.....	30
2.9.1.2	Namna Nadharia ya Umarx ilivyotumika Katika Utafiti Huu	30
2.9.1.3	Mapungufu ya Nadharia ya Umarx	31
2.9.2	Nadharia ya Simiotiki	32
2.9.2.1	Udhaifu wa Nadharia Hii	35
2.10	Hitimisho	36
	SURA YA TATU	37
	MBINU NA ZANA ZA UTAFITI	37
3.1	Utangulizi	37
3.2	Umbo la Utafiti	37
3.3	Eneo la Utafiti	38
3.4	Aina za Data zilizokusanywa	39
3.4.1	Data za Msingi	39

3.5	Mbinu za Ukusanyaji wa Data za Msingi	39
3.5.1	Mbinu ya Usomaji wa Machapisho.....	40
3.6	Data za Upili	40
3.6.1	Ukusanyaji wa Data za Upili.....	41
3.6.1.1	Uchambuzi wa Data	41
3.6.1.2	Mkabala wa Kidhamira.....	42
3.7	Usahihi wa Data	42
3.8	Maadili ya Utafiti	43
3.9	Hitimisho.....	43
	SURA YA NNE	44
	UWASILISHAJI, UCHAMBUZI NA MJADALA WA DATA ZA UTAFITI ..	44
4.1	Utangulizi.....	44
4.2	Itikadi katika Tamthiliya Teule.....	44
4.2.1	Itikadi katika Tamthiliya ya Ngoma ya Ng'wanamalundi.....	44
4.2.1.1	Itikadi ya Uchawi na Ushirikina	45
4.2.1.2	Itikadi ya Mapenzi	48
4.2.1.3	Itikadi ya Ushirikina wa Kiganga	50
4.2.1.4	Itikadi ya Mapinduzi	57
4.2.1.6	Itikadi ya Ubepari.....	65
4.2.1.7	Itikadi ya Dini	69
4.2.1.8	Itikadi ya Utamaduni	71
4.2.1.9	Itikadi katika Mapenzi	73
4.2.1.10	Muhtasari	76
4.3	Uchambuzi wa Itikadi katika Tamthiliya ya Fumo Liongo	76

4.3.1	Itikadi katika Sihiri (Uchawi)	76
4.3.2	Itikadi katika Utawala wa Milele	79
4.3.3	Itikadi katika Mapenzi	81
4.3.4	Itikadi katika Malezi na Uzazi.	83
4.4	Kulinganisha na Kulinganua Itikadi katika Tamthiliya Teule.....	85
4.5	Hitimisho	87
4.6	Mbinu za Kisanaa katika Tamthiliya za Ngoma yaNg’wanamalundi na <i>Fumo Liongo</i>	87
4.6.1	Matumizi ya Tashibiha katika Tamthiliya Teule	88
4.6.2	Matumizi ya Sitiari katika Tamthiliya Teule.....	92
4.6.3	Matumizi ya Kejeli katika Tamthiliya Teule	96
4.6.4	Matumizi ya Takriri	98
4.6.5	Matumizi ya Misemo katika Tamthiliya Teule.....	101
4.7	Hitimisho	104
SURA YA TANO		106
MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO		106
5.1	Utangulizi	106
5.2	Muhtasari.....	106
5.2.1	Ujitokezaji wa Itikadi Katika Tamthiliya Teuliwa.....	107
5.2.2	Kufanana na Kutofautiana kwa Itikadi katika Tamthiliya Teuliwa	111
5.2.3	Mbinu za Kisanaa zijengazo Itikadi za Tamthiliya Teuliwa.....	114
5.2	Hitimisho.....	115
5.4	Mapendekezo	116
MAREJELEO		117

JEDDWALI

Jedwali Na. 4.1: Kulinganisha itikadi kati ya tamthiliya ya Ngoma ya

Ng'wanamalundi na Fumo Liongo.....86

SURA YA KWANZA

UTANGULIZI

1.1 Utangulizi

Sura hii ni sura tangulizi ambayo inajadili kuhusu tatizo lililoshughulikiwa katika utafiti huu. Sura hii imegawanyika katika sehemu ambazo zinawasilisha kuhusu; usuli wa tatizo, tatizo la utafiti, malengo ya utafiti, umuhimu wa utafiti, mipaka ya utafiti, mpangilio wa tasnifu na hitimisho.

1.2 Usuli wa Tatizo la Utafiti

Itikadi ni dhana inayorejelea maadili, imani, tabia au mtazamo wa msanii kuhusu suala moja ama zaidi katika jamii. Itikadi inaweza kuwa ya mtu mmoja mmoja ama kikundi cha watu ama jamii fulani. Kwa mfano nchi ya Tanzania ilijulikana kwa kufuata misingi ya itikadi ya siasa ya ujamaa na kujitegemea hata baada ya kutangazwa kwa Azimio la Arusha (1967). Kwa ujumla itikadi huongoza jamii na kuifanya jamii hiyo na watu wake wawe wafuasi wa imani ya itikadi ambayo ndiyo inayoongoza jamii hiyo.

Kwa maana hiyo, itikadi ni dhana inayorejelea imani, maadili, mtazamo, tabia pamoja na namna ama jinsi ya kufikiri na kuyaelewa mambo mbalimbali sawasawa na kaida za jamii ambazo huongoza katika namna ya kuamua na kukubali jambo mahsusi. Itikadi ni moja ya kipengele cha maudhui ya kazi ya fasihi huonyesha mwelekeo na imani ya mwandishi kuhusu kile anachokiamini katika jamii. Namna anavyoyatazama mazingira yake jinsi na mbinu za kuyatawala mazingira hayo. Pamoja kuwa ni kipengele katika kazi za fasihi na ni kipengele ambacho hubeba

imani na mtazamo wa mwandishi kuhusu suala analolizungumzia katika jamii yake. Kipengele hiki bado hakijamakinikiwa sana na watafiti wa tamthiliya za Kiswahili hususani tamthiliya za Emmanuel Mbogo. Katika kuyatalii maandiko na tafiti mbalimbali tulibaini kuwa itikadi bado haijafanyiwa utafiti katika tamthiliya za Emmanuel Mbogo ingawa watafiti wengi wamejikita katika kuchunguza ama kulinganisha fani na maudhui katika tamthiliya za msanii huyo baadhi ya tafiti hizo ni utafiti wa Fadhiri (2014) na Mkuwiri (2014). Kwa hiyo, sababu hii ndiyo iliyotupa msukumo wa kufanya utafiti huu ili kuchunguza itikadi ya Emmanuel Mbogo kama inavyojidhihirisha katika tamthiliya zake.

Kwa kufanya hivi tuliona itatusaidia kubaini imani na mwelekeo wake kuhusu jamii anayoiandikia na falsafa yake kuhusu mbinu za kisanii anazoiibua katika utatuzi wa matatizo ya jamii na kuyakabili mazingira ya jamii. Kwa hiyo, utafiti huu ulichunguza kuhusu suala la itikadi katika tamthiliya za Emmanuel Mbogo, ili kuibua imani na mtizamo wa msanii huyo katika kuyakabili masuala ya kijamii kama yanavyojidhihirisha kupitia sanaa yake.

Mlama (1983) anafafanua kuwa Sanaa za Maonesho ni utanzu wa fasihi simulizi ambao unapatikana katika makabila mbalimbali ya Tanzania. Sanaa hizo za Maonesho zilihusu maigizo, ngoma, miviga ya jando na unyago, majigambo, utongoaji wa mashairi na utambaji wa hadithi (Mbogo, 1993). Tunaona kwamba hayo yalioyo tajwa ni miongoni mwa itikadi za jamii za Kiafrika. Wakoloni wa Kiingereza walipokuja walikuta fani hizi zikitendeka katika jamii kama sehemu ya kujiburudisha na kufunza amali za kimaadili, utamaduni, mila na desturi katika jamii za makabila ya Tanzania (Daniel, 2012). Hata hivyo, wakoloni hao hawakuwa na nia

njema na sanaa za maonyesho za Kiafrika na walifanya kila waliloweza kuifanya jamii ione sanaa za maonesho kuwa ushenzi na ulimbukeni usiofaa katika jamii (Mulokozi, 1996). Maelezo haya yanaungwa mkono na (Mlama, 1983) kuwa, wakoloni walitumia njia mbalimbali katika kuhakikisha kuwa sanaa za maonesho zinapotea katika jamii za Kiafrika. Miongoni mwa njia hizo ni pamoja kuanzisha dini na kutoa elimu ya Kimagharibi kwa Waafrika ambapo kupitia dini haya ya Kikiristo na Uislamu sanaa za maonesho kama matambiko zilionekana kuwa zinakiuka maadili ya dini na mambo yasiyomfurahisha Mwenyezi Mungu. Ama kupitia elimu iliyotolewa na Wakoloni Waafrika walioipata elimu hiyo walijengwa katika misingi ya kuziona sanaa za maonesho kuwa ni vitu ambavyo havina maana yoyote katika maisha (Mlama, 1983). Mabadiliko hayo yalidumaza baadhi ya itikadi walizokuwa nazo wanajamii.

Emmanuel Mbogo ni mmoja kati ya watunzi nguli wa tamthiliya za Kiswahili ambazo kwa kiwango chochote kile zimesheheni vipengele vya kifani na kimaudhui vya Kiafrika na hivyo kuikuza tamthiliya ya Kiswahili. Mutembei (2012) anataja tamthiliya zilizoandikwa na Emmanuel Mbogo mpaka sasa ni *Giza Limeingia* (1980), *Watoto Wetu* (1981), *Tone la Mwisho* (1981), *Ngoma ya Ng'wanamalundi* (1988), *Morani* (1993), *Sundiata* (1995) na *Fumo Liongo* (2009). Kazi nyingine za hivi karibuni ni *Sadaka ya John Okello* (2015) na *Nyerere na Safari ya Kanaani* (2015). Licha ya mtunzi huyu kuandika kazi zote hizi za tamthiliya zenye sifa na ujumi wa Kiafrika bado hazijatafitiwa kwa kina kifani na kimaudhui.

Ramadhani (2005) ni miongoni mwa watafiti wachache waliotafiti tamthiliya za Emmanuel Mbogo. Mtafiti huyu alichunguza matumizi ya sitiari katika tamthiliya ya

Ngoma ya Ng'wanamalundi akilinganisha na ile ya *Mashetani* ya Ebrahimu Hussein. Mutembei (2012) amedokeza kwa muhtasari dhamira ya uchawi na ushirikina katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* katika kusherehesha nadharia ya Korasi katika kitabu chake alichandika. Hivyo basi, tumeona kuna haja ya msingi ya kufanya utafiti wa suala la itikadi na jinsi linavyjitokeza katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* kwa lengo la kuzilinganisha na kulinganua.

1.3 Tatizo la Utafiti

Uhakiki na utafiti katika kazi za tamthiliya umefanywa na wanataaluma mbalimbali katika vipengele vya maudhui na fani. Baadhi ya watafiti hao ni Ligembe (1995), Njogu na Chimera (1999), Wamitila (2008), Nicholous (2011), Daniel (2012). Hata hivyo, wapo watafiti ambao wamefanya utafiti wa tamthiliya za Emmanuel Mbogo baadhi yao ni Ramadhani (2005), Fadhiri (2014) na Mkuwiri (2014). Baada ya kutalii maandiko na tafiti mbalimbali zilizokwisha fanywa tulibaini kuwa tafiti hizo zimejikita katika kuchunguza vipengele vingine vya fasihi tofauti na kipengele cha itikadi. Swali ambalo tunajiuliza ni nini itikadi ya Emmanuel Mbogo katika utunzi wa kazi zake za fasihi? Kwa hiyo tatizo la utafiti huu ni kuchunguza suala la itikadi katika utunzi wa Emmanuel Mbogo ili kubaini imani na mwelekeo wake kupitia mbinu za kimtindo kwa kulinganisha tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Hivyo basi, utafiti huu unafanywa ili kuziba pengo hili la kiutafiti.

1.4 Lengo Kuu la Utafiti

Kuchunguza suala la itikadi katika utunzi wa Emmanuel Mbogo kwa kulinganisha na kulinganua tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* ili kubaini namana msanii anavyotumia mbinu za kisanii katika kuwasilisha suala la itikadi

1.4.1 Malengo Mahsusi

Utafiti huu una jumla ya malengo mahususi matatu kama yanavyoainishwa hapa chini.

- (i) Kubainisha itikadi zinazojitokeza katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo*.
- (ii) Kulinganisha na kulinganua suala la itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo*
- (iii) Kubainisha mbinu za kisanii zilizotumika kuibua itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo*.

1.4.2 Maswali ya Utafiti

- (i) Utafiti huu utajibu maswali ya fuatayo;
- (ii) Ni itikadi gani zinazojitokeza katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo*?
- (iii) Je, kuna kufanana ama kutofautiana kwa itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo*?
- (iv) Ni mbinu gani za kisanii anazoitumia msanii kuibua itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo*?

1.5 Umuhimu wa Utafiti

Utafiti huu una mchango mkubwa katika taaluma ya fasihi na fasihi linganishi. Kwa kufanya uchunguzi linganishi wa itikadi katika tamthiliya teule, utafiti huu utatoa machango wa maarifa katika nadharia ya fasihi linganishi. Vile vile, kwa kuzingatia kazi za fasihi, utafiti huu utatoa mchango wa maarifa katika fasihi ya Kiswahili hususani tamthiliya ya Kiswahili.

Aidha, utafiti huu utaweza kutumiwa kama rejeleo na hamasa ya tafiti zingine katika uga wa fasihi linganishi, fasihi na tamthiliya.

1.6 Mipaka ya Utafiti

Emmanuel Mbogo ni mtunzi wa tamthiliya aliyeandika zaidi ya tamthiliya sita mpaka kufikia sasa. Hata hivyo kwa lengo la kutimiza malengo mahsusi ya utafiti huu tumeamua kuchagua kazi mbili tu kati ya hizo alizoandika. Kazi hizo ni *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* ambapo tutachambua suala la itikadi. Sababu ya kuchagua kazi hizo ni kwamba zilionesha kukidhi malengo ya utafiti huu. Kwa maana hiyo, tamthiliya zingine tofauti na hizi hazitahusika katika utafiti huu.

1.7 Matatizo ya utafiti

Utafiti kama kazi yoyote ya kitaaluma haiwezi kuepuka kuwepo kwa vikwazo mbalimbali. Hata hivyo, pamoja na vikwazo vidogo vidogo ambavyo kwa ujumla wake havikuweza kuathiri ukusanyaji na uchambuzi wa data za utafiti huu. Kwanza kabisa, ni umbali uliopo baina ya mtafiti na msimamizi lakini tatizo hili halikuweza kuathiri ukusanyaji, uchambuzi na uwasilishaji wa data za utafiti huu kwa sababu tuliweza kutafuta njia muafaka ya kukutana na msimamizi mara kwa mara.

Aidha, tatizo lingine ni kukosekana kwa marejeleo ya kazi tangulizi na ufinyu wa muda wa kusoma kwa sababu mtafiti anasoma akiwa kazini. Hata hivyo, mtafiti alitafuta namna ya kupata ruhusa toka kazini na kutembelea maktaba ya chuo kikuu huria na chuo kikuu cha Dar es salaam ili kupata data na machapisho mengine kama vile; vitabu, majarida na tasnifu.

1.8 Mpangilio waTasinifu

Utafiti huu umegawanyika katika sura tano. Sura ya kwanza inatoa utangulizi na kuibua tatizo la utafiti huu, sura ya pili inahusu mapitio ya kazi tangulizi zinazohusiana na mada ya utafiti huu pamoja na mkabala wa nadharia. Sura ya tatu inahusu mbinu za utafiti zilizotumika katika kukusanya data za utafiti huu. Sura ya nne ya inawasilisha, kuchambua na kujadili data na matokeo ya utafiti na sura ya tano inatoa muhtasari na mchango wa kitaaluma, na mapendekezo kwa ajili ya utafiti wa baadae.

SURA YA PILI

MAPITIO YA KAZI TANGULIZI NA MKABALA WA KINADHARIA

2.1 Utangulizi

Mapitio ya kazi tangulizi yana umuhimu sana kwa mtafiti na utafiti. Kombo na Tromp (2011) wanaeleza kuwa kufanya mapitio ya kazi tangulizi humpa mtafiti msingi wa kinadharia, kanuni za utafiti wake kwa kuangalia nadharia walizotumia watafiti walio tangulia. Vilevile kazi tangulizi humpa mtafiti fursa ya kujenga mlingano wa utafiti ambao anataka kuufanya na utafiti ulio tangulia. Mapitio haya yatajenga uelewa wa mtafiti kujua au kufahamu taaluma iliyofikiwa kwenye eneo la utafiti wake. Hivyo mtafiti anatakiwa kujiuliza ni kwa kiasi gani utafiti wake utaongeza taaluma katika eneo hilo.

Katika sehemu hii tujadili kuhusu kazi tangulizi zinazohusiana na mada yetu ya utafiti ili kuona watafiti waliotangulia wametafiti nini kuhusiana na lengo ambalo sisi tumelikusudia katika utafiti huu. Kwa hiyo sura hii imegawanyika katika sehemu zifuatazo; sehemu ya kwanza inahusu dhana ya fasihi linganishi, sehemu ya pili ni tafiti kuhusu kazi za tamthiliya, historia fupi ya tamthiliya dhamira na fani katika kazi ya fasihi. Hata hivyo tutaangalia nadharia zilivyotumika katika tamthiliya hizi.

Fasihi Linganishi

2.2 Ufafanuzi wa Dhana ya Fasihi Linganishi

Fasihi Linganishi ni taaluma pana iliyoandikiwa na wataalamu mbalimbali duniani kwa nia na madhumuni tofautitofauti. Hata hivyo, kwa mujibu wa muktadha wa utafiti wetu tumefanya ufafanuzi tu wa dhana ya fasihi linganishi ili kukidhi mahitaji

ya utafiti wetu. Wellek na Warren (1948) wanaifasili dhana ya fasihi linganishi kuwa ni mbinu itumiwayo na wahakiki wengi wa fasihi hata wanasayansi kwa kujadili njia maalumu ya usomaji wa sanaa mbalimbali ulimwenguni. Ulinganishi unaweza kuwa wa fasihi ya Kiafrika na Kizungu ama fasihi ya Kizungu dhidi ya Kihindi. Ufafanuzi huu unatuonesha kuwa, fasihi linganishi ni taaluma inayohusika na ulinganishaji wa fasihi za mataifa mbalimbali na si fasihi za taifa moja peke yake. Kwa kuzingatia fasili hiyo, utafiti huu umeshughulikia ulinganishaji wa tamthiliya mbili za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* za mtunzi mmoja katika kulinganisha na kulinganua kipengele cha itikadi katika kazi hizo.

Stallneknecht (1961), anafasili fasihi linganishi kuwa ni uwanja wa kitaaluma unaoshughulika na fasihi mbili au mbili zaidi zinazohusisha vipengele tofauti vya utamaduni. Pia, anaongezea, fasihi linganishi hujihusisha na uchunguzi na ulinganishaji wa aina mbalimbali za sanaa, kwa mfano, uhusiano wa filamu na muziki, au fasihi na uchoraji. Kwa jinsi hii, fasihi linganishi huweza kuwa ni jukwaa zuri la kutolea mafunzo ya taifa au jamii fulani pamoja na kudhihirisha uhusiano kati ya fasihi au sanaa kwa jumla na Nyanja nyingine za maisha ya mwanadamu kama vile siasa na uchumi. Ufafanuzi huu umetupatia uelewa kuwa upo uwezekano wa kulinganisha na kulinganua fani tofauti za sanaa bila ya kujali kama zote zinatoka katika utanzu au kipera kimoja cha fasihi. Hata hivyo, katika utafiti wetu tumechunguza suala la itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* ambazo zote ni tamthiliya tena za mtunzi mmoja Emmanuel Mbogo.

Naye Kumar (2000) akimnukuu Wellek (1988) anaeleza maana ya fasihi linganishi kama ifuatavyo:

The simple way to define comparative literature is to say that it is a comparison between the two literatures. Comparative literature analyses the similarities and dissimilarities and parallels between two literatures. It further studies themes, modes, conventions and use of folk tales, myths in two different literatures or even more (Kumar, 2000:03).

Njia rahisi ya kueleza maana ya fasihi linganishi ni kusema kuwa ni ulinganisho baina ya kazi mbili za fasihi. Fasihi linganishi inahusika na uchambuzi wa ufanano na utofauti pamoja na usambamba kati ya kazi mbili za fasihi. Pamoja na hayo, pia fasihi linganishi hushughulikia namna dhamira, fani, matumizi ya visasili na hadithi yanavyofanana na kutofautiana baina ya kazi mbili za fasihi (Tafsiri Yangu).

Fasili ya fasihi linganishi inayotolewa na Wellek (1988) kama anavyonukuliwa na Kumar (2000), inatufahamisha kuwa kinacholinganishwa katika fasihi kinaweza kuwa ni fani au maudhui katika kazi mbili au zaidi za fasihi. Vipengele vya fani vinavyolinganishwa ni wahusika, mandhari, matumizi ya lugha, muundo na mtindo. Na kwa upande wa maudhui vipengele vinavyolinganishwa ni dhamira, ujumbe, migogoro, falsafa na mtazamo wa mwandishi. Sambamba na hilo, pia anaeleza kuwa fasihi linganishi inahusu ulinganishaji na utofautishaji wa visasili na hadithi ambazo ni taaluma za fasihi simulizi. Kwa hivyo, ulinganishaji katika kazi za fasihi unaweza kufanywa katika fasihi simulizi na fasihi andishi. Utafiti wetu umefanya ulinganishaji wa kazi mbili za fasihi andishi za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* kutoka kwa mtunzi Emmanuel Mbogo.

Zepetnek (1996) anafafanua dhana ya fasihi linganishi kuwa taaluma inayojishughulisha na uteuzi, na uchambuzi wa vipengele mbalimbali vya kazi za fasihi kama vile kanuni, mafundisho, na tamaduni ambavyo vinapatikana katika kazi za fasihi za jamii mbalimbali. Fasili hii imetupatia jambo jipya ambalo linaweza

kulinganishwa katika fasihi kuwa ni utamaduni. Utamaduni ni jumla ya mambo yote yanayohusu maisha ya mwanadamu ya kila siku. Miongoni mwa vipengele vya utamaduni ni lugha na sanaa kwa hiyo tunaposhughulika na taaluma ya fasihi linganishi tunaweza kulinganisha na kulinganua vipengele vya lugha na vya kiutamaduni kwa jumla. Kwa mfano, katika utafiti wetu tumeshughulikia vipengele kama uchawi, ushirikina, uganga, ndoa na vinginevyo ambavyo ni vya utamaduni kama vinavyojitokeza katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*.

Ponera (2014) anaeleza kuwa, kulinganisha ni kitendo cha kufanya tathimini ya vitu viwili au zaidi ili kujua ubora, kufanana, na kutofautiana kwavyo. Mtu yeyote anayehitaji kufanya ulinganisho lazima atahitaji kwanza kuwa na mahitaji maalumu kwa ajili ya kazi hiyo. Mahitaji yenyewe yapo matatu ambayo ni haya yafuatayo:

- (i) Maarifa na ujuzi juu ya vilinganishwavyo;
- (ii) Kuwapo kwa vitu viwili au zaidi vinavyolinganishwa, na;
- (iii) Kuwapo kwa kigezo au vigezo maalumu vya kulinganishia.

Ufafanuzi wa Ponera (2014) unabainisha kuwa fasihi linganishi hufanywa na mtu ambaye ana ujuzi na maarifa kuhusu kile anachokilinganisha. Hii ina maana kuwa, fasihi linganishi ni taaluma ambayo inamuhitaji mtu kuisoma na kuielewa vizuri kabla ya kuamua kuanza kulinganisha kazi za fasihi.

2.3 Utafiti kuhusu Tamthiliya ya Kiswahili

Katika sehemu hii tunapitia machapisho mbalimbali ambayo yanahusu tamthiliya ya Kiswahili ili kuona wataalamu watangulizi wametafiti nini katika tamthiliya ya

Kiswahili na wamefanya hivyo kwa mawanda gani. Ili kutimiza lengo letu tumepitia machapisho yaliyotafiti kuhusu fani ya tamthiliya na kisha dhamira katika tamthiliya ya Kiswahili.

2.3.1 Fani katika Tamthiliya

Fani ni ule ufundi wa kisanaa unaotumiwa na mwandishi katika kuunda kazi yake ya fasihi kwa namna ambayo itawavutia wasomaji wake wasome au wasikilize kazi yake (Wamitila, 2008). Fani katika kazi ya fasihi hujengwa kwa vipengele vya wahusika, mandhari, muundo, mtindo na matumizi ya lugha. (Njogu na Chimera, 1999). Watafiti wa tamthiliya huvutika kutafiti aidha mojawapo kati ya vipengele hivi au vyote kwa pamoja kulingana na malengo yao ya utafiti. Miongoni mwa waliothubutu kutafiti vipengele vya fani katika tamthiliya za Kiswahili ni hawa wafuatao.

King’ei, (1987) alifanya utafiti katika tamthiliya za Ebrahim Hussein kwa lengo la kuchunguza majaribio yaliyofanywa na mtunzi huyu nguli wa tamthiliya za Kiswahili. Utafiti wake ulibainisha kuwa majaribio katika tamthiliya za *Alikiona* (1970), *Wakati Ukuta* (1970), *Mashetani* (1971) na *Arusi* (1980) yanajitokeza katika vipengele vya kifani na kimaudhui. Kwa upande wa vipengele vya kifani anabainisha kuwa Ebrahim Hussein amefanya majaribio katika kutumia wahusika wenye asili ya Kiafrika kama vile Mashetani, matumizi ya lugha iliyosheheni tamathali za usemi, muundo na mtindo tata uliojaa mwingiliano wa tanzu na kadhalika.

Utafiti wa King’ei (1987) unaonekana kuwa na manufaa makubwa katika kutoa mwanga wa kuiona njia ya kufanikisha utafiti huu. Kwanza umetufahamisha kuwa

Ebrahim Hussein ni mmoja kati ya watunzi wa tamthiliya aliyefanya majaribio muhimu katika utunzi wa tamthiliya. Vipengele vya majaribio vinavyotajwa kuwa vinapatikana katika tamthiliya za Ebrahim Husein vinapatikana pia katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* za Emmanuel Mbogo. Vipengele vya majaribio vinavyoonekana katika tamthiliya za Ebrahim Hussein na zile za Emmanuel Mbogo vina mchango muhimu katika kuwezesha kutambua masuala ya kiitikadi yanayojadiliwa katika tamthiliya husika. Kwa mfano, *Ngoma ya Ng'wanamalundi* ni jina la tamthiliya lenye kumrejelea mganga maarufu na mashuhuri katika jamii ya Wasukuma wa Tanzania. Matumizi ya jina hili la kitabu yanatoa fununu kubwa katika uelewa wa masuala ya kiitikadi pale tutakapoanza kuchambua data za utafiti huu.

Mtafiti mwingine aliyetafiti vipengele vya fani katika tamthiliya ni Ligembe (1995). Mtafiti huyu alichunguza matumizi ya sitiari katika tamthiliya ya *Lina Ubani* (Mlama, 1984). Ligembe anabainisha kuwa *Lina Ubani* ni tamthiliya iliyoungwa kwa matumizi ya lugha iliyosheheni sitiari ambazo zinaweza kuonekana, kushikika na zisizoweza kuonekana wala kushikika. Zipo sitiari zilizotumika katika tamthiliya hiyo kuonesha umuhimu wa wanajamii kuheshimu Miungu na mizimu katika jamii kwa nia ya kuweza kutatuliwa matatizo yao pale wanapokumbwa na majanga mbalimbali kama mafuriko, ukame na njaa. Mfano mzuri ni pale anaposema, “Mizimu ndiyo nguzo na tegemeo letu katika kutuletea mvua,” sehemu aliyoidondoa katika *Lina Ubani*.

Ligembe (ameshatajwa) amefafanua jambo la msingi ambalo linaweza kutusaidia katika kufanikisha kukamilika kwa utafiti wetu. Jambo hilo si jingine bali ni

matumizi ya sitiari katika kuwezesha kupata masuala ya kiitikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Ingwa halikuwa lengo lake kuchunguza masuala ya kiitikadi katika tamthiliya ya *Lina Ubani* lakini ametufahamisha kuwa sitiari zina nafasi kubwa katika kujenga masuala ya kiitikadi katika tamthiliya.

Sambamba na hilo, moja kati ya malengo mahususi ya utafiti huu ni kubainisha vipengele vya kifani vinavyojenga masuala ya kiitikadi katika tamthiliya zilizoteuliwa. Hivyo, utafiti wake ni muongozo muhimu kwetu katika kufanikisha lengo kuu la utafiti huu. Utafiti kuhusu matumizi ya sitiari katika tamthiliya unaonekana kuwavutia watafiti wengi kwani Ramadhani (2005) naye ni miongoni mwa watafiti walioangalia kipengele hiki.

Alifanya utafiti akichunguza sitiari katika *Mashetani* na *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Matokeo ya utafiti wake, pamoja na mambo mengine unaonesha kuwa upo uhusiano wa karibu wa ujengwaji wa sitiari katika *Mashetani* na *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Ukaribu huo unaonekana katika ujengwaji wa sitiari ambazo ni za kiuhalisia mazingaombwe yenye mizizi ya kidhanaishi. Utafiti huu ni muhimu kwa utafiti wetu kwa namna kadhaa. Kwanza utafiti huu umehusu tamthiliya moja kati ya zile zilizoteuliwa kutafitiwa katika utafiti huu ambayo ni *Ngoma ya Ng'wanamalundi*.

Hii imetwezesha kufungua macho kuweza kuyaona masuala ya kiitikadi yatokanayo na matumizi ya lugha ya sitiari katika tamthiliya hizo. Pili, sitiari za kidhahania zinazopatikana katika tamthiliya husika zinamshabaha mkubwa na ujengwaji wa masuala ya kiitikadi katika tamthiliya husika. Hii ni sawa na kusema kuwa katika

utafiti wetu tutamakinikia matumizi ya lugha ya **sitiari** katika tamthiliya zilizoteuliwa ili kuona ni kwa vipi zinasaidia kusawiri masuala ya kiitikadi katika tamthiliya hizo.

Senkoro (2006) aliandika makala iliyohusu makutano baina ya fasihi andishi na simulizi ya Kiswahili. Aliweza pia kutaja baadhi ya vipengele vya kifasihi simulizi ambavyo vinatumika katika fasihi andishi na kuwezesha kujenga itikadi mbalimbali katika mawazo ya wasomaji. Katika makala yake hayo alibaini kuwa fasihi andishi ya Kiswahili imechota vipengele vya kifasihi simulizi na kuitajirisha fani yake. Anaitaja tamthiliya kuwa ni miongoni mwa tanzu ambazo zimesheheni matumizi ya vipengele vya fasihi simulizi. Kwa mfano, anazitaja tamthiliya za *Mashetani*, *Jogoo Kijijini na Ngao ya Jadi* kuwa zina matumizi ya mwingiliano wa tanzu hususan nyimbo zinajitokeza sana katika tamthiliya hizo. Wazo hili tunakubaliana nalo kwa sababu ni kweli kuwa tamthiliya za majaribio za Ebrahimu Hussein zimelenga katika kurudisha Uafrika katika tamthiliya, kuchanganya tanzu ni kitu muhimu mno kwa fasihi ya Kiafrika.

Mawazo ya Senkoro (2006) yalituongoza katika kuchunguza masuala ya itikadi katika tamthiliya teule. Tunasema hivi kwa kuwa uchanganyaji wa tanzu hususan nyimbo katika tamthiliya ni njia mojawapo ya kujenga masuala ya kiitikadi kwa wasomaji. Kwa mfano zipo nyimbo ambazo huimbwa na waganga katika tamthiliya kwa lengo la kuwasilisha dhamira fulani. Tutazamapo kwa makini nyimbo hizo tunapata masuala ya kiitikadi katika tamthiliya ya Kiswahili. Hivyo utafiti huu umechunguza ni kwa vipi mbinu mbalimbali za kisanii zinasaidia katika kujenga itikadi mbalimbali katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*.

Saleem (2013) alifanya utafiti katika ngazi ya shahada ya Uzamivu kwa kulinganisha na kulinganua maudhui na fani katika tamthiliya za *Mashetani* ya Ebrahim Hussein na *Kivuli Kinaishi* ya Said Ahmed Mohamed. Katika utafiti wake amebainisha vipengele vya kifani ambavyo vinajitokeza katika tamthiliya zote mbili ni kejeli, taswira, ishara, motifu ya safari, hadithi, Diolojia na mbinu ya Korasi. Watunzi hawa wawili wametumia vipengele hivyo vya kifani kujenga dhamira mbalimbali kwa wasomaji kwa namna ya kuvutia na kuburudisha. Watunzi wote wawili wametumia wahusika wasiokuwa na sifa za kibinadamu kama mashetani katika tamthiliya ya *Mashetani*. Utafiti huu umetusaidia katika kubaini na kuelewa vipengele vya kisanaa vinavyojitokeza katika tamthiliya za Kiswahili. Uelewa huu ulituongoza katika ubainishaji wa mbinu za kisanii katika ujenzi wa itikadi wa tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*.

Hata hivyo, kulingana na malengo ya utafiti wa Saleem (2013) alijikita katika kulinganisha vipengele vya fani na maudhui. Tofauti na utafiti huo, utafiti huu umejikita katika kipengele kimoja cha maudhui ambacho ni itikadi tu. Kwa maana hiyo, utafiti huu hautashughulikia vipengele vingine vya maudhui.

2.3.2 Maudhui katika Tamthiliya

Maudhui ni jumla ya yale yote ambayo mtunzi wa kazi za fasihi anataka hadhira yake iypate, iyaelewe na kuwasaidia katika kuendeleza jamii yao (Wamitila, 2002). Maudhui katika kazi ya fasihi hutokana na vipengele vya dhamira, ujumbe, falsafa, migogoro na msimamo wa mwandishi. Wapo watafiti kadhaa ambao wametafiti kuhusu maudhui katika kazi za tamthiliya ambapo tumeona ni vema tukapitia kazi hizo ili kukuza maarifa yetu na kusaidia kukamilisha utafiti tunaoufanya.

Njogu na Chimera (1999) ni miongoni mwa watafiti na wachunguzi waliochambua dhamira katika tamthiliya za Kiswahili. Wakiichambua tamthiliya ya *Mashetani* ya Ebrahim Hussein wanasema kuwa tamthiliya hii inahusu mivutano ya kiuchumi baina ya Watanzania na Waarabu. Wanaendelea kueleza kuwa Watanzania wanapambana katika kuondoa ukandamizaji wa Waarabu na kuwa katika misingi imara itakayowasaidia kuinuka kiuchumi na kiutawala. Hata hivyo katika harakati zao za kupambana dhidi ya unyonyaji zinaonekana kutozaa matunda kutokana na baadhi ya viongozi kutokuwa makini katika kuwasaidia wananchi. Hili linaonekana pale Ebrahim Hussein (1971) anapodondolewa na Njogu na Chimera (1999) kuwa,

Juma: Wananchi; kwa mara nyingine chini ya mbuyu huu mimi
Juma na rafiki yangu Kitaru tunakuonyesheni mchezo wa Shetani
na Binadamu. Mimi nitakuwa Shetani na Kitaru atakuwa
Binadamu.

Kwa maelezo yao Njogu na Chimera (1999) wanafafanua maneno ya Juma kuwa wananchi wanaambiwa wakae tayari kutazama igizo kisha wakae chini watafakari wao wenyewe nini cha kufanya kwani mambo mengi ya kuwakomboa yamekuwa yakiishia hewani tu.

Maelezo haya yanatupatia mwanga wa kuelewa kuwa katika mivutano ya kiuchumi huwa kunakuwa na utokezaji wa masuala ya kiitikadi. Kwa mfano, wanaodai haki kutoka kwa wanyonyaji wanaweza kuwa wanaongozwa na itikadi ya Ujamaa inayosisitiza juu ya usawa baina ya wanadamu. Wale wanaowanyonya wananchi wanasadikiwa kuwa na itikadi za Kibepari ambazo zinasisitiza juu ya miliki mali binafsi bila ya kuwajali wengine. Hivyo, katika utafiti wetu tutajaribu kutazama mivutano inayojitokeza katika tamthiliya teule inasaidia vipi katika kusawiri itikadi mbalimbali kwa jamii.

Nicholous (2011) alichunguza masuala ya nadharia ya Ubuntu kama inavyojitokeza katika tamthiliya za Penina Muhando. Matokeo ya utafiti wake yanaonesha kuwa Waafrika wakiwepo Watanzania ni watu ambao wanaamini miungu, mizimu, dini, kukaa pamoja (familia kubwa), kula kwa pamoja wakiwa wamekaa katika muundo wa duara na hata samani zao kama viti na meza vimetengenezwa kwa muundo wa duara.

Matokeo ya utafiti wa Nicholous (2011) yanamchango muhimu katika kupeleka mbele utafiti wetu kutokana na kuzungumzia kwake suala la *Nadharia ya Ubuntu* katika tamthiliya za Penina Mhando. Ingawa halikuwa lengo lake kujadili masuala ya itikadi katika utafiti wake, lakini mambo aliyoyabaini yanasaidia sana kufahamu itikadi katika kazi alizoshughulikia. Maudhui ya nadharia ya Ubuntu yaliyobainishwa na Nicholous (ameshatajwa) yametusaidia kuibua itikadi mbalimbali katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Kwa mfano, ameeleza kuwa Waafrika ni watu ambao wanapenda kuishi kwa pamoja (familia kubwa) ambapo katika familia moja kunaishi baba, mama, watoto, bibi, babu, shangazi, mjomba, watoto wa ndugu na hata wasio ndugu na wengineo.

Maudhui haya yaliyobainishwa na Nicholous (ametajwa) yanaashiria kuwa Waafrika ni wetu wenye kuongozwa na itikadi ya Kijamaa katika maisha yao ya kila siku. Itikadi ni imani waliyonayo wanajamii kuhusu namna bora ya kuendesha maisha yao ya kila siku na kutokana na itikadi waliyonayo wanaweza kupata maendeleo kama ikifuatwa vizuri na kuacha kuifuata itikadi hiyo kutaifanya jamii isipate maendeleo. Hivyo, katika utafiti wetu tumetazama ni kwa vipi masuala ya dini, kuamini mizimu,

miungu, familia kubwa, na mengi mengineyo yanavyosaidia kujenga itikadi mbalimbali katika tamthiliya teule.

Daniel (2012) alifanya utafiti kuichunguza tamthiliya ya *Amezidi* ya Said Ahmed Mohamed kama tamthiliya ya Kibwege. Matokeo ya utafiti wake yanabainisha kuwa tamthiliya ya *Amezidi* ni ya Kibwege kwa sababu wahusika wake wamesawiriwa kuwa ni watu wasiokuwa na imani, hawana malengo kuhusu maisha, hawaamini kama kuna Mungu na huona kila kitu ni ndoto tu ambayo haiwezi kutimia hata mara moja. Mambo haya yanajibainisha pale wananchi walipokata tamaa ya kupata maendeleo mara tu baada ya huru ambapo viongozi waliuhakikishia umma kwamba sasa maendeleo yatapatikana.

Hata hivyo, ufitadi, rushwa, ukabila, udini, machafuko, njaa, uvivu, maradhi na umasikini ndiyo mambo yaliyotawala katika jamii ya baada ya uhuru. Hali hii imewafanya wananchi kukata tamaa ya kufanikiwa na hatimaye kukosa imani na matumaini na maisha yao. Utafiti wa Daniel (ameshatajwa) ulitoa mwanga na kuimarisha malengo mahususi ya utafiti huu na hatimaye kusaidia kukamilika kwa lengo kuu la utafiti huu.

Masuala kuhusu Uwege aliyoyaibua yanatusaidia kubainisha masuala mbalimbali ya kiitikadi katika tamthiliya ya Kiswahili. Inapotokea wanajamii kukosa imani juu ya kuwapo kwa mwenyezi Mungu basi wanakuwa katika mkondo fulani wa kiitikadi tofauti na wale ambao wana imani juu ya kuwapo kwa Mwenyezi Mungu. Hivyo, katika utafiti huu tutatilia maanani katika kutazama ni kwa vipi imani za wahusika katika tamthiliya teule juu ya jambo fulani zinasaidia katika ujengwaji wa masuala ya kiitikadi.

2.4 Suala la Itikadi kwa Ujumla

Itikadi ni dhana ambayo imeelezwa na wataalamu mbalimbali kutokana na ukweli kuwa kila jamii inaongozwa na itikadi fulani katika kufanikisha maisha yake ya kila siku. Adorno na Wenzake (1950) wanaeleza kuwa itikadi ni maoni na mwenendo wa kufikiri juu ya maisha ya mwanadamu na jamii yake katika vipengele vya siasa, uchumi, dini, utamaduni na masuala ya kijamii kwa ujumla. Hii ina maana kuwa, itikadi waliyonayo wanajamii kuhusu maisha ndiyo itakayowaongoza katika kufikiri na kutafakuri kuhusu masuala mbalimbali yanayohusu maisha yao kwa maana ya kufanikiwa au kutokufanikiwa. Mawazo haya yanaungwa mkono na Loewestein (1953) pale anaposema kuwa, itikadi ni imani na tafakuri inayoeleza mtazamo wa mwanadamu kuhusu mfumo mzima wa maisha ya mwanadamu.

Kwa mfano, jamii inatakiwa kuwa na mfumo gani wa maisha ili iweze kupata maendeleo na katika mfumo huo kunatakiwa kuwekwa misingi gani ambayo itafanikisha kupatikana kwa maendeleo. Mathalani katika nchi ya Tanzania, utawala wa kwanza chini ya Mwalimu Julius Kambarage Nyerere aliamini kuwa ujamaa na kujitegemea ndio mfumo wa maisha ambao utaifanya jamii ya Watanzania kuwa na usawa na haki kwa watu wote. Kumbe basi Ujamaa na Kujitegemea ni itikadi na kama itikadi hiyo ingetekelezwa vizuri jamii ya Watanzania ingeweza kutimiza lengo la kuleta haki na usawa kwa watu wote.

Mtaalamu mwingine anayeeleza kuhusu itikadi ni McClosky (1964) anayesema kuwa, itikadi ni mfumo wa imani ambao unaeleza, kujumuisha na kufafanua masuala ya madaraka, haki za binadamu na kutathimini masuala ya kihistoria ili kufanya maamuzi sahihi kwa wakati uliopo na ujao. Hii ina maana kuwa itikadi katika jamii

ndiyo inayoeleza namna viongozi wanavyopatikana na ni viongozi wa aina gani wanaohitajika katika jamii husika. Sambamba na hilo pia, itikadi ndiyo inayobainisha haki za binadamu katika jamii hiyo ni zipi na haki hizo zitawafikia vipi watu wanaostahiki kuzipata. Kwa mfano, katika itikadi ya Ujamaa watu wote hutazamwa kuwa ni sawasawa na hakuna mtu mwenye haki zaidi ya mtu mwingine. Inasemwa kuwa, watoto wote wanahaki ya kupata elimu bila ya ubaguzi wa rangi, dini, kabila, jinsia na mahali anapotoka mtoto huyo. Jambo hili linawezekana kuwa hivyo ikiwa jamii inajikita katika itikadi ya Kijamaa kikwelikweli na si vinginevyo (Nyerere, 1973).

Seliger (1976) anasema kuwa itikadi ni mawazo yaliyobuniwa na watu juu ya namna jamii inavyotakiwa kuzalisha mali na kugawana uzalishaji huo bila kumnyonya mtu yeyote kati ya waliozalisha mali. Mtaalamu huyu anaeleza kuwa katika jamii kuna itikadi mbali zinazohusu uzalishaji mali na namna ya kugawana mali hizo kwa wale waliozazilisha. Ipo itikadi ya ujamaa na kujitegemea inayoamini katika kuzalisha kwa pamoja na kugawana sawasawa kile kilichozalishwa. Pia kuna itikadi ya Kiliberali ambayo inaeleza juu ya mwenye mtaji kuutumia mtaji wake katika uzalishaji na faida inayopatikana ni mali binafsi ya mtu huyo aliyeweka mtaji wake katika uzalishaji. Itikadi hii ni ya kinyonyaji ambapo kutokana na kusesitiza kwake juu ya faida wafanyakazi walioajiriwa na mtu huyo hufanyishwa kazi nyingi kwa saa nyingi ili aweze kupata faida kubwa zaidi (Smith, 1978).

Katika sehemu hii tumejadili kuhusu dhana ya itikadi kama ilivyofafanuliwa na wataalamu mbalimbali. Kwa jumla, tumeona kuwa wataalamu karibu wote wanakubaliana kuwa itikadi ni imani waliyonayo wanajamii au baadhi ya watu

(viongozi) katika jamii kuhusu mfumo mzima wa maisha ya jamii hiyo. Pia, wataalamu hawa wanaonesha kuwa itikadi katika jamii ndiyo inayoamua mfumo wa siasa, uchumi, dini, utamaduni na masuala ya kijamii yanavyopaswa kuwa lengo likiwa ni kuhakikisha kuwa itikadi ya jamii inadumishwa. Katika utafiti huu tumechunguza itikadi mbalimbali zinazowasilishwa katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* zilizoandikwa na Emmanuel Mbogo.

2.5 Itikadi katika Fasihi kwa Jumla

Itikadi katika kazi za fasihi si kipengele kilichoandikiwa na kutafitiwa kwa kiasi kikubwa na wataalamu wa fasihi ya Kiswahili ikilinganishwa na vipengele vingine vya maudhui na fani Chuachua, (2011). Kutokana na hali hiyo tuliona kuna haja ya kufanya mapitio ya kazi tangulizi zilizoshughulikia itikadi katika fasihi kwa ujumla ili kupata picha kamili ya ujitokezaji wake katika fasihi. Utafiti huu uliona ipo haja ya kutoa ni muhutasari kuhusu kazi tangulizi zilizochunguza kipengele cha itikadi katika kazi za riwaya na ushairi kabla ya kupitia kazi tangulizi katika tamthiliya ya Kiswahili. Mjadala huu umefanyika kwa sababu kama ilivyo tamthiliya, riwaya na ushairi ni tanzu za fasihi andishi. Hata hivyo, kwa kuwa si lengo la utafiti huu kuchunguza tanzu hizo kwa kina tumetoa maelezo ya jumla tu kuhusu kazi tangulizi za itikadi katika tanzu hizo.

Baadhi ya watafiti watangulizi waliochunguza suala la itikadi katika riwaya ya Kiswahili ni Mulokozi (1975), Kezilahabi (1976), Chuachua (2011) na Ambrose (2014). Kwa ujumla wao wanaonesha kuwa itikadi ni dhamira inayojitokeza katika riwaya nyingi za Kiswahili kwa sababu hakuna jamii isiyokuwa na itikadi na miiko katika maisha yake ya kila siku. Kutokana na hali hiyo, kazi za riwaya husawiri hali

halisi ya maisha ambayo ndani yake kuna itikadi za aina kwa aina. Kazi ya Chuachua (2011) ndiyo iliyoeleza kwa kina suala la itikadi kati riwaya ya Kiswahili kwa kurejelea riwaya za Shaaban Robert. Katika utafiti wake huo alibaini kuwa Shaaban Robert anasawiri itikadi mbalimbali kama vile, Ujamaa na Kujitegemea, Ubepari, utandawazi, umoja na mshikamano na kufanya kazi kwa bidii. Hii imetusaidia kufahamu aina mbalimbali za itikadi zinazojitokeza katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*.

Kwa upande wa ushairi wapo watafiti kadhaa ambao wamegusia kipengele cha itikadi katika ushairi wa Kiswahili. Wataalamu hao ni Mulokozi na Sengo (1995), Sengo na Kiango (2012) na Khalfan (2013). Kati ya wataalamu hawa, Khalfan (2013) ndiye aliyetafiti kwa kina kuhusu suala la itikadi katika ushairi wa Kiswahili. Akirejelea mashairi ya Saadan Kandoro, Khalfan (2013) anaeleza kuwa, itikadi ya Ujamaa na Kujitegemea inajitokeza kwa kiasi kikubwa katika mashairi ya Saadan Kandoro hususani katika kitabu kiitwacho *Liwazo la Ujamaa* (1968). Katika kitabu hiki yapo mashairi mbalimbali ambayo yanaeleza uzuri wa itikadi ya Ujamaa na Kujitegemea katika kuwaletea wananchi maendeleo na hivyo kuwataka wanajamii wote kulikubali Azimio la Arusha.

Muhutajari huu wa suala la itikadi katika riwaya na ushairi umetusaidia kukuza ufahamu na uelewa wetu juu ya itikadi zinazojitokeza katika kazi za fasihi, hivyo kutuwia rahisi katika uchambuzi wa data za utafiti huu. Imetuwia rahisi kufanya uchambuzi kwa sababu tumefahamu ni itikadi za namna gani zinazojitokeza katika kazi hizo, kwa kuwa ni kazi za fasihi hazina tofauti kubwa na kile kinachowasilishwa katika tamthiliya ya Kiswahili.

2.6 Suala la Itiakadi katika Tamthiliya ya Kiswahili

Sehemu hii inahusu kazi tangulizi zinazozungumiza suala la itikadi katika tamthiliya ya Kiswahili ili kuona wataalamu watangulizi wametafiti kuhusu nini na nini bado hakijatafitiwa. Lengo hasa la kuwa na sehemu hii katika mapitio ya kazi tangulizi ni kubainisha pengo la kiutafiti lililotusukuma kufanya utafiti huu. Hata hivyo, si watafiti wengi walioshughulikia suala la itikadi katika tamthiliya ya Kiswahili kwa kina lakini wapo baadhi walioandikia kipengele cha itikadi kama ifuatavyo:

Wafula (2003) ameandika kuhusu suala la itikadi katika tamthiliya ya Kiswahili. Anaeleza kuwa tamthiliya za Kiswahili zinazozungumzia itikadi mbalimbali ni zile ambazo zinaeleza visa na matukio yanayohusishwa na mashujaa wa kiutamaduni na kihistoria. Tamthiliya anazozitaja katika kuthibitisha hoja yake ni *Kinjikitile*, *Mukwawa wa Uhehe*, *Mzalendo Kimathi* na *Kilio cha Haki*. Majina ya tamthiliya hizi yanaonesha kuwa ni tamthiliya zinazozungumzia mashujaa kwa sababu hayo ni majina ya watu waliopigana dhidi ya Wakoloni ili kukomboa nchi zao na kuzipatia uhuru. Kwa hali hiyo, tamthiliya hizi zinasawiri itikadi mbalimbali walizokuwa nazo viongozi hao na moja kati ya itikadi kuu ilikuwa ni kuleta ukombozi katika jamii zao.

Maelezo ya Wafula (2003) yanatupatia ufahamu kuwa katika tamthiliya za Kiswahili kuna usawiri wa itikadi za aina mbalimbali. Kwa hiyo, kwa kutumia mawazo ya Wafula tuliweza kubainisha itikadi zinazojitokeza katika tamthiliya za Emmanuel Mbogo za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*

Naye Mwaifuge (2001), katika tasnifu yake ya Uzamili akichunguza masuala ya imani na itikadi katika tamthiliya zote za Ebrahim Hussein. Matokeo ya utafiti wake

yanaonesha kuwa katika tamthiliya za Ebrahim Hussein kunasawiriwa imani ya dini ya Kiislamu, dini za Kiafrika na itikadi za uganga na ushirikiana, Ujamaa na Kujitegemea, mapinduzi ya kitabaka na umoja na mshikamano. Kwa mfano, katika tamthiliya ya Kinjekitile kunatokeza itikadi ya uganga na ushirikiana ambapo mtama na maji vinatazamwa kuwa ni silaha madhubuti ya kupambana na adui vitani kuliko bunduki na mabomu ya kisasa. Hii ni itikadi ambayo ilisaidia Watanganyika kupambana na Wajerumani katika vita vya Majimaji (1905-1907).

Tofauti na utafiti wa Mwaifuge (2001), utafiti huu utachunguza itikadi katika tamthiliya za Emmanuel Mbogo. Vile vile, utafiti wake haukulenga kuchunguza mbinu za kisanaa zinazotumiwa na mwandishi katika kusawiri masuala ya kiitikadi katika tamthiliya zake. Kwa hiyo, utafiti huu ulilenga kuziba pengo hilo kwa kuzingatia masuala ya kiitikadi na mbinu za kisanaa zinazotumika kuibua itikadi hizo.

Mutembei (2012) anaelezea kuhusu dhana ya Korasi kama inavyotumika katika kazi za fasihi na tamthiliya ikiwemo. Katika kushadidia hoja zake anafafanua kuwa korasi hutumika kuelezea masuala ya kiitikadi katika tamthiliya hususan itikadi ya uchawi na ushirikiana. Anatoa mfano wa mhusika “Nyamiti” katika *Ngoma ya Ng’wanamalundi* alivyofanyiwa uchawi na kupotezwa mwelekeo wake wa kibinadamu na hivyo kutokuwa na mbele wala nyuma. Wakati anafanyiwa uchawi huo alikuwa katika harakati za harusi ambapo kila kitu kiliharibika na kukwama. Hata hivyo, Mutembei (2012) hakuchambua kwa kina kuhusu itikadi zinazojitokeza katika tamthiliya hiyo ya *Ngoma ya Ng’wanamalundi* kwa kuwa halikuwa lengo lake kufanya hivyo.

Utafiti wa Mutembei (2012) ni muafaka katika kukamilisha utafiti wetu kwa kutupatia uhakika kwamba kitu tunachotaka kukitafiti kinapatikana katika tamthiliya mojawapo kati ya tunazokusudia kuzitafiti. Ingawa halikuwa lengo lake kutafiti masuala ya kiitikadi katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* amedokeza jambo ambalo linahitaji kufanyiwa uchunguzi wa kina na ndiyo hasa lengo kuu la utafiti huu.

2.7 Utafiti Tanguzi katika Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo

Kimsingi hakuna utafiti wa kutosha uliofanywa katika kuchunguza tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Ramadhani (2005) alifanya utafiti linganishi wa sitiari baina ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Mashetani*. Maelezo ya kina kuhusiana na utafiti huu wa Ramadhani (ameshatajwa) tumeyatoa katika 2.2 tulipokuwa tunazungumza juu ya fani katika tamthiliya.

Ndumbaro (2013) ameandika makala kuchunguza uhusiano uliopo baina ya tamthiliya ya *Fumo Liongo* ulioandikwa na Emmanuel Mbogo na *Utendi wa Fumo Lyongo* ulioandikwa na Mohamed Kijumwa. Makala yake inaonesha kuwa upo tofauti mkubwa baina ya shujaa anayetajwa katika tamthiliya na yule aliyetajwa katika *utendi wa Fumo Lyongo*.

Kwa mfano, tunaelezwa kuwa sababu ya kuanguka shujaa wa *Utendi wa Fumo Lyongo* ni tofauti na sababu ya kuanguka kwa shujaa katika tamthiliya ya *Fumo Liongo*. Vile vile, majina ya wahusika katika kazi hizi mbili ni tofauti na matendo ya wahusika hao pia hayafanani. Swali la msingi la kujiuliza hapa ni kuwa, kwa nini kazi hizi mbili zitotafutiane kiasi hicho hali ya kuwa zinazungumzia mandhari moja

ya mji wa Pate? Jibu la swali hili ni kuwa ubunifu wa kisanaa huweza kufanya vitu viwili vinavyofanana na kukaribiana kabisa kuonekana kuwa ni tofauti. Senyamaza (2014), anasema “Mbunifu hujitahidi kutafuta mbinu mbalimbali ilikuunda kazi iliyobora, wakati mwingine huweza kuvuka kiwango cha jamii ya mbunifu kwa kuwa mbele ya wakati, lakini mbegu ya uvukaji huo huwa tayari imepandwa katika urazini na uzoefu wa jamii inayohusika. Hali hii inaamua ama kazi hizo juu ziiitwe kazi za kubuni au ziiitwe kazi za dhati.” Jambo hili linatusukuma kufanya utafiti wa kina katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* ili kuona ubunifu uliofanywa na mtunzi unatupatia itikadi gani.

2.8 Pengo la Maarifa

Baada ya kutalii machapisho, majarida na tafiti mbalimbali zilizofanywa kuhusu mada ya utafiti huu, tumebaini kuwa kazi nyingi zilizofanywa zimeegemea katika riwaya na ushairi na tamthiliya kwa kiasi kidodo. Mapitio ya maandiko tangulizi yalidhihirisha kuwa, hakuna utafiti ambao ulikuwa umekwishafanyika kuhusu suala la itikadi katika utunzi wa Emmanuel Mbogo. Kwa kuliona hilo, ilionekana kuwa ipo haja ya kufanya utafiti wa kina kuhusu suala la itikadi katika tamthiliya za Emmanuel Mbogo na hasa kwa kulinagnisha tamthiliya zake mbili ili kuona ni jinsi gani suala la itikadi linajitokeza katika tamthiliya hizo.

2.9 Mkabala wa Kinadharia

Katika utafiti huu tumetumia nadharia mbili ambazo ni Umarx na Simiotiki. Nadharia ya Umarx imetumika kuchambua suala la itikadi katika tamthiliya zilizoteuliwa na nadharia ya Simiotiki ilitumika katika kuchambua fani hususan matumizi ya lugha ya tamathali za usemi katika tamthiliya teule.

2.9.1 Nadharia ya Umarx

Umarx ni nadharia iliyopata umaarufu mkubwa katika tasnia ya taaluma mnamo karne ya 19 katika bara la Ulaya na baadae kusambaa duniani kote. Mwasisi wa nadharia hii ni Karl Marx aliyezaliwa mwaka 1818 huko Ujerumani na kufariki mwaka 1883 akiwa na umri wa miaka 65 (Mehring, 1962). Alisoma na kuhitimu shahada ya Uzamivu (PhD) katika Chuo Kikuu Cha Berlin mnamo mwaka 1836 na ndipo alipoanza kuandika na kuchapisha makala mbalimbali katika magazeti. Miongoni mwa mambo aliyokuwa akiyaandika ni kukosoa serikali na mfumo wa kipebari kwa misingi kwamba ulikuwa ni mfumo wa kinyonyaji kwa matajiri kuwanyonya watu maskini (Bell, 1977). Hata hivyo, hakudumu katika kuikosoa serikali na mfumo wa Kibepari alifukuzwa Ujerumani na kuhamia Ufaransa ambako nako pia alifukuzwa na kwenda kuishi London (Mehring, 1962).

Karl Marx mwanzilishi wa nadharia ya Umarx aliiungwa mkono na mwanafalsafa mwingine aliyejulikana kama Fredrick Engels (Linebaugh, 1976). Nadharia ya Umarx inaeleza mambo mbalimbali lakini mawazo yake makuu ni kama yafuatayo: Karl Marx anaamini kuwa maisha ni mgongano wa kitabaka ambapo kuna tabaka la walionacho na tabaka la wasionacho. Wale walionacho ni wale wenye kumiliki nyenzo za uzalishaji mali (means of production) na wale wa tabaka la wasioancho wanamiliki nguvu ya ufanyaji kazi (labour power).

Kuwepo kwa matabaka haya mawili kunatokea mahusiano ya kinyonyaji ambapo tabaka la wenye nacho huwanyonya watu wa tabaka la wasionacho kwa kuwafanyisha kazi nyingi kwa muda mwingi ili kujipatia faida kubwa (Marx, 1859). Maisha huendelea hivyo lakini baada ya muda watu wa tabaka la chini huchoshwa na

unyonyaji na kuanza kupinga unyonyaji huo kwa migomo na njia nyingine muafaka ili kuondoa unyonyaji wa kitabaka unaofanywa dhidi yao na tabaka la walionacho (Engles, 1892). Migomo hiyo ndiyo husababisha kitu kinachoitwa migogoro ya kitabaka “class conflict” ambacho husaidia kuleta mabadiliko katika jamii kwa kuwa ni kutokana na mgogoro wa kitabaka walionacho hubadili baadhi ya vitu na kutoa ahuweni ya maisha kwa watu wa tabaka la wasionacho (Marx, 1847).

Nadharia ya Umarx inafafanua kuwa ili kuleta usawa katika jamii ni lazima kuondosha Ubepari na kuanzisha itikadi ya Ujamaa ambayo inaitaka serikali kuwa ndiye mmiliki wa nyezo za uzalishaji mali badala ya umiliki binafsi kama ilivyo katika Ubepari. Nyenzo za uzalishaji mali zikimilikiwa na serikali zinakuwa ni mali ya umma na hivyo zitatumia kuzalisha mali ambayo itakuwa chini ya umiliki wa umma (Linebaugh, 1976). Karl Marx anaamini kuwa nyenzo za uzalishaji mali kama ardhi, mitaji, ujasiriamali na nguvu kazi zikiwa zinamilikiwa na mtu mmojammoja kamwe haziwezi kutoa jamii katika mfumo wa unyonyaji. Hali hii huifanya jamii kuwa na watu wengi ambao ni maskini sana na watu wachache kuwa matajiri sana (Marx na Engels, 1848). Nyenzo za uzalishaji mali zinapomilikiwa na watu wote kupitia serikali yao upo uwezekano mkubwa wa kupunguza kama si kuondoa kabisa matabaka ya walionacho na wasionacho katika jamii.

Maelezo yaliyotolewa hapo juu kuhusu nadharia ya Umarx yanaonesha kuwa dhana ya itikadi inajitokeza bila kificho katika nadharia hii. Hili linabainika pale nadharia hii inapojikita katika kueleza juu ya mgogoro wa kitabaka na namna dhana ya utabaka baina ya walionacho na wasionacho inavyoweza kukomeshwa katika jamii. Kwanza, nadharia ya Umarx inabainisha kuwa uwepo wa matabaka katika jamii

unatokana na itikadi inayofuatwa katika umiliki wa nyenzo za uzalishaji mali na namna mali iliyozalishwa inavyogawanywa kwa mmiliki na wale waliozalisha mali hiyo. Mgawanyo ambao hufanyika bila kuficha itikadi za Utumwa, Umwinyi na Ubepari ndizo itikadi za kinyonyaji. Sambamba na hilo, nadharia ya Umarx pia inatoa pendekezo kuwa ili kuweza kupambana na matabaka yaliyosababishwa na itikadi tulizozitaja kunatakiwa kuanzishwa kwa itikadi ya Ujamaa. Hii ndiyo itikadi pekee ambayo huwatazama watu wote kuwa ni sawa na wanastahili kumiliki nyenzo za uzalishaji mali kwa pamoja na kisha kugawana sawasawa faida inayopatikana kutokana na kile walichokizalisha. Nadharia hii imekuwa ya msaada mkubwa katika kufanikisha uchambuzi wa data kwa kuwa masuala ya kiitikadi yaliyobainishwa katika utafiti huu yanapata mizizi yake katika nadharia ya Umarx.

2.9.1.1 Sababu ya Kuteua Nadharia Hii

Utafiti huu uliamua kutumia nadharia ya Umarx kwa sababu ni nadharia ambayo tuliona inafaa kulingana na malengo ya utafiti. Kama ilivyoelezwa hapo awali kuwa lengo la utafiti huu ni kubainisha itikadi katika tamthiliya za Emmanuel Mbogo zilizoteuliwa katika utafiti huu. Kwa kutumia mihimiri ya nadharia ya Umarx tuliona kuwa itatuongoza katika kuchunguza na kubainisha itikadi tofauti na nadharia zingine za fasihi. Aidha, nadharia hii ilionekana kufaa katika kujadili data za utafiti huu nadharia kuhusu itikadi na aina za itikadi zinazojitokeza katika tamthiliya teule.

2.9.1.2 Namna Nadharia ya Umarx ilivyotumika Katika Utafiti Huu

Kama tulivyoeleza kuwa nadharia hii ilituliwa kwa sababu ilionekana inaweza kukidhi malengo ya utafiti huu. Nadharia hii basi ilitumiwa ili kukidhi malengo ya utafiti huu. Katika utafiti huu nadharia ya Umarx ilitumika katika kuchunguza,

kuchambua na kujadili data na matokeo ya utafiti huu kwa; kubainisha na kujadili itikadi zinazojitokeza katika tamthiliya teule; kulinganisha na kulinganua itikadi katika tamthiliya teule na kuonyesha namna zinavyotumiwa katika ujenzi wa maudhui ya kazi hizo.

Pamoja na uthabiti wa nadharia hii lakini bado nadharia hii ilionekana ina mapungufu yake. Kwa hiyo, bado tuliona kwa kutumia nadharia hii tunakwama kubainisha na kujadili mbinu za kisanii. Utafiti huu basi uliona ipo haja ya kutumia nadharia nyingine ili kukidhi lengo la tatu la utafiti huu. Sehemu ifuatayo inajadili mapungufu ya nadharia ya Umarx katika kuchunguza, kuchambua na kujadili data za utafiti huu.

2.9.1.3 Mapungufu ya Nadharia ya Umarx

Mapungufu wa nadharia hii hutokea katika kuchagua kiwango cha maisha kitakacho zingatwa kwani ni vigumu kwa kazi ya fasihi kuzingatia maisha ya jamii katika ujumla wake (Ntarangwi 2004). Mfano iwapo mtunzi atachagua kuonesha starehe na furaha ya maisha ya tabaka tawala bila kuonesha uchochole wa tabaka linalotawaliwa, atakuwa kakiuka misingi ya kutoa picha halisi ya maisha jamii. Pia nadharia hii si muafaka katika kuchunguza vipengele vya kifani katika kazi za fasihi kwa kuwa mtazamo na mawazo yake makuu yamejikita katika dhamira peke yake.

Kutokana na mapungufu haya tulilazimika kuwa na nadharia nyingine ambayo itasaidia katika uchambuzi wa matumizi ya lugha ya tamathali za usemi katika riwaya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Nadharia hiyo ni Simiotiki kama inavyofafanuliwa katika sehemu inayofuata.

2.9.2 Nadharia ya Simiotiki

Simiotiki ni nadharia inayotumika katika uchambuzi wa taaluma zinazohusiana na masuala ya lugha kama isimu na fasihi. Nadharia hii imeasisiwa na Ferdinand de Saussure katika kitabu chake kiitwacho *A Course of General Linguistics*, (de Saussure, 1966). Nadharia hii inaeleza kuwa katika taaluma ya lugha kuna vitu viwili ambavyo ndivyo vinavyosaidia mawasiliano kufanyika (Nazarova, 1984). Vitu hivyo ni kitaja na kitajwa; kitaja ni alama au herufi zinazotumika kutaja jina la kitu na kitajwa ni kitu halisi kinachorejelewa na alama au herufi zinazotaja kitu hicho (Scholes, 1974).

Kwa mfano, jina “mbuzi,” ni kitaja ambacho hurejelea vitaja mbalimbali kama vile mbuzi “mnyama” na mbuzi kifaa cha “kukunia nazi.” Mfano huu unathibitisha kauli ya de Saussure (1966) kuwa hakuna uhusiano wa moja kwa moja baina ya kitaja na kitajwa na uhusiano wake ni wa kidhahania tu. Tumeona hapa kitaja “mbuzi” kikiwa kinarejelea vitu viwili tofauti jambo linalothibitisha kuwa hakuna uhusiano wa moja kwa moja baina ya kitaja na kitajwa.

Nadharia ya Simiotiki inahusishwa sana na matumizi ya lugha ya ishara na uashiraji ambapo watunzi wa kazi hutumia kitaja fulani kurejelea kitajwa zaidi ya kimoja au tofauti kabisa na kitaja. Mtunzi wa kazi ya fasihi anaweza kutumia kitaja “mbwa,” kurejelea kiongozi mbinafsi katika jamii wakati katika uhalisia mbwa ni mnyama mkali anayeogopwa na wanadamu. Wamitila (2002) anaeleza kuwa matumizi ya ishara yanayoundwa na mtunzi wa kazi ya fasihi ni lazima yalandane na mazingira ya jamii ya kisiasa, kiuchumi na kiutamaduni. Hivyo, watunzi wa kazi za fasihi hutumia lugha ya ishara iliyojengwa katika misimbo ya aina tano (Barthes, 1994).

Barthes (1994) anaeleza kwamba kuna aina tano za misimbo zinazotumika katika kazi za fasihi ambazo kwa pamoja huunda nadharia ya Simiotiki. Aina hizo ni msimbo wa kimatukio, kihemenitiki, kiseme, kiishara na kiutamaduni.

Msimbo wa kimatukio; msimbo huu unahusu jinsi matukio yanayopatikana katika hadithi au masimulizi fulani yanayofuatana na jinsi msomaji anavyounda na kuuelewa msuko wa kazi hiyo kwa kuangalia jinsi matukio hayo yanavyofuatana kiathari au kisababishi. Mtunzi wa kazi ya fasihi huweza kuunda visa na matukio kwa njia ya msimbo wa kimatukio (Solomon, 1988). Kwa mfano, mtunzi wa kazi ya fasihi kama katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* ambapo mtunzi ametumia matukio ya uchawi ambapo mtu mmoja anaweza kuwamiliki wanadamu wenzake kama mali yake na watu hao wanatumika katika kumzalishia mali nyingi mmiliki huyo. Haya ni matukio ya kimsimbo yanayoashiria watu mbalimbali wakiwemo wawekezaji ambao hulipa mishahara na marupurupu kidogo kwa watumishi wa Kitanzania wanaofanya kazi katika makampuni yao. Wawekezaji hupata faida kubwa kutokana na kunyonya rasilimali pamoja na nguvu kazi ya mataifa maskini Tanzania ikiwepo.

Msimbo wa Kihemenitiki; Msimbo huu unatokana na anuani ya kifasihi kama jina la kitabu, jina la shairi, kichwa cha igizo/onesho au jina la sura katika riwaya (Mark, 1995). *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* ni majina ya tamthiliya ambayo yanatupatia picha fulani ya kuyafahamu maudhui ambayo yanapatikana katika tamthiliya hizo. Msimbo wa Kihemenitiki husaidia katika kujenga taharuki kwa wasomaji kwani wanapokutana na jina la kitabu kama *Fumo Liongo* hujiuliza harakaharaka kuna nini kinachoelezwa kuhusu *Fumo Liongo* shujaa wa kitamaduni katika jamii ya Waswahili wa mwambao wa pwani ya Afrika ya Mashariki.

Msimbo wa Kiseme; neno seme hutumiwa kuelezea elementi nasibihi ya kisementiki. Semantiki ni taaluma inayoshughulikia maana za maneno katika lugha ya mwanadamu. Katika taaluma ya Semantiki maneno huwa yanakuwa na maana ya msingi na maana ya ziada. Maana ya msingi ya neno ni ile ambayo inaweza kutumika na kurejelewa katika muktadha rasmi wakati maana za ziada za neno zinaweza kurejelewa katika muktadha usiokuwa rasmi. Msimbo wa Kiseme katika taaluma ya fasihi hutumiwa na wanafasihi kujenga dhamira na maudhui kwa kutumia maneno ambayo yanatoa ukaribu wa maana ya msingi ya neno na kile kinachorejelewa na neno hilo kifasihi (Wright, 1975).

Kwa mfano, kauli kuwa, “Saidi ni simba,” ni sitiari yenye nomino mbili. Saidi ni jina la mtu na simba ni mnyama wa porini ambaye ni mkali sana kutokana na sifa yake ya kuuwa wanyama wengine kwa ajili ya chakula na wanadamu pia. Kifasihi, Said anapewa sifa za simba na kwa hivyo tunapata unasibishi kuwa Saidi ni mkali kwelikweli na hana mchezo na mtu. Katika utafiti wetu tumeutumia msimbo huu katika kuchambua matumizi ya lugha ya sitiari, tashibihi, tashihisi na kejeli kama zinavyojitokeza katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng’wanamalundi* na *Fumo Liongo*.

Msimbo wa Kiishara; Matumizi ya lugha ya ishara yanatumiwa na waandishi wa kazi za fasihi kwa kiwango kikubwa (Senkoro, 2006). Hii inatokana na ukweli kuwa, kazi ya fasihi husawiri maisha halisi ya jamii kwa kutumia lugha ya picha na ishara na kisha kuyawasilisha kwa jamii. Msimbo wa Kiishara wa nadharia ya Simiotiki humsaidia mtafiti au mhakiki wa kazi ya fasihi kuweza kubainisha lugha ya ishara iliyotumika katika kazi ya fasihi na kuweza kusema hapa kuna dhamira fulani. Mathalani, katika tamthiliya ya *Fumo Liongo*, tumeona mtunzi akimsawiri Liongo

kuwa ni mtu shujaa mwenye ujasiri na uhodari katika kuiletea jamii yake ushindi kila mara walipokwenda katika vita. Haya ni matumizi ya matukio ya kiishara ambayo yanaonesha umuhimu wa jamii kuwa viongozi ambao ni wazalendo na wenye nia ya dhati katika kukomboa jamii zao na majanga mbalimbali likiwemo suala la umaskini.

Msimbo wa Kiutamaduni; Watunzi wa kazi za fasihi hutumia viashiria vya utamaduni katika kazi zao wakiwa na nia ya kuwasilisha dhamira mbalimbali kwa wasomaji. Mathalani, katika tamthiliya ya Ngoma ya Ng'wanamalundi tunaona mtunzi akitumia msimbo wa kiutamaduni kupitia tendo la ndoa iliyokuwa ifungwe baina ya Chibupa na Nyamiti. Hata hivyo, ndoa hiyo haikufungwa kwa sababu Chidama alimchukuwa Nyamiti msukule na kumwacha Chibupa akitapatapa. Chidama aliamua kufanya hivyo kwa sababu Nyamiti alikataa kuolewa naye akisisitiza kuwa ni lazima aolewe na Chibupa. Kupitia msimbo wa kiutamaduni unaojengwa na tendo la ndoa tunapata uelewa kuwa hapa tunaoneshwa dhamira ya ubinafsi katika jamii. Wapo baadhi ya watu ambao hudhani kuwa wao ni bora zaidi na wanastahili kupata kila kitu kilicho kizuri hata kama si haki yao.

2.9.2.1 Udhaifu wa Nadharia Hii

Udhaifu mkubwa wa nadharia hii ya simiotiki unatokana na msisitizo wake mkubwa kwenye lugha na sifa nyingine zinazoonekana ndogo badala ya kujihusisha na fasihi kwenye upana wake (Wamitila, 2002).

Pamoja na upungufu wake, nadharia hii iliteuliwa kwa sababu mihimiri yake mitano ilionekana kufaa katika kutimiza lengo la tatu la utafiti huu. Kwa maana hiyo, nadharia hii iliteuliwa kama kijazilizi cha nadharia ya Umarx katika uchunguzi,

uchambuzi na mjadala wa data na matokeo ya utafiti huu. Kwa hiyo, katika utafiti huu Nadharia ya Simiotiki imetumika katika kuchambua matumizi ya lugha ya kitamathali katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* za Emmanuel Mbogo. Nadharia hii ilionekana inafaa katika kuchambua lugha ya kitamathali kama vile; sitiari, ishara, mafumbo, taswira na kejeli ili kuweza kubainisha dhamira mbalimbali zinazowasilishwa katika kazi ya fasihi inayohusika.

Kwa ujumla tunaweza kusema kuwa utafiti huu uliamua kuchagua nadharia mbili ili kujaziliza mapungufu ya nadharia moja katika kuchunguza, kuchambua na kujadili data za utafiti huu. Ili kufikia malengo ya utafiti huu kila nadharia miongoni mwa zilizoteuliwa ilionekana kuwa na uthabiti katika kukidhi baadhi ya malengo ya utafiti na hivyo kuwepo na hitaji la nadharia nyingine. Kwa hiyo, nadharia zote mbili zimetumika katika kukidhi malengo ya utafiti huu kwa kujazilizana na kutegemeana.

2.10 Hitimisho

Katika sehemu hii tumefanya mapitio ya kazi tangulizi kwa kutalii machapisho na tafiti mbalimbali kuhusu mada yetu ya utafiti. Utafiti huu ulibaini kuwa, ipo haja ya kufanya utafiti huu kwa sababu ilibainika kuwa hakuna utafiti uliofanyika kwa lengo la kulinganisha suala la itikadi katika tamthiliya za Emmanuel Mbogo. Aidha, katika sehemu hii tumebainisha nadharia ambazo ziliateuliwa kutumika kama kiunzi cha uchunguzi, uchambuzi na kujadili data na matokeo ya utafiti huu. Nadharia hizo zimechaguliwa ili ziweze kukamilishana na kujazilizana katika kufikia malengo ya utafiti huu.

SURA YA TATU

MBINU NA ZANA ZA UTAFITI

3.1 Utangulizi

Katika sura hii tunawasilisha na kujadili mbinu za utafiti zilizotumika katika utafiti huu. Kothari (2008) anaeleza kwamba mbinu za utafiti ni muhimu katika utafiti wa kitaaluma kwa sababu ni kutokana na mbinu hizo ndipo utafiti huo wa kitaaluma ufanyike kisayansi na siyo kibabaishaji. Kwa hiyo, sura hii inajadili kuhusu umbo la utafiti, eneo la utafiti, aina za data, mbinu za ukusanyaji, mbinu za uchambuzi wa data na maadili ya utafiti.

3.2 Umbo la Utafiti

Umbo la utafiti ambalo wakati mwingine hufahamika kama usanifu wa utafiti hutoa picha kamili inayoonesha namna na jinsi utafiti ulivyofanyika tangu unaanza mpaka unamalizika (Kothari, 2008). Umbo la utafiti ndilo linaonesha kuwa utafiti husika ulikuwa ni wa namna gani na data zilikusanywa vipi. Zipo aina nyingi za umbo la utafiti lakini sisi tulitumia uchunguzi kifani wa tamthiliya mbili za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* za Emmanuel Mbogo.

Uchunguzi kifani kwa lugha ya Kiingereza hufahamika kama Case Study. Hili ni umbo la utafiti ambalo mtafiti huteua mahali, jambo au kitu maalumu ambacho alikishughulikia kwa kina ili kutimiza malengo yake ya utafiti (Yin, 1994). Sisi tumeteua tamthiliya mbili ambazo ndizo tulizozishughulikia kwa kina na kutuwezesha kukamilisha lengo letu kuu la utafiti.

Robson (2007) anaeleza kuwa uchunguzi kifani ni umbo la utafiti ambalo lina faida nyingi kwa mtafiti. Kwanza umbo hili la utafiti humwezesha mtafiti kutumia muda wake vizuri kwa kushughulikia jambo ambalo tayari analijua tofauti na kufanya utafiti bila kujua nini hasa unashughulikia. Mtafiti hatapoteza muda kwa kusoma tamthiliya nyingine bali atamakinikia alizoziteua na nyingine atazisoma kama sehemu ya kujaziliza data zake. Pili, umbo hili la utafiti humsaidia mtafiti kuchunguza jambo kwa kina na kulitolea mahitisho yanayostahili.

Katika utafiti huu tumeteua kushughulikia suala la itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamahundi* na *Fumo Liongo* na hivyo tutamakinikia suala hilo kwa kina. Tatu, umbo hili la utafiti humsaidia mtafiti kutumia gharama ndogo na kupata data nyingi. Kwa kuwa ameshatambua ni kitu gani anachokishughulikia na data zake anazipata wapi hatotumia fedha nyingi kusafiri kutafuta data zisizohitajika.

3.3 Eneo la Utafiti

Eneo la utafiti ni mahali ambapo utafiti utafanyika kulingana na vile mtafiti anavyopendekeza ili kupata data za kujibu maswali yake ya utafiti (Creswell, 2009). Eneo la utafiti huteuliwa kulingana na lengo kuu la mtafiti na kwamba eneo au maeneo ambayo yanateuliwa ni lazima yaweze kutoa data za kukamilisha malengo mahsusi utafiti.

Eneo la utafiti huu ni Dar es Salaam ambapo utafiti utafanyika katika maktaba za Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Taasisi ya Taaluma za Kiswahili na Makavazi yake. Maktaba hizi zilitumika katika kukusanya data za msingi na upili kwa kusoma Makala, majarida, tasnifu, na vitabu mbalimbali

vitakavyopatikana katika maktaba hizo. Vilevile ni Dar es Salaam ndipo anapopatikana mtunzi wa tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* Professa Emmanuel Mbogo. Sababu za kuteua maeneo hayo, ni kwamba Dar es salaam kuna maktaba za kutosha kama tulivyoonesha hapo juu. Kwa hiyo, tuliamini eneo hili litatusaidia kufikia malengo ya utafiti huu. Sababu nyingine ni kwamba, Dar es salaam ni eneo analoishi mtunzi wa tamthiliya hizi kwa hiyo, tuliamini kuwa itakuwa rahisi kwetu kumpata na kufanya naye usaili ili kutimiza malengo ya utafiti huu.

3.4 Aina za Data zilizokusanywa

Kimsingi, katika utafiti huu tumekusanya data za aina mbili, data za msingi na za upili.

3.4.1 Data za Msingi

Data za msingi ni zile zinazokusanywa kwa mara ya kwanza, na hujulikana kama data halisi ambazo hazijawahi kukusanywa na mtunzi mwingine yeyote kwa minajili ya utafiti kama huo anaokusudia kuufanya (Goods, 1966). Data za msingi huwa ni ghafi na hukusanywa kwa lengo la kuziba pengo la utafiti liloachwa na watafiti wengine waliotangulia (Kombo na Tromph, 2006). Data za msingi katika utafiti huu tumezikusanya kutoka katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*.

3.5 Mbinu za Ukusanyaji wa Data za Msingi

Data za msingi zimekusanywa kwa kutumia zaidi maktaba na mbinu za kitaaluma ambazo tumekwisha zitaja.

3.5.1 Mbinu ya Usomaji wa Machapisho

Usomaji wa kina ni mbinu ya kukusanya data za msingi katika matini kama vile riwaya, ushairi na tamthiliya kwa lengo la kupata data zitakazokamilisha malengo ya utafiti unaokusudiwa kufanywa (Kothari, 2008). Utafiti huu utahusisha kukusanya data kutoka katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* jambo ambalo lilituhitaji kusoma tamthiliya hizo kwa kina. Ili kufanikisha upatikanaji wa data katika tamthiliya hizo tulifanya yafuatayo:

Kwanza kila tamthiliya tulisoma zaidi ya mara tatu kabla ya kuanza kukusanya data ili kuelewa kwa kina mambo ya kifani na kimaudhui yanayojitokeza katika tamthiliya hizo. Baada ya hapo kazi ya kukusanya data ilianza kwa mtafiti kuandaa madaftari matatu (kwa ajili ya mtafiti na wasaidizi wake wawili) kila moja likigawanywa katika sehemu kuu tatu ambazo zinasawiri malengo mahususi ya utafiti wetu.

Mtafiti na wasaidizi wake wawili kila mmoja alisoma tamthiliya moja na kila alipoona neno, sentensi au aya inayohusu moja kati ya malengo mahususi aliidondoa katika daftari lake la kukusanyia data. Zoezi hili lilifanyika mpaka pale tulipoona data sasa zimepatikana za kutosha.

3.6 Data za Upili

Data hizi ni zile ambazo tayari zimekwisha kusanywa na watafiti wengine kwa ajili ya kujibu maswali ya utafiti wao. Data za aina hii tulizipata katika Makala, vitabu, majarida, tovuti, tasnifu na machapisho mbalimbali ambayo yanahusiana na utafiti wetu.

3.6.1 Ukusanyaji wa Data za Upili

Kusoma machapisho mbalimbali katika maktaba kulimsaidia mtafiti kuweza kupata data za upili. Maktaba ni sehemu muhimu sana katika kupata vyanzo mbalimbali vya data za kina kielezo kwa sababu mtafiti hufanya uchunguzi wa kina katika muktadha wa tatizo linalo husika. Hivyo tulitembelea maeneo mbalimbali ya maktaba tuliyokwisha ya taja kwa ajili ya kukusanya data za utafiti wake, kwa kutumia mbinu hii tuliweza kupata maarifa na data za ziada kuhusu mada ya utafiti wetu.

3.6.1.1 Uchambuzi wa Data

Mbinu iliyotumika katika kuchambua data za utafiti huu ilikuwa ni mbinu ya kina kielezo. John (2007) anaeleza kwamba uchambuzi wa kina kielezo ni mbinu inayomruhusu mtafiti kusikiliza au kuona au kusoma kazi ya fasihi tamthiliya ikiwemo, kisha kuelewa maudhui ambayo yamebeba dhamira, falsafa, migogoro, ujumbe na mtazamo/msimamo wa mtunzi. Katika kufanya hivyo pia mtafiti ataelewa matumizi ya lugha, wahusika, mtindo, muundo na mandhari katika kazi anayoisoma, kuisikia au kuitazama.

Katika kufanikisha uchambuzi wa data katika utafiti huu tutafanya yafuatayo. Kwanza tulisoma kwa kina tamthiliya zilizoteuliwa ili kupata data za utafiti. Data hizo zilipatikana katika maneno, sentensi, aya, majibizano ya wahusika, majina ya wahusika na masuala ya kiutamaduni katika tamthiliya teule. Kila tulipoona kimoja kati ya hivyo kuwa ni data husika tuliinukuu katika daftari la kukusanyia data kwa maandalizi ya uchambuzi wa data. Baada ya hapo tulizichambua data na kuzitolea maelezo yanahusu malengo makuu, yanayojibu maswali ya utafiti wetu.

3.6.1.2 Mkabala wa Kidhamira

Mkabala wa kidhamira ni mojawapo ya mikabala maarufu katika kuhakiki kazi za fasihi. Aronson (1992) anaeleza kwamba mkabala wa kidhamira hutumika kuichambua kazi ya fasihi kwa kuzingatia hatua kuu nne. Kwanza ni kukusanya data, hatua ya pili ni kuonisha mada na data husika, hatua ya tatu ni kuunda mada kuu na ndogondogo zilizotumika katika uchambuzi wa data, hatua ya mwisho ni kuandaa hoja zilizozingatiwa katika uchambuzi wa dhamira baada ya kusoma mapitio ya kazi mbalimbali yanayohusiana na utafiti husika.

Mkabala wa kidhamira ulisaidiana na uchambuzi wa kinaelezo katika kufanikisha uchambuzi wa data katika utafiti huu. Kwa kutumia mkabala huu tulizingatia hatua nne za uchambuzi wa data kwa namna ifuatayo. Hatua ya kwanza ilikuwa ni kukusanya data. Hatua ya pili ilikuwa ni kuonisha data na mada ya utafiti ilikuona kama zinahusiana. Hatua ya tatu ilikuwa ni kuunda mada kuu na mada ndogondogo ambazo kwazo ndio data za uchambuzi tulizichambua. Mada hizo zilisawiri malengo mahsusi ya utafiti. Hatua ya nne tulichambua data kwa kujenga hoja ambazo zilisaidia kukamilisha malengo mahsusi ya utafiti wetu.

3.7 Usahihi wa Data

Usahihi wa data, ni utaratibu anatumia mtafiti katika upatikanaji wa data sahihi na za kuaminika (Cohen na Wenzake, 2000). Katika upatikanaji wa ukusanyaji wa data sahihi za utafiti wetu, tulitumia maktaba kuchambua data za kimaudhui katika tamthiliya husika. Katika uchambuzi huu wa data tulijikita zaidi katika mbinu ya uchambuzi wa mkabala wa kinadharia na uchambuzi wa kinaelezo.

3.8 Maadili ya Utafiti

Enon (1998) anasema, “Mkabala wa maadili ya utafiti ni moja wapo ya masuala muhimu ambayo mtafiti anapaswa kuyazingatia kwa uzito wake wakati akifikiria, akipanga, akitekeleza na hata baada ya kukamilisha utafiti wake.” Miongoni mwa mambo muhimu ambayo anatakiwa mtafiti kuyazingatia ni suala la maadili. Maadili yanatakiwa kufuatwa na kuzingatiwa ni kama vile kupata kibali cha kufanya utafiti, kutunza siri za watafitiwa, kuheshimu mipaka ya utafiti kabla na baada ya kukusanya data. Katika utafiti wetu tulizingatia maadili hayo natuliweza kupata data sahihi na muhimu katika kazi yetu.

3.9 Hitimisho

Sehemu hii imewasilisha mbinu za utafiti ambazo tulizitumia katika kukusanyana kuchambua data za utafiti huu. Kupitia machapisho katika maktaba, mbinu hii ya maktaba inahusu ukusanyaji wa data kwa kusoma kwa makini kazi tangulizi zinazo husiana na mada yetu ilituweze kupata data za msingi. Data za msingi tulizikusanya kwa kusoma kwa makini tamthiliya ya *Ngoma yaNgwanamalundi* na *Fumo Liongo*.

SURA YA NNE

UWASILISHAJI, UCHAMBUZI NA MJADALA WA DATA ZA UTAFITI

4.1 Utangulizi

Lengo la utafi huu lilikuwa ni kuchunguza suala la Itikadi katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* za Emmanueli Mbogo. Sura hii inawasilisha, kuchambua na kujadili data na matokeo yaliyopatikana katika utafiti huu. Sura hii ina sehemu tatu, sehemu ya kwanza inahusu itikadi katika tamthiliya teule, sehemu ya pili ni mbinu za Kisanii zinazotumika kuibua itikadi na sehemu ya tatu ni hitimisho.

4.2 Itikadi katika Tamthiliya Teule

Moja ya malengo mahususi ya utafiti huu ilikuwa ni kubaini itikadi inayojitokeza katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Data za utafiti huu zilikusanywa kwa njia ya usomaji wa machapisho ambapo mtafiti alisoma, kuchambua na kuchunguza itikadi katika matini husika. Matokeo ya utafiti huu yalikuwa kama yanavyojionesha katika sehemu zinazofuata.

4.2.1 Itikadi katika Tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*

Katika kuchunguza itikadi inayojitokeza katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*, utafiti huu ulibaini kuwa msanii anaibua itikadi za aina mbalimbali. Kwa hiyo, utafiti huu ulibaini kuwa tamthiliya hiyo inadhihirisha itikadi kama vile; itikadi ya; ushirikina, mapenzi, uchawi na uganga, itikadi ya kimapinduzi na ujamaa, itikadi ya kibepari, itikadi za mila na utamaduni, itikadi za dini na itikadi

za siasa. Sehemu ifuatayo inajadili itikadi hizo kwa kutumia data zilizojitokeza katika matini ya Ngoma ya Ng'wanamalundi.

4.2.1.1 Itikadi ya Uchawi na Ushirikina

Itikadi ni imani au mtazamo alionao mtu kuhusu maisha kwa ujumla wake, hususani katika kufanikiwa ama kutofanikiwa katika maisha (Chuachua, 2011). Katika utafiti huu tulibaini kuwa msanii anaibua itikadi ya uchawi na ushirikina kupitia Chidama ambaye aliaminika kwa kuwafanya watu misukule na kuwatumikisha, kuwanyonya na kuwakandamiza kwa kutumia uchawi. Hii inadhihirishwa na maongezi ya Seche na Nyamiti ambaye anaelezwa kuwa Chidama akimtaka mwanamke hamkosi kwa sababu hutumia mbinu ya uchawi

(1) Seche: Lakini unajua?
Nyamiti: Mh?

Seche: Nina shaka.

Nyamiti: Shaka yake huyu.

Seche: Nasikia Chidama akimtaka mwanamke, atampata tu (uk.06).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Ukichunguza mfano namba 1 hapo juu utaona kuwa, mwandishi anawasilisha itikadi ya uchawi na ushirikina ambayo ipo katika jamii. Mhusika Seche anaonekana anaongozwa na itikadi ya ushirikina iliyopo katika jamii. Ameingiwa na hofu kutoka na jinsi jamii inavyomhusisha Chidama na nguvu zake za uchawi na ushirikina katika kutimiza adhima yake.

Utafiti huu ulibaini kuwa uganga na ushirikina wakati mwingine huhusishwa na masuala ya Uchawi. Uchawi ni nguvu za giza zinazaotumiwa na jamii nyingi, hasa

za Kiafrika, kwa ajili ya mtu kuumiza watu wengine kimazingara, au kwa ajili ya kujilinda au kwa ajili ya kujifurahisha kwa kuwatesa watu wengine kwa kuwachukua msukule au kwa kuwafanya waugue au wafe. Mara nyingi, wachawi hudai kwamba wanaweza kuwasiliana na roho kama mashetani, majini, vibwengo, vinyamkera na kushirikiana navyo (<http://sw.wikipedia.org/wiki/uchawi>, ilionwa 02/01/2015).

Utafiti huu ulibaini itikadi ya uchawi na ushirikina inadhihirishwa na matukio yanayoelezwa katika matini hiyo kuwa, Chidama alikuwa ni mchawi maarufu wa kuruka na ungo kutoka sehemu moja kwenda nyingine. Katika dondoo lifuatalo mwandishi Emmanuel Mbogo anatufahamisha kuwa:

(2) Kabla ya kuruka na ule ungo niliona miali. Miali ya moto mwekundu toka mbali ukija kasi. Kasi (kimya). Unajua ni nani huyu (Melo hajibu) Shemasi wa taasubi iliyojaa inda dhidi ya utajiri wangu. Anaitwa Ng'wanamalundi (uk. 22).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Mfano namba 2 hapo juu unaonesha namna Chidama anavyotumia mbinu na nyenzo katika shughuli ya uchawi na ushirikina. Chidama mwenyewe anavyokiri kuwa alikuwa na uwezo wa kupanda ungo na kusafiri safari ya mbali. Hii ni itikadi ambayo ipo katika jamii jamii mbalimbali za Kiafrika ambapo baadhi ya watu huamini kuwa wapo watu wenye uwezo kama huo. Watu hao husafiri saa yoyote wanayotaka bila kipingamizi chochote na watu hao huogopwa sana katika jamii.

Pia katika mfano namba 2 hapo, tunamwona Chidama akioneshwa kuwa ni mtu mwenye dharau kwa Ng'wanamalundi kwa kumuita Shemasi. Shemasi kwa kawaida ni mwanafunzi wa upadri hivyo tunaona kwamba amemdharau na kumlinganisha na mwanafunzi wa uganga hivyo hawezi kumzidi ufundi wake. Aliendelea na harakati

za kumuandaa kizuu wake ili aweze kutimiza yale aliyokusudia kumfanyia Nyamiti. Nyamiti alijiunga na vizuu wengine na kuendelea kumzalishia mali Chidama kwa kutumia ufundi wasihiri kuwatumikisha vizuu bila kuonwa kwa kutumia macho ya kawaida.

Uchawi ni jambo zito. Wachunguzi fulani husema kwamba zaidi ya nusu ya idadi ya watu ulimwenguni wanaamini kwamba wachawi halisi wanaweza kuathiri maisha ya wengine. Mamilioni huamini kwamba uchawi ni mbaya, hatari, na wapaswa kuogopwa sana. Kwa mfano kitabu kimoja juu ya dini ya Kiafrika cha sema “Imani katika kusudi na hatari za mizungu mibaya, uloji na uchawi imekolea katika maisha ya Waafrika... Wachawi na walozi ndio watu wenye kuchukiwa zaidi katika jumuiya zao. Hata kufikia wakati huu kuna sehemu ... wachukiwa hupigwa na watu hadi kifo.

Hata hivyo, katika nchi za Magharibi, uchawi umeanza kuheshimiwa. Vitabu, televisheni, na sinema zimesaidia kupunguza hofu ya uchawi. Mchanganuzi wa vitumbuizo, David Davis, anasema “Kwa ghafula, wachawi wamekuwa wachanga na wenye kuvutia zaidi, naam, warembo zaidi. Watengeneza sinema wa Hollywood wanatambua maelekezo upesi sana... Kwa kuwafanya wachawi waonekane warembo zaidi na wenye kupendeka, watengeneza sinema haowaweza kuvutia watazamaji wengi, kupitia wanawake na watoto wanajua jinsi ya kubadilikila mwelekeo kuwa mradi wenye kunufaisha kifedha ([.hh://wol.jw.org/en/wol/d/r13/lp-sw/200240](http://www.wol.jw.org/en/wol/d/r13/lp-sw/200240), (02/01/2015)).

Kwa ujumla utafiti huu ulibaini kuwa, mwandishi anaonesha itikadi ya ushirikina wa kichawi unavyofanya jamii kuwa na matabaka baina ya wananchi wa kawaida na

wananchi walio katika tabaka la juu kuwanyanyasa na kuwatesa watu wengine katika jamii. Nadharia ya Umax ineleza kuwa watu wa kawaida hushindwa kufurahia maisha yao hata kama ni ya shida kutokana na uonevu wa watu wa tabaka la juu (Marx, 1859). Chidama ni mfano mzuri wa wawakilishi wa tabaka la juu ambaye anapotaka jambo lake lazima alitimize hata kama linaingilia na kuathiri haki za mtu mwingine. Nyamiti ni mfano mzuri wa wawakilishi wa tabaka la chini ambaye hakuweza kutimiza matakwa na nafsi yake ya kuolewa na Chibupa mtu aliyempenda. Kutumika kwa uchawi kama njia ya kumpora Nyamiti kitu alichokipenda katika maisha yake ni njia mojawapo tu kati ya njia nyingi za kinyonyaji zinazotumiwa na watu wa tabaka la juu kuwanyonya na kuwanyima haki zao watu wa tabaka la chini (Bell, 1977).

4.2.1.2 Itikadi ya Mapenzi

Utafiti huu ulibaini kuwa mtunzi amewasilisha itikadi ya mapenzi kwa kuonesha kuwa nguvu ya pesa haina nafasi katika mapenzi ya dhati. Mtunzi anamwonyesha Nyamiti binti mrembo ambaye alikataa ombi la kuolewa na Chidama mzee maarufu sana, tajiri lakini pia mwenye itikadi kali katika uchawi. Msimamo wa binti huyu kushikilia kuolewa na kijana wa rika lake asiye na uwezo wa kifedha, unamfanya Chidama kutumia nguvu za uchawi ili kudhihirisha kuonesha nguvu zake katika kile anachokitaka. Chidama anatoa maneno ya kebehi ilikumvunja moyo Nyamiti asiolewe na Chibupa. Tazama mfano huu

(3) **Seche:** “Unakumbuka siku ile Jumapili tulipokutana naye akitoka kukagua mashamba yake?”

Nyamiti: (Akicheka) Nakumbuka. Ati “Oo fikiri vizuri Nyamiti, usifanye uamuziwa haraka”

Seche: (Akigeza vilevile) Huyu kijana akikuoja atakulisha nini?

Nyamiti: Ati: “Kwanza hata deni la chakula nilichomkopesha miaka mitano bado hajalipa” (Wote wanacheka) (uk.06).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng’wanamalundi (Juni, 2015)

Hata hivyo, katika matini ya Ngoma ya Ng’wanamalundi inaonyesha kuwa Chidama anamwekea Nyamiti mtego kwa kuweka dawa za kichawi katika mafuta ya nywele mazuri ambayo aliamini lazima atatamani kuyapaka. Chidama hakuridhika na msimamo wa Nyamiti wa kukataa kuolewa naye na hivyo kuamua kutumia sihiri ili aweze kumtawala anavyotaka. Katika onesho la kwanza anamtumia mjumbe wake Mahube kwenda kumuuzia bibi harusi mtarajiwa, Chidama anamsisitizia sana Mahube akisema:

(4) CHIDAMA: Sawa sawa. Biashara ni ulimi hivyo siku zote tiaasali tamko la ulimi wako. Ukitenda ipasavyo sina shaka kiumbe huyu atauchukua ufu na uhai uliomo katika chupa hii. Nyamiti alinaswa na mtego wa Chidama kwa kununua mafuta, akapaka kichwani, joto likapanda, umauti ukamchukua wakati akiwa katika maandalizi ya harusiyake na Chibupa.

NYAMITI: Nishike mume wangu.....(Ghafla ana paza sauti) Motoooo! (Anajikunjaanajinyoosha.....kimya (uk 13)

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng’wanamalundi (Juni, 2015)

Mfano namba 4 hapo juu unadhihirisha itikadi ya uchawi na jinsi Chidama alivyotumia mbinu za kichawi kutimiza malengo yake ya kukandamiza haki na maisha ya watu wengine. Kukamilisha na kuwezesha suala hili kuifanya jamii iendelee kuwa na imani kuwa uchawi na ushirikina upo na unafanya kazi. Kama uchawi ungekuwa haupo katika jamii basi na Chidama naye asingeliweza kumchukuwa Nyamiti msukule siku ya harusi yake.

4.2.1.3 Itikadi ya Ushirikina wa Kiganga

Uganga ni kazi ya kuponya wagonjwa, utabibu, kuagua, kutabiri, kutoa pepo pia hata kupiga ramli. Itakumbukwa kuwa jamii za Afrika zilitumia uganga kama chombo muhimu cha kutoa tiba kwa wanajamii pale walipopata maradhi mbalimbali. Waganga waliweza kutibu maradhi tofautitofauti katika jamii kwa kutumia dawa za asili zijulikanazo kama miti shamba. Ambapo, mizizi ya miti, magome ya miti, majani ya miti, maziwa, damu ya wanyama na kadhalika vilitumika kama dawa za kutibu maradhi mbalimbali na matambiko ilikuleta amani katika jamii.

Mfano katika tamthiliya ya Kinjeketile watu waliamini maji yaliyoletwa kwa njia ya miujiza baada ya Kinjeketile kutoweka kwa siku kadhaa. Maji na mtama katika jamii ile yalileta ujasiri wa aina yake ya kupambana na ukoloni. Itikadi hii ya kuamini maji kama dawa yalileta umoja na kuwaunganisha Waafrika kupambana na ukoloni. Matibabu yaliendelea kutolewa katika muktadha wa namna hiyo mpaka pale wakoloni walipokuja katika karne ya 19.

Baada ya ujio wa wakoloni, kulianzishwa hospitali, vituo vya afya na zahanati ambazo zilitumika kutoa matibabu kwa wagonjwa kwa mfumo tofauti na uliozoeleka wa waganga wa jadi. Matibabu yalitolewa kwa mgonjwa kufanyiwa vipimo ndipo alipopatiwa matibabu baada ya maradhi yanayomsumbua kubainika. Matibabu aliyopatiwa mgonjwa ni pamoja na kuchomwa sindano na kupatiwa dawa zilizo katika mfumo wa vidonge na za vimiminika.

Hata hivyo, kuanzishwa kwa mfumo huu mpya wa kutoa matibabu haukufuta matibabu yaliyokuwa yakitolewa na waganga wa jadi. Sambamba na matibabu ya

kisasa yaliyoletwa na wakoloni matibabu ya kijadi pia yaliendelea kutolewa na mpaka leo bado yanaendelea kutolewa. Hata hivyo, katika jamii za Kiafrika wapo waganga ambao waliaminiwa kuwa na uwezo wa kupambana na wachawi ambao nia yao kubwa ilikuwa ni kuwadhuru watu. Waganga wenye uwezo huo ni wale ambao walikuwa na uwezo wa kupiga ramli na kuweza kumbaini mchawi ambaye huroga watu katika jamii.

Katika utafiti huu tulibaini kuwa mtunzi anaibua itikadi ya ushirikina wa kiganga. Haya yanathibitika katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* kupitia mfano ufuatao:

- (5) Seche: Siku ile ile tuliporudi kumsindikiza Nyamiti.
 Chibupa: Wananong'ona wanasemaje?
 Seche: Mmoja anasema “wamekwisha mchezea mtoto.” Na wapili aliongeza “baada ya siku tatu atajiunga na wadudu wenzake kulima mashamba
 Chibupa: Maana yake nini?
 Seche: Kizuu (huzuni zaidi) Nyamiti bado anaishi, lakini kizuu!
 (uk.39).

Chanzo: Data za utafiti katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* (Juni, 2015)

Mfano namba 5 unaonesha wazo la kuwa Nyamiti hakufa kifo cha kawaida na badala yake alichukuliwa msukule. Kuchukuliwa msukule maana yake ni mtu kuonekana kuwa amekufa na ndugu wa mtu huyo hufanya taratibu zote za kumsitiri ndugu yao kwa kumzika. Mara tu baada ya kumzika mchukuzi wa vizuu huja na kufukua kaburi kisha humpaka marehemu dawa fulani na marehemu huyo hufufuka na kumchukua kwenda kumtumikisha anavyotaka mmiliki huyo wa vizuu. Hivi ndivyo ilivyofanyika kwa Nyamiti ambaye alichukuliwa msukule na Chidama kutokana na kukataa kuolewa na Chidama akimpenda kwa dhati Chibupa.

Itikadi katika uganga imejitokeza katika tamthiliya ambapo msanii anawaonesha Seche na Chibupa wakienda kwa mganga Ngw'wanamalundi ili kupata uhakika wa kifo cha Nyamiti na huko wanashuhudia miujiza kama vile; vizuu wanafundishwa kuongea, joka la vichwa saba lilotumwa na mchawi Chidama na kumuona Nyamiti katika Chilole cha mganga. Taarifa hii ina mvuta Chibupa kupata imani juu ya uganga.

Aidha, itikadi hii pia inadhihirishwa na pale Ngw'anamalundi alipoweka dawa yake kwenye chilole na kuwaonesha Chibupa na Seche jinsi Nyamiti alivyozikwa na kufufuliwa na Chidama. Utafiti huu umebaini kuwa, mtunzi amewatumia wahusika Seche na Chibupa kusawiri watu waliomo ndani ya jamii ambao huwa na hofu ya kifo cha kweli ya Mungu na kifo cha uchawi.

Kwa imani ya uganga na ushirikina baadhi ya watu wenye imani hiyo, huamini kuwa, mganga ana uwezo wa kubaini kifo cha Mungu na kifo cha uchawi. Itikadi hii imeonekana pale ambapo wahusika hao wawili walipokwenda kwa mganga Ng'wanamalundi kutazama ni nini kilichomsibu Nyamiti hali ya kuwa wanafahamu kuwa alifariki na amezikwa. Huu ni mfano dhahiri ambao umo katika mazingira halisia ya jamii. Baadhi ya asilimia kubwa ya watu huenda kwa waganga kwa lengo la kukidhi mahitaji yao mbalimbali kama vile; kuponya wagonjwa, kutafuta utajiri, kutafuta umashuhuri, kurahisisha kazi ili usitumie gharama kubwa katika uzalishaji pengine wengine kwa ajili ya starehe tu. Katika tamthiliya hii Mbogo amemchora mhusika Chidama kuwasilisha kundi la wale wanaotumia sihiri na uganga ili kupata utajiri wa mali na starehe.

Chidama alifanikiwa kutumia uganga na sihiri ili kujipatia mali nyingi kwa kuwaumiza watu wengine katika jamii yake. Tazama majibizano yafuatayo:

(6) Chidama: Sasa nataka ripoti ya kazi. Yuko wapi Kijumbe?

Mahube: (kesha fika) Mama!

Chidama: Kazi zinaendeleaje?

Mahube: Zinaendelea vizuri mzee.

Chidama: “Zinaendelea vizuri” maana yake nini?

Mahube: Jana tulichinja nguruwe 30, magari yamepeleka mjini. Wamebaki 3000

Chidama: Sawa. Ng’ombe? ... (Uk.24-25).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng’wanamalundi (Juni,

2015)

Mfano namba 6 hapo juu unamuonyesha Chidama, kama walivyo mabepari wengine, hupenda kusikia taarifa za mali zao na sitaarifa ya watumishi kuhusu maslahi na afya zao. Suala kama hili halijitokezi katika tamthiliya pekee bali pia hata katika riwaya ya Kiswahili. Mfano mzuri ni riwaya za *Kuli* na *Kasri ya Mwinyi Fuad* za Shafi Adam Shafi. Katika riwaya hizo, watawala wa kikoloni walifurahia kupata mali nyingi kwa kuwafanyisha kazi nyingi kwa saa nyingi na tena kwa malipo kidogo watumishi wa Kiafrika. Hata ilipotokea mtumishi ameumia kazini, hakupatiwa fidia wala matibabu ya aina yoyote ile.

Suala la watu kuwa na itikadi kuwa wanaweza kupata utajiri mkubwa kama ule wa Chidama kutokana na nguvu za sihiri na uganga limeanza kuota mizizi katika jamii yetu ya Kitanzania. Itikadi kuwa utajiri wa mali hupatikana kwa kufanya kazi kwa bidii ni kitu ambacho kimeanza kupotea katika jamii na watu wengi kuamini kuwa waganga wanaweza kuwapatia dawa ya kupata utajiri mara moja. Hivi sasa katika nchi ya Tanzania kwa mfano, mauaji ya watu wenye ulemavu wa ngozi yamekuwa yakitokea kila mara kwa madai kuwa viungo vyao huweza kumpatia mtu utajiri. Kwa

mfano, tarehe 17/2/2015 ITV ilitangaza kwamba: Wilayani Chato katika mkoa wa Geita mtoto wa mwaka moja ambaye ana ulemavu wangozi amechukuliwa na watu wasiojulikana na mama yake kukatwa mapanga na wezi hao. Pia, tarehe 22/05/2015, televisheni ya ITV ilitangaza kuwa jumla ya watu 5 wamekamatwa katika hoteli moja iliyojulikana kwa jina la Maji Hoteli mkoani Shinyanga wakiwa na viungo vinavyosadikiwa kuwa ni watu wenye ulemavu wa Ngozi. Watu hao walipohojiwa walikiri kuwa walikuwa katika harakati ya kuviuza viungo hivyo kwa mtu mmoja ambaye jina lake halikutajwa kwa jumla ya fedha za Kitanzania million 600.

Kwa hiyo, itikadi hii inaonekana ni itikadi hasi kwa sababu inasababisha jamii yenye ulemavu wa ngozi kuishi kwa hofu na mashaka makubwa. Vilevile, kuwafanya watu wenye ulemavu wa ngozi kuathirika kisaikolojia wakitafakari kuhusu hatima ya maisha yao. Ni vema jamii ikazingatia maelekezo yanayotolewa na viongozi na raia wema kuwa kupata utajiri ni lazima mtu anfanye kazi kwa bidii na si vinginevyo. Pia, utajiri utapatikana kwa mtu kuwa mbunivu na mgunduzi wa fursa mbalimbali za maendeleo zilizopo katika mazingira yake na hata nje ya jamii yake (Mehring, 1962).

Aidha, itikadi ya uganga wa kiushirikina katika utafiti huu inajidhihirisha katika majigambo ya kiganga baina ya Chidama na Ng'wanamalundi. Tazama mfano ufutao:

- (7) **Chidama:** Vizuri. Sasa wakati umefika wa kumtumia Ng'wanamalundi joka hili la vichwa saba, liende likamfundishe adabu, liende likamfundishe adabu na heshima.(Anaanza tena kunuiza kimya kimya. Baadaye anaingiza mkono ndani ya kibuyu au kikapu na kumtoa nyoka wa vichwa saba. Anamlisha dawa mdomoni huku **akiimba** kisha anatambaa nuizo huku angali amemshika) Ewe mtambaa chini.

Ewe kifutu wangu, mfutua watu
 Ewe chatu wangu, mvunja mbavu
 Ewe koboko wangu, mkoboa watoto
 Ewe songwe wangu, msokomezwa wana
 Ewe swila wangu mvimbisha matumbo
 Ewe kipiri wangu, wa mate ya pilipili
 Ewe moma wangu, mmogoa miamba
 Ewe ndumdakuwili, mwanzilishi wa kondo
 Joka la vichwa saba ...
 Wewe mbabe wa wababe ...
 Ukamzingire na kumzingara figo zake
 Ajue kwamba mimi ni Chidama kweli (uk.24).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Katika mfano namba 7 hapo juu, utafiti huu ulibaini kuwa majigambo ya waganga yanayowafanya wananchi kuwa na itikadi juu ya nguvu na uwezo wa waganga na wanaweza kufanya kila wawezalo kumpatia mtu utajiri. Kama mganga anaweza kutuma nyoka mwenye vichwa saba kwenda kumdhuru adui yake hawezi kushindwa kumpatia mtu utajiri. Hii pia hujenga imani miongoni mwa watu ndani ya jamii wenye imani ya itikadi hiyo kuwa, kila jambo ambalo litasemwa na mganga kuwa ni la kweli na linawezekana kwani mganga hashindwi na jambo (Massoud 2013). Katika kuthibitisha hoja hii, Emmanuel Mbogo anaonesha namna mganga Ng'wanamalundi alivyo na nguvu na uwezo wa kupambana na nguvu za kichawi katika mapambano yake na Joka la vichwa Saba lililotumwa kwake na Chidama.

Tazama mfano namba 8 hapa chini:

- (8) **Ng'wanamalundi:** (Kutoka chumbani anakuja pale ukumbini kwa fosi; anampiga yule nyoka kwa mgwishu wake. Nyoka anatulia. Sasa anamkamata na kuanza kunuiza na kusema naye. {Ananuiza na kuimba})...
- Lakini na tambua kuwa wewe nani.
 Najua ndiye wewe yule unukae damu ya maskini.
 Huwezi kunizuga kwa mavazi uliyovaa,
 Kwani sabuni na manukato

Haviwezi kutoharisha nuksi
 Iliyondani ya kichwa,
 Roho, nafsi na matendo yako.
 Kwani nani hajui kuwa
Wewe ni mchawi wa Msukule?

Nani hajui kuwa wewe hupika
 Vitumbua kwa maji ya
Kuoshea wafu ili vitoke?
 Nani hajui kuwa wewe

Hutumia kiganja cha mtoto
 Aliyekufa kuchotea na
 Kuuzia vitumbua hivyo?
 Nani hajui kuwa:

Wewe hutumia vipara
 Vya binadamu kuvulia
 Matenga kwa matenga
 Ya samaki...
 Ukanadi ukachuma na ndarahimu?
 Nani hajui kuwa wewe

Huwawinda albino
 Ukatumia viungo vya hao albino
Kutengeneza hirizi za ufisadi
 Ukaboresha na kutilia mbolea
 Biashara zako haramu? (uk.47).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Katika mfano namba 8, majibizano baina ya Chidama na Ng'wanamalundi yanaibua suala la utabaka na namna linavyojitokeza katika jamii. Utabaka ni miongoni mwa masuala ambayo yamejadiliwa katika nadharia ya Umarx (taz. Marx na Engles, 1848). Nadharia hii ilitusaidia kubaini uhalisia wa matabaka yaliyopo katika jamii kupitia kwa Chidama anayewakilisha tabaka la mabepari na wakandamizaji wa haki za binadamu kwa madhumuni ya kumwangamiza Ng'wanamalundi ambaye ni mwakilishi wa tabaka la watu wachini anayepigania haki za binadamu (Marx, 1847).

Nadharia ya Umarx inasema; “Njia njia ya kusaidia, na labda hata kuharakisha, kuangamizwa kwa mfumo wa kibepari ni kudadisi, kukosoa, kushutumu, kulaumu na kufichua batili iliyopo katika itikadi ya kibwanyenye inayoimarisha ubepari (Wamitila, 2002).” Mwandishi wa tamthiliya hii amemtumia mhusika Ng’wanamalundi kutoa ujumbe kwa njia ya nyimbo na kukosoa wale wenye mwenendo usio bora katika jamii zao kwa kutumia mbinu ya uchawi na uganga ili kujipatia utajiri. Ngwanamalundi ameweza kuweka bayana ukweli wa vitu anavyotumia Chidama katika kupata au kujitafutia utajiri wake kwa njia zisizohalali.

4.2.1.4 Itikadi ya Mapinduzi

Marx (1859) anaeleza kuwa mapinduzi ni hatua muhimu ya kusaidia jamii kupata maendeleo kwa watu wa tabaka la chini kuwaondoa mamlakani watu wa tabaka la juu na kuifanya jamii kuwa haina matabaka. Tabaka la juu ni lile linalokaliwa na viongozi ambao hunyonya rasilimali za taifa kwa masilahi yao binafsi na kuiacha jamii ikiwa katika hali mbaya ya umaskini (Bell, 1977). Tabaka hili la juu ndilo linalofahamika kama tabaka la mabepari ambao kazi yao kubwa ni kujilimbikizia mali kutokana na unyonyaji wa rasilimali na nguvu kazi za wanajamii. Mapinduzi ya kuondoa mfumo wa Kipebari ni muhimu yafanyike na kuwezesha kusimikwa kwa mfumo wa Kijamaa ambao utakuwa hauna matabaka baina ya walionacho na wasionacho (Engles, 1892).

Data za utafiti huu zilidhihirisha kuwa, katika utunzi wake wa tamthiliya ya Ngoma ya Ngw’anamalundi anasawiri itikadi ya mapinduzi katika jamii. Katika *Ngoma ya Ng’wanamalundi* amemtumia mhusika Chidama kama mfano wa baadhi ya viongozi ambao hutumia madaraka yao vibaya na kukandamiza wale watabaka la chini. Kundi

hili linapogundua kwamba, linakandamizwa na kukosa haki zao za msingi, basi hapo ndipo migomo mbalimbali hujitokeza ili kuweza kupambana na tabaka tawala. Udhhibitisho huu unajitokeza wakati Nyamiti na vizuu wenzake walivyoweza kufanikiwa kuleta mapinduzi ya kujikwamua kutoka kwenye ukandamizaji Chidama. Katika tamthiliya hii, msanii anaonesha umuhimu wa elimu na jinsi elimu ilivyotumika kama silaha ya mapinduzi. Msanii anaonyesha kuwa tabaka tawaliwa linahitaji kupewa elimu ya kujitambua waweze kuona yale mabaya wanayotendewa, watambue haki yao ya kuishi kama binadamu wengine, wajue kuwa wana uhuru wa kuishi na kuweza kujitegemea.

Utafiti huu ulibaini kuwa, mtunzi anaonesha jinsi vizuu walivyopewa elimu ambayo ili wajengea itikadi ya kuamini kwamba bila kumua Chidama hawatapata haki yao. Kwa kutumia ngoma iliyopigwa na Ng'wanamalundi vizuu wanapata ukombozi wakifikra nakuanzisha harakati za ukombozi dhidi ya dhalimu Chidama ambaye alitumia mbinu mbalimbali za itikadi ya sihiri katika kuwanyonya.

Chidama alitumia itikadi ya sihiri katika kuwanyonya watu nguvu zao, aliwagawa vizuu wake katika matabaka aliwapumbaza wachache kwa kuwalaghi kwa kuacha kuwakata ndimi za kama vile Mahube alijiona ni mtu mmoja mwenye mamlaka katika himaya ya Chidama, lakini kumbe naye yumo kwenye kundi la walewale wanao tawaliwa kifikra. Ili mapinduzi yaweze kutokea ni lazima kuwe na kundi ambalo linaonewa na lile lililopo madarakani au lililopewa mamlaka ya kuongoza (Linebaugh, 1976). Mwandishi Emmanuel Mbogo anaonesha namna Chidama alivyokuwa akiwanyonya vizuu jambo lililosababisha vizuu wafanye mapinduzi. Mwandishi kupitia maneno ya Chidama anasema:

- (9) **Chidama:** Kizuu hana makuu. Hahitaji kitanda. Kama nguruwe anaweza kulala topeni. Hahitaji blanketi wala shuka. Kama kima hujifunika viganja vya mikono yake. Hana gharama ya chakula kizuu. Ukimpa maganda ya ndizi atakula. Ukimkorogea maungaunga, yawe ya njano au meusi yawe ya uchungu au machachu kizuu atakula, tena kwa furaha. Hasemi, hakatai. Bali hushukuru wewe bwana wake. Wakati mwingine huna haja ya kuwapa chakula hapa nyumbani. Unaweza ukawaachilia kama ng'ombe au mbuzi, hujichunga wenyewe huko shambani kwangu, wakalima huku wakiokota minyoo na panzi wakashibisha matumbo yao. Na kwa kweli hakuna chakula kizuri kinacho tia nguvu katika mishipa yao kama minyoo, panzi, na nzi warukao juu ya vinyesi vyao. Nakwambieni ukiwa na akili na ukajua jinsi ya kuzitumia, kutajirika ni kama mchezo twa kitoto (uk.32).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Katika mfano namba 9 hapo juu, tunaona namna Chidama alivyokuwa akiwatesa vizuu kwa kuwapa ujira kidogo. Hapa mtunzi anachora hali halisi iliyopo katika jamii kuhusu tabaka tawala na tabaka tawaliwa. Huu ni usawiri wa hali halisi katika jamii ambapo yapo makampuni na mashirika mbalimbali katika nchi ya Tanzania yanawalipa watumishi hasa wale wa chini mishahara na posho kidogo sana. Kutokana na hali hiyo watumishi wengi wanashindwa kumudu gharama za maisha na kulazimika kufanya migomo ya kutoendelea na kazi mpaka waongezwe mishahara. Watumishi wa Chidama nao walivumilia sana mateso waliyokuwa wakipata kutoka kwa Chidama lakini siku moja walichoka na mara moja wakaanza harakati za kuleta mabadiliko kwa maana ya kupindua hali ya uduni iliyokuwepo na kuleta maisha mazuri. Haya yanapatikana katika dondoo lifuatalo:

- (10) **Chidama:** Watoto wangu hawana gharama. Watoto wangu hawana gharama. Hawana makuu wala mahitaji. Watoto wangu watiifu. Hawana kelelekelele kama za wenzao wa mjini. Wale vijakazi na watwana wa viwandani hububujika maneno toka **ndimi zao ndefu kama za kinyonga. Domo kaya zao hutokota fosi kama taka machinjioni** zikachafua mitima ya waungwana. Kila kiwanda ukiingia vurumai, nghasia. Ati wenyewe wameunda vikundi vyao vya ujambazi na madai chungu nzima. Madai ya kugoma kazi. Madai

ya chakula. Siwazimu? Utagomaje kazi halafu udai chakula?
(Anafikiri) Mimi hapa kwangu nimeisha kata kilimilimi. Hakuna
mdudu anaye weza kufurukuta. Nikimuona mmoja: Namfua
sawasawa kabla sijamuanika juani... (uk.28)”

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng’wanamalundi (Juni, 2015)

Mfano namba 10 hapo juu unaonesha namna vizuu walivyoanza harakati za kufanya mapinduzi kwa kudai maslahi mazuri kutoka kwa muajiri wao. Hatua ya watu kuanza kudai haki zao ni hatua muhimu na ya juu katika kuleta mabadiliko katika jamii. Harakati hizo za Vizuu zinadhihirisha itikadi yao kuwa mabadiliko katika jamii hayawezi kutokea kama mapinduzi hayajafanywa, ili linaelezewa na wana nadharia ya Umarx (Clever, 1976). Suala hili linajitokeza katika jamii na pia ni msisitizo wa nadharia ya Umarx (Hunt, 1974). Karl Marx anasisitiza kuwa, maendeleo katika jamii yatapatikana pale tu ambapo tabaka tawala litakapopinduliwa na tabaka tawaliwa na rasilimali zote za taifa zikawa chini ya wananchi na si kwa mabepari kama akina Chidama. Tazama mfano huu kuhusu itikadi ya Mapinduzi:

- (11) Nyamiti: Sisi sio washenzi!
Mahube: Aaa! Sasa nyinyi nani?
Nyamiti: Kwani wewe nani?
Mahube: Mimi nafahamu wewe ndiye mshenzi.
Nyamiti: Hata mimi nafahamu wewe ni nani?
Mahube: Nani?
Nyamiti: Mshenzi!
Mahube: (Anatahamaki) Mimi? (uk.64-65).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng’wanamalundi (Juni, 2015)

Mfano namba 11 hapo juu unaonesha majibizanao ambayo yalipelekea kuuawa kwa Mahube. Kitendo ambacho kinatoa hamasa ya kupindua utawala wa Chidama ambaye alijiona alikuwa na nguvu na hata kujigamba kuwa yeye anajua kumba na kuumbua (taz.uk.67).

4.2.1.5 Itikadi ya Ujamaa

Ujamaa ni mfumo wa mpito katika maisha ya binadamu kuelekea Ukomunisti. Mfumo huu unatilia mkazo masuala ya kuuepa unyonyaji, kuthaminiana, kuishi kindugu, kuepa ubaguzi na kutojilimbikizia mali (Marx, 1959). Marx (1847) anabainisha vipindi mbalimbali vya maendeleo ya jamii tangu mwanadamu wa kwanza alipoumbwa mpaka sasa. Anavitaja vipindi hivyo kuwa ni ujima, utumwa, ukabaila, ubepari na ujamaa. Kipindi cha ujima ndicho kipindi cha kwanza cha maisha ya mwanadamu ambacho hakikuwa na tabaka la walionacho na wasionacho.

Watu wote walikuwa sawa kutokana na kumiliki kwa pamoja rasilimali zao. Vipindi vilivyofuata vya utumwa, ukabaila na ubepari vilitawaliwa na matabaka ya walionacho na wasionacho (Negri, 1982). Kipindi cha mwisho ni cha ujamaa ambacho hakina matabaka kutokana na rasilimali za umma kumilikiwa na jamii nzima. Hatua hii ya maendeleo ilifikiwa na jamii chache tu duniani kutokana na upinzani mkubwa kutoka kwa mataifa ya Kibepari kama Marekani, Uingereza, Ufaransa na washirika wao (Kennedy, 1978).

Historia ya Ujamaa katika nchi ya Tanzania ilianza mwaka 1967 pale serikali ya chama cha Tanganyika Afrikan National Union (TANU) ilipoamua kutangaza rasmi kufuata siasa ya Ujamaa na Kujitegemea kama itikadi ya kuongoza maamuzi ya kiuchumi na kisiasa (Chuachua, 2011). Ujamaa ni ile hali ya watu kufanya kazi pamoja na kugawana pato la nguvu yao kwa usawa. Naye Cleaver (1976) anaeleza kuwa, Ujamaa ni mfumo wa kiuchumi, kijamii au kisiasa unaowezesha umma umiliki njia kuu za kuzalisha mali namgawanyo wa haki wa mapato ulioasisiwa na

raisi wa kwanza wa Tanzania, Mwalimu J.K. Nyerere ili kuleta misingi ya usawa na haki miongozi mwa wanajamii.

Itikadi ya Ujamaa katika nchi ya Tanzania imekuwa ikisawiriwa na waandishi mbalimbali wa kazi za fasihi ya Kiswahili. Kwa mfano, Kezilahabi (1976) aliandika tasinifu ya Uzamili iliyoitwa “Shaaban Robert mwandishi wa Riwaya.” Katika tasinifu hii pamoja na mambo mengine anabainisha kuwa Shaaban Robert anaonekana kuwa na itikadi ya Ujamaa ingawa haidhihiriki moja kwa moja katika riwaya zake. Anasema hivi kwa sababu kila mara alipokutana na maneno usawa, haki, uzalendo, heshima, upendo na amani katika riwaya za Shaaban Robert alizozitafiti aliamini kuwa maneno hayo yalirejelea itikadi ya Ujamaa. Itikadi ya Ujamaa na Kujitegemea iliyoasisiwa na mwalimu Nyerere kupitia Azimio la Arusha la mwaka 1967 lilipigania misingi ya usawa na haki kwa watu wote.

Utafiti huu ulibaini kuwa, katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* ambapo kuna matumizi wa maneno kama yanavyoelezwa na Kezilahabi (1976) ambayo yametuongoza kuona kwamba kuna itikadi inayohusu ujamaa. Miongoni mwa maneno yaliyotufanya tukatambua kuwa kuna itikadi ya kijamaa katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* ni kama vile; tunaenda kuchukua mali yetu, mashamba yetu, ng'ombe wetu, mbuzi wetu, kuku wetu mayai yetu. Vyote vyetu! Sawa? (uk.54-55).

Mfano dhahiri unapatikanakatika majibizano yafuatayo:

- (12) **Nyamiti:** (Kwa vizuu) Sasa sote tunakwenda kuchukua mali yote ya Chidama! Hapana! Siyo mali ya Chidama. Tunaenda kuchukua mali yetu. Mashamba yetu, ngombe wetu, mbuzi wetu, mayai yetu. Vyote vyetu! Sawa?
Vizuu: (Wanashangilia) Ndiyo ooooo!

Nyamiti: (Kwa hasira) Lakini ... Sikilizeni, tusikilizane (kimya) Tafadhali tusiende huko na kuanza tena kuharibu mali au kuchoma moto. Hii yote ni mali yetu. Ni mazao ya jasho letu, sio jasho la Chidama, Tafadhali tusiiharibu. Sawa!

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Katika mfano namba 12, tunaona kuna majibizano yanaonesha moja kwa moja kuwa vizuu wa Chidama wakiongozwa na Nyamiti wamekuwa na itikadi ya kijamaa kwa kudai umiliki mali wa pamoja. Kauli kuwa, tumefanya kazi kwa jasho letu na hivyo tunataka tugawane mali hii ambayo sisi (vizuu) ndiye tuliyoichuma ni kauli ya kijamaa. Mawazo kuwa, tusiende huko na kuanza kuchoma moto mali kwani tutakuwa tumeharibu mali yetu sisi wenyewe ni mawazo ya kijamaa yenye kuonesha kuwa itikadi ya kijamaa inajitokeza katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*.

Maelezo haya yanauhalisia hata katika maisha ya leo ambapo tunaona wabunge wa vyama vya upinzani na wale wa chama tawala wakitaka viongozi na watu wote ambao wanahusishwa na kashfa za rushwa wafilisiwe mali zote na kuzifanya kuwa ni umma. Hii ni kwa sababu mali hizo si zao wamezipata kutokana na kufisidi kodi ya wananchi hivyo ni wajibu wao kurejesha mali za wananchi. Huu ndiyo ujamaa unaozungumzwa hata na washairi kama Saadan Kandoro na wengineo (Kitogo, 2002).

Vilevile, data zaidi kuhusu ujitokezaji wa itikadi ya kijamaa katika Ngoma ya Ng'wanamalundi ni haya yafuatayo:

(13) **Chidama:** Nyamiti! Mungu wangu! Nionee huruma! Usisahau wema wangu. Katika mizuka yotewewe tu niliyekunusu sauti yako. Na sasa niko tayari kukugawia nusu ya utajiri wangu.

Nyamiti: Hunahaja ya kutugawia. Tumeisha chukua mali yote wenyewe! Siomali yako, ni mali yetu! Jasho la damu yetu! Jinsi ulivyoligema ndivyo utavyo linywa (uk. 73).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Mfano namba 13 hapo juu unadhihirisha itikadi ya ujamaa kwa kuonesha sifa zote ambazo zimejiegemeza kwenye itikadi ya siasa ya ujamaa na kujitegemea. Katika mfano huo tunaona vizuu wakiadini katika itikadi hiyo kama suluhisho la unyonyaji na ugawanaji wa keki ya taifa ulio sawa kwa jamii. Wanahitaji kugawana pato la nguvu ya jasho lao. Kwa kutumia Mtunzi anamtumia mhusika Nyamiti kuonesha wanamapinduzi walio na uzalendo wa nchi yao kukataa rushwa ili kusaliti harakati za ukombozi.

Mfano Nyamiti anakataa maombi ya Chidama kuwa asamehewe na kisha atamgawia Nyamiti mali ya kutosha. Hii ni kauli ya kibinafsi iliyopo katika itikadi ya kibepari (Kalegeya, 2013). Data hiyo inaonesha mhusika ni muumini wa itikadi ya kijamaa na kupigania kuwa watagawana mali hiyo wote na siyo mtu mmoja kwani mali hiyo wameizalisha kwa pamoja. Mawazo haya yanakwenda sambamba na misingi na kanuni za ujamaa na kujitegemea kama zilivyoasisiwa na Mwalimu Julius Kambarage Nyerere mwaka 1967.

Tukirejelea nadharia ya Umarx ambayo inasema kwamba, kama jamii ikiwa na umoja na mshikamano basi matabaka ya aina yoyote hayatakuwepo na umilikaji mali utakuwa ni wa jamii nzima katika hali ya usawa. Usemi huu unajidhihirisha pale Nyamiti aliposhirikiana na vizuu wenzake kwanza katika kufanya mapinduzi ya kifikra wakakubaliana kwa kuwa na itikadi moja ya kuleta mapinduzi.

4.2.1.6 Itikadi ya Ubepari

Ubepari ni mfumo wa kiuchumi, kisiasa na kijamii wa umiliki binafsi wa mali, biashara na viwanda kwa lengo la kutengeneza faida kubwa iwezekanavyo kwa kampuni na watu wenye kufanikiwa (Kennedy, 1978). Uchumi ni mali inayopatikana kutokana na **amali** za nchi au watu, au mfumo wa watu wa mapato na matumizi yao katika nchi. Raslimali mbalimbali katika taifa ndio uti wa mgongo katika kuleta maendeleo ya nchi.

Katika uchunguzi wa tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*, utafiti huu ulibaini kuwa, mtunzi anawasilisha itikadi ya kibepari. Kwa mfano, utafiti huu ulibaini kwa mtunzi wa matini hiyo anajenga taswira ya kipekee inayoonesha jinsi binadamu alivyo na hulka ya kujipendelea na kutengeneza mazingira kwa wengine wasiweze kufaidi tunu aliyotupa Mwenyezi mungu kwa maana mgawo wa raslimali za nchi ni kwa wananchi wake wote. Nyerere (1968) anasema, binadamu wote ni sawa, kila mtu anastahili heshima, kila mtu anahaki ya kupata hifadhi ya maisha yake na ya mali yake aliyo nayo kwa mujibu wa sheria, kila mmoja anayo haki ya kupata malipo ya haki kutokana na kazi yake. Raia wote kwa pamoja wanamiliki utajiri wa asili wa nchi hii ukiwa kama dhamana kwa vizazi vyao. Vilevile, kuhakikisha uchumi wanchi unakwenda sawa, serikali lazima iwe na mamlaka kamili juu ya njia muhimu za kuukuza uchumi. Serikali pia itumie mali yote ya nchi katika kuondoa umaskini, ujinga, na maradhi.

Utafiti huu ulibaini kuwa, mtunzi anamtumia mhusika Chidama kwa kuonesha jinsi anavyotumia nguvu za sihiri katika kujitengenezea njia mbalimbali za kiuchumi. Nguvu hizo zinatumiwa kama mbinu za kuipumbaza jamii kwa kuwageuza wananchi

wenzake vizuu katika uzalishaji wa mali zake. Utafiti huu ulibaini kuwa mbinu za kichawi anazotumia Chidama ni mbinu ya kibepari katika kumiliki njia kuu za uchumi. Kwa kutumia nguvu za kichawi na kiganga mtunzi anaonesha jinsi itikadi ya kibepari inavyoruhusu wachache kuwa na uwezo wa kumiliki uchumi wa taifa kwa maslahi binafsi na si ya taifa. Hili linajidhihirisha katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* pale mwandishi anaposema:

(14) **Ng'wanamalundi:** ...Lakini natambua kuwa wewe nani.

Najua ndiye wewe yule unukae damu ya maskini.

Huwezi kunizuga kwa mavazi uliyovaa,

Kwani sabuni na manukato

Haviwezi kutoharisha nuksi

Iliyo ndani ya kichwa,

Roho, nafsi na matendo yako.

Kwani nani hajui kuwa

Wewe ni mchawi wa Msukule?

Nani hajui kuwa wewe hupika

Vitumbua kwa maji ya

Kuoshea wafu ili vitoke?

Nani hajui kuwa wewe

Hutumia kiganja cha mtoto

Aliyekufa kuchotea na

Kuuzia vitumbua hivyo?

Nani hajui kuwa:

Wewe hutumia vipara

Vya binadamu kuvulia

Matenga kwa matenga

Ya samaki ...

Ukanadi ukachuma na ndarahimu?

Nani hajui kuwa wewe

Huwawinda albino

Ukatumia viungo vya hao albino

Kutengeneza hirizi za ufasidi

Ukaboresha na kutilia mbolea

Biashara zako haramu (uk.47)?

Chanzo: Data za utafiti katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* (Juni, 2015)

Katika mfano namba 14 hapo juu tunaona mhusika Chidama akisawiriwa kuwa, amekiuka misingi ya haki za binadamu kwa kuwa na itikadi juu ya kujipatia mali yeye mwenyewe na kukandamiza walio wengi. Mwandishi hapa ametoa mfano wa baadhi ya kundi dogo la watu wanaotumia njia ambazo sio sahihi katika kupata utajiri wao. Haya yote yapo katika jamii hii ya Tanzania ambapo tumekwishasikia taarifa mbalimbali za mauaji ya watu kama vile albino kwa kukatwa viungo vya mwili hasa viganja kwa lengo la kupata utajiri. Pia, wazee na vikongwe kukumbwa na hofu ya kuuawa kwa visingizio kwamba ni wachawi kwa sababu macho yao yana rangi nyekundu hasa katika mkoa wa Shinyanga. Mbeya kulizuka vitendo vya kuchuna watu ngozi kwa madhumuni hayohayo ya kupata utajiri, hali kadhalika kitendo cha kuwa nyofoa watu sehemu zao za siri.

Ubepari hugawa watu katika matabaka, matabaka ni ile hali ya kundi la watu wenye hali moja linalotokana na jamii yenye mfumo wa kiuchumi ambao hugawanya watu kufuatana na uwezo wao wa kumiliki na kutawala njia za uzalishaji mali. Katika tamthiliya hii mhusika Chidama anaonekana kuwa na tabia hiyo ya ukandamizaji na kusimamia njia kuu za uchumi yeye mwenyewe bila kujali maslahi ya watu wengine. Mfano katika (uk 25-26) Chidama anataka kupata taarifa ya utendaji wa kazi kutoka kwa kijumbe wake Mahube, taarifa anaipokea lakini hataki kusikia taarifa kuhusu wazalishaji wa mali hizo yaani vizuu akisema,

(15) **Chidama:** ... Samaki?

Mahube: Uvuvi unaendelea vizuri mzee!

Chidama: (Anagomba) Nataka idadi, uzito, hesabu ... sio maneno.(Anamfinya siko) Unaelewa?

Mahube: Naelewa mzee!

Chidama: Kima we! Ehe?

Mahube: Jana tumevua tanga 20 na ajali moja

Chidama: Ajali ni samaki wa aina gani huyo?

Mahube: Kizuu kimoja aliliwa na mamba.

Chidama: (Anaanza kuchoshwa na maelezo ya kijinga) Sikia; mimi nataka kupata ripotiya uzalishaji mali. Mali, Ajali! Ajali! Ajail! Mali? HayaMashamba?

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Katika mfano namba 15 hapo juu, unadhihirisha kuwa Chidama ni mtu anaye amini katika kujinufaisha yeye zaidi bila kujali wafanyakazi wake. Anataka taarifa iliyo kamili juu mali zake tu, habari ya ajali kwake aliona kama inamchanganya kichwa. Hivyo ndivyo, walio wengi wenye misingi ya ubepari kama nadharia Umarx inavyotufahamisha kwamba, ubepari huu haufanywi kwa unasibu tu bali hufanywa kwa dhima maalumu.

Dhima hiyo niile ya Chidama kuamua kuwafanya binadamu wenzake kuwa vizuu na kuwatumikisha katika kazi mbalimbali bila kujali maslahi yao ya mwili, kiakili na yale ya kiroho aliwazuga kiasi kwamba walishindwa kujitambua hadi alipotokea mkombozi wa ngoma ya Ng'wanamalundi. Marx aliona kuwa bila ya kuwa na dola kumiliki njia kuu za kiuchumi, matabaka yatatamalaki, hivyo basi uonevu utaota mizizi kwa kuwa watu wachache wenye uwezo wa kiuchumi kama Chidama watawakandamiza wasio nacho.

Shivji (2002) anasema kuwa kutokana na watu wachache kumiliki raslimali za taifa nchi yetu hivi sasa ina makundi ya watu wa aina mbili "Tabaka la walala hoi na tabaka la walala heri." Mwandishi wa tamthiliya hii analiunga mkono suala hili kwa kumtumia mhusika mganga Ng'wanamalundi kutumia njia ya kuwaunganisha vizuu kwa kujifunza ngoma ya Ng'wanamalundi ilikuondoa matabaka na kuweza kuleta ukombozi wa kiuchumi, kisiasa na kiutamaduni katika jamii yake.

4.2.1.7 Itikadi ya Dini

Jamii za Kiafrika zimekuwa zikiamini katika dini kwa kipindi kirefu hata kabla ya ujio wa Wakoloni. Waafrika walikuwa wakiamini katika dini za asili na kufanya ibada katika mapango na chini ya miti mikubwa huku wakiamini katika miungu na si katika Mungu mmoja kama ilivyo katika dini za Kiislamu na Kikristo (Mbiti, 1956).

Utafiti ulibaini kuwa dini ni Imani inayohusiana na mambo ya kiroho kwamba kuna muumba ambaye aliumba ulimwengu huu na kwamba ndiye mtawala wa kilichomo. Pia ni mfumo fulani wa dini hii na njia ya kuabudu, kusali, na kuhemshimu huyo muumba. Mwandishi katika tamthiliya hii ametumia maneno kama vile dua, na neno takatifu. Dua ni maombi anayoombwa Mungu, utu, au neno sala.

Neno takatifu, ni ile hali ya kutakasika na dhambi au makosa hali ya kuwa safi huna mawaa katika moyo wako na katika jamii wana kukubali kwa wema wako. Katika dondoo hili Chidama anatenda mambo ambayo ni kinyume na mapenzi ya Mungu. Anasema,

(16) **Chidama:** Sikupata tabu kufufua ile maiti. Dua moja takatifu, nilipoligusa lile tuta kwa mgwishu wangu mara mlango ukafunguka na maiti ile ikawa hai. (uk. 22)

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Katika mfano huo, Chidama katika tamthiliya hii anaonekana tangu mwanzo kwamba ni mtu ambaye ana itikadi kali katika sihiri anatamba katika onesho la kwanza kwakutumia ufundi wake wa sihiri anaweza kuchukua ufu na uhai uliopo katika chupa yenye mafuta yaliyo changanywa na dawa. Pamoja na ufundi wake katika itikadi ya sihiri tunamuona Chidama akionesha utukufu wa Mungu. Mwandishi Emmanuel Mbogo anasema:

(17) **Chidama:** Mungu kampa binadamu kila kitu. Miti magambana matunda yake. Nyota, mwezi, jua, mbinguna sayari zake. Ardhi, madini, bahari na viumbe wake. Wanyama ndege, wadudu na faida zake. Hata hivyo, wengi wana macho lakini vipofu. Wengi wana vichwa lakini vibovu. Hawawezi kuona uhusiano wa vitu hivyo vilivyomo katika mazingira yao. Lakini tuache hayo. Asiye jua maana usimweleze maana (uk.30).

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Mfano namba 17 hapo juu, unadhihirisha kuwa watu wenye itikadi ya uchawi huwa na imani ya uwepo wa Mwenyezi Mungu ndiye muweza wa kila kitu na akitaka jambo lake basi huwa. Hili linadhihirishwa na mhusika Chidama ambaye amechorwa kama mchawi anayechukua watu na kutwatumikisha kwa maslahi binafsi. Hapa tunaona kuwa, Mungu ndiye muweza na muumba wa kila kitu kwani hata watu ambao ni waovu wakati mwingine hutaka msaada kwa Mwenyezi Mungu ili kutimiza malengo yao. Utafiti huu ulibaini kuwa itikadi ya dini inajitokeza katika onesho la mwisho pale ambapo Chidama alipokuwa akiteswa na Nyamiti, alikiri na kumuomba mwenyezi Mungu amsaidie akisema:

(18) **Chidama:** *(Akipiga magoti, Analia) Nyamiti! Mungu wangu! Nionee huruma!(uk.73)*

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Mfano namba 18 hapo juu unadhihirisha kuwa watu katika jamii wana itikadi ya kidini na kuwepo kwa Mwenyezi Mungu. Baadhi ya Waganga na washirikina hufanya mambo yaliyo kinyume na mafundisho ya Mwenyezi Mungu lakini wakati wanafanya mambo hayo hukiri huwepo wake.

Utafiti huu umebaini kuwa, kila mwanadamu anazaliwa akiwa na itikadi ya kuwepo kwa Mwenyezi Mungu lakini baadae kutokana na hadaa za dunia baadhi ya watu

hupinga uwepo wa Mwenyezi Mungu. Watu hao hupinga uwepo wa Mungu kwa muda fulani katika maisha yao na baadae tena hurejea katika imani na itikadi kuwa Mwenyezi Mungu yupo na ndiye muweza wa kila kitu.

Sambamba na nadharia ya Umarx, suala la dini haikuachwa pweke pweke kama asasi inayo jitegemea, bali ni sehemu ya muundo wa juu wa utawala, serikali inakuwa namamlaka ya ushawishi wa namna fulani katika mambo yanayohusu Imani za watu, ijapokuwa sikuwapokonya uhuru wao wa kuabudu dini waitakayo (Marx, 1848). Marx (1859) anaona kuwa dini huwafanya watu walainike na kutekeleza mambo yao kwa moyo mkunjufu katika jamii zao. Tanzania ni miongoni mwa mambo yasiyoingiliwa hata kidogo na serikali. Kila raia anahaki ya kuabudu na kutekeleza mambo mengine muhimu kwa Imani yake bila kuingiliwa na serikali ili mradi wasivunje sheria za nchi.

4.2.1.8 Itikadi ya Utamaduni

Utamaduni ni mila, asili, jadi, na desturi za kundi la jamii fulani. Itikadi hii inaweza kujitokeza katika sura mbalimbali, kwa mfano, katika sherehe kama vile harusi, misiba, na hata matambiko (Mbiti, 1956). Suala la itikadi ya utamaduni katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* linajibainisha kupitia katika matumizi ya ngoma mbalimbali katika tamthiliya hiyo. Kwa mfano, kuna ngoma inaitwa *ng'ombe au shemng'ombe* ambayo hutumika katika kuagua watu wenye pepo au wale wenye mashetani. *Ngoma ya Ng'wanamalundi* katika tamthiliya hii inawakilisha ngoma yenye kuleta ukombozi kwa vizuu. Neno ngoma tukiliangalia kwa mtazamo wa nadharia ya Simiotiki neno hili lipo katika kirejeleo cha jambo fulani, *Ngoma ya Ng'wanamalundi* inawakilisha njia ya kuwaondoa watu katika adha ya utabaka kati

ya tabaka la juu na la watu wanyonge. Watu hawa wamepata mkombozi ambaye ni Ng'wanamalundi aliyejitoa mhanga kupambana na ngoma ya Chidama ngoma ambayo huwatia vizuu mazimbwezimbwe iliwaendeleo kuwa wajinga wasijitambue ili aweze kutawala kundi atakavyo. Wamitila, (2002) kupitia msimbo wa Kiurejelezi uliopo katika nadharia ya hii anatufahamisha kuwa matumizi ya vitu kama ngoma na shanga.

Katika uchunguzi wa tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* utafiti huu umebaini kuwa, tamthiliya hiyo inaibua itikadi ya kiutamaduni katika jamii. Kwa mfano, mwandishi ametumia maneno kama vile shanga, shanga hizi katika mila na tamaduni za kiafrika huwa na matumizi anuai. Mfano, Seche somo wake Nyamiti alimwambia (uk. 6) juu ya matumizi ya shanga kwa mila za kiafrika katika jamii mbalimbali huwa na matumizi yake kwa wakati wake. Katika mila za Kiafrika shanga ni miongoni mwa mapambo yaliyotokea kuwa maarufu katika jamii nyingi.

Kwa mfano, mwanamke wa jamii ya Kimaasai kama hajajipamba kwa shanga basi yeye binafsi na hata jamii inayomzungunguka huona kuwa bado hajakamilika. Kwa sasa pambo la shanga si la jamii ya wanawake wa Kimaasai peke yake kwani ni la wanawake wa makabila mbalimbali ya Kitanzania. Pia mapambo hayo yamekuwa ni moja kati ya bishara zenye faida kwa akina mama wajasiriamali katika maeneo mbalimbali ya nchi ya Tanzania na kwingineko duniani. Matumizi ya shanga katika maisha ya binadamu katika itikadi za dini yapo pia. Rozali ni mtungo wa shanga hamsini na tisa pamoja na msalaba ambao hutumiwa katika sala na baadhi ya madhehebu ya kikristo. Waislamu huita tasbihi, tasbihi ni mtungo wa shanga 33, 66, au 99 unaotumika kuhesabia majina ya Mwenyezi Mungu. Neno shanga linatumika

kama ishara ya jambo fulani, katika itikadi za dini na katika tamaduni za jamii mbalimbali hapa duniani.

Hivyo, inajidhihirisha kwamba nadharia ya simiotiki katika itikadi hii inajitokeza katika msimbo wa Kiurejelezi. Msimbo huu ambao hujengwa na viashiria vya utamaduni unaorejelewa katika kazi ya fasihi inayo husika. Urejelezi huu unaunda uhalisia mahsusi kutokana na matumizi ya vitu fulani vinavyoeleweka na wasomaji na kwa njia hiyo kuipa kazi fulani nguzo za kiutamaduni, kama vile ilivyojitokeza matumizi ya shanga, na ngoma katika tamthiliya hii.

4.2.1.9 Itikadi katika Mapenzi

Mapenzi ni dhamira inayowasilishwa na watunzi mbalimbali wa kazi za fasihi kama vile riwaya, ushairi na tamthiliya (Low, 2011). Mapenzi katika kazi za fasihi husawiriwa kwa namna mbalimbali kama vile mapenzi baina ya mtu na mtu, mapenzi baina ya mme na mke, mapenzi baina ya mtu na nchi yake, mapenzi baina ya mtu na familia yake na mapenzi baina ya kikundi kimoja na kingine katika jamii (Lyatuu, 2011). Mapenzi ya aina zote hizo husawiriwa aidha kuwa ni mapenzi ya dhati au ya kiudanganyifu.

Katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* mapenzi ya dhati yanajitokeza kwa Seche ambaye alijitoa muhanga kuhakikisha kwamba rafiki yake mpendwa anapatikana kwa hali yoyote ile. Seche aliamua kwenda kwa mganga Ng'wanamalundi ilikuweza kujua ni mambo gani yaliyosababisha umauti wake. Seche aliamua kutembea usiku bila woga kwenda kwa aliye kuwa mume mtarajiwa wa Seche na kumjulisha yale aliyo yapata kwa mganga Ngwanamalundi. Taarifa

aliyoipata kwa maganga huyu alimwelezea yaliyotokea tangu siku ya maandalizi ya harusi yake kifo chake na jinsi alivyogeuzwa kuwa kizuu. Vilevile alimweleza kwamba sasa yupo kijijini kwa Chidama anafugwa kama mdudu na kupewa kazi za shamba na nyingine za uzalishaji mali. Hapa tunapata picha jinsi gani somo huyu alivyokuwa na mapenzi ya dhati kwa Nyamiti.

Mapenzi ya dhati kwa jamii yanajitokeza kwa maganga Ng'wanamalundi aliyeamua kujitoa muhanga kupambana na gwiji la wachawi Chidama, kwa kuleta mapinduzi ya kweli katika kukomboa vizuu wote bila kubagua au kuangalia mahusiano. Haya yanajitokeza wakati Chibupa alipokuwa anataka kufanya harakati za kumkomboa mpenzi wake Nyamiti peke yake na kuwaacha vizuu wengine. Mambo haya yanajidhihirisha pale mhusika Ng'wanamalundi akisema:

(19) Ngw'anamalundi: Mwanangu lazima uelewe kuwa hili ni tatizo la watu wote. Hilisi suala lako na mchumba wako tu (uk.05)."

Chanzo: Data za utafiti katika Ngoma ya Ng'wanamalundi (Juni, 2015)

Mfano hapo juu unathibitisha kuwa mganga Ng'wanamalundi alikuwa ni mtu mwenye mapenzi ya dhati kwa wanajamii wote na hakuwa mbaguzi hata kidogo. Mapenzi ya aina hii ndiyo ambayo yanatakiwa kuigwa na viongozi wote kwani wamepewa dhamana ya kuongoza wananchi wote na si kujipenda wao wenyewe na kuwaacha wananchi katika lindi la umasikini. Viongozi wengi wa siku hizi hawana mapenzi ya dhati ya jamii na kwa taifa kwa jumla. Hali hii inaonekana pale viongozi wengi wanapojihusisha na vitendo vya kufisidi rasilimali za taifa kwa masilahi yao binafsi. Ukitaka kuthibitisha hili kwa vitendo, tazama hivi sasa ni kipindi kinachokaribia uchaguzi mkuu wa rais, wabunge na madiwani na wakati huohuo

vikao vya bunge la bajeti vinaendelea mkoani Dodoma. Katika hali ya kustaajabisha wabunge wengi hawapo katika vikao hivyo licha ya kupata posho za vikao na badala yake wapo majimboni kulinda kura zao ili wachaguliwe tena. Huu ni mfano mzuri wa namna viongozi wa sasa wasivyo na mapenzi ya dhati kwa jamii na kwa taifa kwa jumla.

Vilevile, tunaona itikadi ya mapenzi inavyo jidhihirisha kati ya Nyamiti na Chibupa. Katika sura ya kwanza ya tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*, Nyamiti anapewa maneno ya kumkashifu mpenzi wake, akiambiwa na Chidama kwamba mchumba wake hana uwezo wa kifedha, Seche alipuuza na kuamua kuendelea na Chibupa kijana mwenzake. Wahusika Nyamiti na Seche wanakumbushana maneno ya Chidama juu ya Chibupa mpenzi wa Nyamiti. Mwandishi Emmanuel Mbogo anasema:

(20) Seche: (Akigeza vilevile) Huyu kijana akikuoatakulisha nini?
Nyamiti: Ati: “Kwanza hata deni la chakula nilicho mkopesha kwa miaka mitano bado hajalipa (Wote wana cheka).

Chanzo: Data za utafiti katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* (Juni, 2015)

Mfano hapo juu unaonesha maneno ya kejeli kutoka kwa Chidama mara baada ya kugundua kuwa Nyamiti ana mapenzi ya dhati kwa Chibupa na wala hapapariki kwa mali na utajiri wa Chidama. Hata hivyo, Nyamiti hakubadili msimamo wake wa kuolewa na Chibupa alimpenda kwa dhati licha ya kuwa Chibupa alikuwa ni mtu masikini. Huu ndio mfano mzuri wa mapenzi ya dhati unaofaa kuigwa na wanajamii wote. Hata hivyo, katika jamii ya leo watu wenye mapenzi ya dhati ni wachache sana na wengi wao wana mapenzi ya fedha. Katika maisha ya kawaida imekuwa ni jambo la kawaida hasa kwa wasichana kutaka kuolewa na watu matajiri hata kama hawana

mapenzi ya dhati kwa matajiri hao. Baada ya kuolewa wao huendelea kuwa na mahusiano na watu ambao wanawapenda na kusababisha migogoro mingi katika ndoa. Waoaji wanapaswa kuwa makini sana katika kuchagua nani wa kuoa ili asiyeakaoa mtu ambaye hana mapenzi ya dhati bali ana mapenzi ya fedha. Onyo hili si kwa wanaume ambao ndio waoaji pekee bali hata kwa wanawake ambao ndio waolewaji. Wapo wanaume ambao humuoa mtu kwa kumtamani tu na si kwa mapenzi ya dhati. Ni vema wakawabaini watu hao ili baada ya kuolewa mambo yasije yakaharibika.

4.2.1.10 Muhtasari

Sehemu hii imejadili kuhusu itikadi katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ngwanamalundi*. Utafiti huu umebaini kuwa kwa kutumia utunzi wa tamthiliya ya hii mtunzi ameibua itikadi ya ushirikina wa kichawi, ushirikina na kiganga, itikadi ya kimapinduzi, itikadi ya ujamaa, itikadi utamaduni, itikadi ya dini na itikadi ya mapenzi ya dhati. Mwandishi Emmanuel Mbogo amezisawiri itikadi hizi kama vile zinavyojitokeza katika maisha ya kila siku ya jamii. Sehemu inayofuata inazungumzia itikadi mbalimbali ambazo zinajitokeza katika tamthiliya ya *Fumo Liongo*.

4.3 Uchambuzi wa Itikadi katika Tamthiliya ya Fumo Liongo

Utafiti huu ulifanya uchunguzi wa itikadi katika tamthiliya ya Fumo Liongo. Matokeo ya utafiti huu tulibaini kuwa mtunzi anawasilisha itikadi mbalimbali kama ambavyo zinajitokeza katika sehemu ifuatayo;

4.3.1 Itikadi katika Sihiri (Uchawi)

Uchawi ni nguvu za giza zinazaotumiwa na jamii nyingi, hasa za Kiafrika, kwa ajili ya mtu kuumiza watu wengine kimazingara, au kwa ajili ya kujilinda au kwa ajili ya

kujifurahisha kwa kuwatesa watu wengine kwa kuwachukua msukule au kwa kuwafanya wa ugue au wafe (Mbiti, 1956). Fumo Liongo anaaminika kwamba anatumia uchawi katika kujilinda. Jambo hili linamsumbua sana Mringwari mfalme wa Pate jinsi gani ataweza kumuondolea Liongo uhai.

(21) **Mringwari:** Mbwa huyu, japokuwa ananilindia nyumba na mali yangu dhidi ya wanyang'anyi, lakini nahofia meno yake yanayozidi kuchongeka kila uchapo. (*Wakati huohuo tunaona maandamano yanayoongozwa na Fumo Liongo ya kiingilia kati ya hadhira kuelekea jukwaani. Pamoja nao ni mateka kadhaa wa kike na wa kiume ... Mringwari na mawaziri wake wanapiga makofi ya kuwakaribisha ...*) (uk.08).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Katika mfano namba 21 hapo juu tunaona kuwa mtunzi Emmanuel Mbogo amemtumia Liongo mhusika mkuu wa tamthiliya hii kuwakilisha watu wenye msimamo wa dhati katika mapenzi na jamii yao. Liongo alipata umaarufu huu kutokana na ushujaa wake, uzalendo wake, haiba yake, ukosoaji wa mambo ya kisasa na hasa kipaji chake cha umalenga katika jamii ya waswahili wa Pate. Alipigania haki za watu wa Pate. Umaarufu huu ulikuwa tishio kubwa sana kwa mfalme Mringwari. Hofu ya kunyang'anywa madaraka inajitokeza kwa mfalme huyu. Chuki dhidi ya Fumo Liongo ilijitokeza zaidi wakati alipoongoza jeshi kwenda vitani. Mafanikio ya kurudi na ushindi wa kishindo, unamuongezea umaarufu Liongo. Jina la Fumo Liongo lilikuwa kinywani kwa kila moja, waliweza kumsifu mtu huyu kutokana kipaji chake na mvuto kwa jamii. Hali hiyo ili mjaza chuki mfalme huyu. Chuki Liongo alimba nyimbo mbalimbali zenye mafunzo kwa jamii nyimbo ambazo mfalme Mringwari hakuzipenda. Pia Mringwari hakupendezwa na hotuba yake wakati alipokuwa anarudi kutoka vitani. "Hotuba ile Mringwari alisema ilijaa kejeli."

Wema wa Fumo Liongo uliondolewa haraka kwa kutafutiwa mbinu mbalimbali alizokuwa akizitumia kujilinda.

Wabajuni na mfalme wao Mringwari waliamini moja kwa moja kwamba Fumo anatumia nguvu za giza katika kujilinda na maadui mbalimbali. Itikadi hii ilijidhihirisha zaidi wakati Liongo alivyoongoza majeshi na kupigana Wabuu wa Sango Verena kuwashinda. Mfalme Mringwari alifurahia huo ushindi lakini hakupenda Liongo arudi akiwa hai. Vilevile alipo waua asikari wake waliomfuata kwa lengo la kumuua nyumbani kwake. Lakini pia Liongo alifanikiwa kutoka gerezani bila milango ya gereza kuvunjwa au askari kugundua hila hiyo.

Mfalme Mringwari aliamini kwamba Liongo anatumia uchawi katika kujilinda, hivyo anaamua kutafuta mbinu mbalimbali za kukabiliana na mtu huyu ili asije akampindua katika madaraka yake. Anatumia sumu anamkosa, amemfunga gerezani ametoweka. Ametuma Mazebania wamuuwe, wameuwawawao. Mwandishi Emmanuel Mbogo anasema:

- (22) Lakini huyu mtu, si mtu, bali jabali! Ukimnasa kwa ulimbo, atajinasua kwa fimbo tu. Ukimkomea kwa mambo, atajikwamua kwa nyimbo tu. Ukimng'ata kwa meno, yeye atajing'atua kwa maneno tu,
- (23) Ilimradi ukimnasa kwa hili yeye hujinasua kwa lile. Na hicho ndicho kihirizi chetu.... (uk.4).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Mfano huo unaonesha kuwa, mfalme aliamua kuitafuta siri aliyonayo Liongo ya kuweza kumtoa uhai wake. Mfalme Mringwari anapata siri kutoka kwa mtoto wa kufikia anayeitwa Zahidi. Anamtengenezea sindano ya shaba ambayo ndio zindiko la siri ya kuutoa uhai wake. Zahidi anamfuata baba yake katika msitu wa Kuzimu na kumchoma sindano ya shaba, ambayo ndio zindiko lake.

Tamaa hiyo, si kwa Zahidi tu pia wapo wananchi kwenye taifa letu wanapokea rushwa kwa ajili ya faida yao tu. Mwandishi amemtumia Zahidi kuwakilisha wale watu wenye tabia mbaya ya kupokea rushwa.

4.3.2 Itikadi katika Utawala wa Milele

Utawala unatokana na neno tawala, kuwa na mamlaka juu ya nchi fulani au maisha ya watu. Hii ni itikadi anayokuwa nayo mtu kwa kuamini kuwa yeye tu ndiye anayefaa kuwa kiongozi katika jamii na hakuna mtu mwingine mwenye haki ya kupata uongozi wa nchi (Kalegeya, 2013). Katika uchunguzi wa tamthiliya ya *Fumo Liong*, utafiti huu ulibaini kujitokeza kwa itikadi hii pale ambapo Mringwari ambaye aliamini kwamba lazima atumie njia ya udikteta. Mringwari aliiongoza Pate kwa utawala wakimla, aliwakandamiza wananchi wake kwa kuwanyima haki zao za msingi jambo lilomfanya Liongo ashindwe kuvumilia mambo hayo na kuamua kuyazungumza bayana pale alipopata nafasi. Mfano dhahiri wa suala hili ni wakati ule waziri kiongozi, Msheki na Wena wakiwa wanajadili masuala ya nchi. Msheki alikuwa akimsifu Liongo akisema:

(24) Msheki: Fumo Liongo ni mzalendo na shujaa wa dola hii (uk.5).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Mfano huo unadhihirisha kuwa, si jambo la ajabu kwa kiongozi ambaye ni dikteta kukasirika sana anapopata taarifa kuwa kuna mtu katika jamii yake ambaye anasifika sana kwa mambo mazuri. Kiongozi huyo dikteta hupata hofu kwamba, huyo anayetajwa kuwa ni mtu mzalendo na shujaa siku moja anaweza kupoka madaraka ya mfalme na yeye akawa ndiye mfalme wa nchi. Hofu inazidi kuwa kubwa hasa pale wenye kutaja sifa za shujaa huyo ni baadhi ya viongozi waandamizi katika

serikali ya mfalme Mringwari. Kwa hakika maneno hayo yenye sifa za kishujaa kwa Liongo hayakumfurahisha mfalme. Naye bila aibu alitoa amri ifuatayo: *Huyo! Mtalimbo toka utosini! Kisha mtoseni baharini.*

Wakati Liongo aliporudi kutoka vitani alipokelewa na watu kwa ngoma na vifijo. Aliweza kuelezea hisia hizo kwa njia ya nyimbo kwa kuwa alikuwa anamudu sana suala la kughani na kutunga mashairi. Wakati alipokuwa ikulu aliweza kutetea wananchi katika hotuba yake jambo ambalo lilimuudhi sana Mringwari. Liongo alisema;

(25) LIONGO: Hiyo ndiyo kaifa ya kondo.

Mtukufu mfalme Mringwari. Shwari na amani vimerejaa tena. Pate. Raia wema Wabajuni sasa waitulize mioyo yao, warudi nyumbani watazame wana na migunda yao. Wanaovua samaki wachukue ndoana zao. Wenye kuzitaka ngoma wajifunge vibwaya vyao. Na wewe Mfalme uwatazame watu wako. Wakipatwa na kiu uwachimbie visima vyao. Zikipungua pembejeo, wagawie watumwa wako. Wakipatwa na madonda, yaguse kwa vidole vyako. Wao wakulinde wewe nawe uwalinde wao. Bila hivyo, amani, furaha na shibe vitakuwa vitu adimu na ghali katika ufalme na watu wako. Utawala wako utaanza kwenda demadema na mavunde na mavunde yatakapotua juu ya paa la Ikulu, mazonge kuyazongoa itakuwa patashika. Itabaki tuhuma na hofu kwa ndege siye. Tukitegwa kwa chachu, na kunaswa kwa ulimbo. Lakini tukumbuke kuwa mbuzi akinguruma jua ameota meno, na simba akilia mee! Kumbekana ang'oka meno! (Anapaza sauti) Wabajuni oyee!

UMATI: Oyeee!

LIONGO: Mringwari wetu oyee!

MRINGWARI: “Mmesikia hotuba ya mbwa yule? Imejaa matusi na utovu wa adabu. Kasemaje? Kaukubali mwaliko wa kula chakula kesho mchana? (uk.10)

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Kutokana na mfano huo, tunabini kuwa Liongo ni mtu ambaye alikuwa akimfahamu vizuri mfalme Mringwari kuwa alikuwa ni kiongozi wa kiimla. Katika hotuba yake

hiyo alimsifu sana mfalme lakini pia akaonesha kuwa mfalme alikuwa ni kiongozi asiye na huruma kwa watu wake hasa alipokuwa hawapatii vitu muhimu katika maisha yao kama pembejeo za kilimo (Lyatuu, 2011). Wananchi nao waliielewa vizuri hotuba hiyo na wakaishangilia sana. Mringwari naye kwa upande wake aliielewa hotuba hiyo na ikamuudhi kiasi cha kutaka Liongo auwawe mara moja. Itikadi ya utawala wa milele unaosawiriwa katika tamthiliya ya Liongo inauhalisia katika maisha ya kila siku katika jamii. Hivyo jamii inapaswa kupata elimu ya kujitambua, kujua sheria, haki na wajibu wa kila raia ili waweze kuendeleza maisha yao kwa ujumla.

4.3.3 Itikadi katika Mapenzi

Itikadi ya mapenzi inajitokeza pia katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* kwa namna tofauti kidogo na ile ya katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Katika *Fumo Liongo* tunapata itikadi ya kuwa mtoto hakui kwa mama yake. Upo uwezekano kuwa mtoto huyo ni mtu mkubwa ambaye tayari ana familiya yake na anaendesha maisha yake vizuri lakini mama yake ambaye ni bibi kwa watoto wa mtu huyo anapata hofu na wasiwasi mkubwa juu ya maisha ya mtoto wake hasa anasikia kuwa yupo katika hatari fulani. Tazama mfano ufuatao kutoka katika *Fumo Liongo* kama anavyoeleza mtunzi:

- (26) **MBWASHO:** Ubwabwa wa shingo haujakutoka, we! Hakuna unacho kijua, sasa shika njia urudi utokako.
SADA: Bee?
MBWASHO: Kamwite ndiyo! Arudi upesi. Kitu gani huko anachokifanya?
SADA: Lakini mama ...
MBWASHO: (Akimkaripia). Fanya ninavyo kuambia. Liongo ni mwanangu! Ala!
SADA: Mama...
MBWASHO: Upesi!
SADA: Ndiyo mama (Anatoka)

MBWASHO: ‘Wabajuni hawatapenda atoke ngomani’ Ni nani anayejali? Wao wanajua uchungu wa mwana? Uchungu wa mzigo niliubeba miezi kumi na mbili, wanaujua (uk.13)?

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Mfano namba 26 hapo juu unatupa picha kuwa, Liongo anatupa picha kwamba yeye ndiye anaye ujua vizuri uchungu wa mwanawe, kwanza, amembeba tumboni kwa miezi kumi na mbili ambayo sio kawaida mimba ya binadamu kubebwa kwa miezi hiyo kwani kwa kawaida huwa ni miezi tisa tu.

Hivyo basi, tunapata taswira inayotuongoza kupata siri mimba ya Liongo ilipitisha muda wa kukaa tumboni kwa mama yake. Samabamba na kuifahamu siri hiyo lakini pia tunayaona moja kwa moja mapenzi ya mama kwa mtoto na ile itikadi kuwa mtoto hakui kwa mama yake ikijitokeza. Liongo alikuwa ni mtu mzima ambaye amepigana vita vingi na kushinda lakini mama yake bado anamuona kuwa ni mtoto hafai kwenda vitani kwani atapoteza maisha yake. Hili linabainika pale alipomtuma Sada aende kumwita kaka yake arudi nyumbani mara moja na kudhibitisha methali ya wahenga isemayo “Mama kwa mwanawe, mtoto kwa mamaye,” (Wamitila, 2004).

Aidha, mtunzi anatuonesha namna mama yake Liongo alivyopata uchungu mara baada ya mtoto wake kuona mtoto wake akiwa na majeraha yenye kutoa damu katika sehemu mbalimbali za mwili wake. Mwandishi anasema:

(27) **MBWASHO:** “(Anamkumbatia Liongo na kuanza kulia machozi) Oh! Mwanangu, uhai kweli! (*Anakagua kila sehemu ya kiungo chake kama vile kitu cha ajabu ambacho hajapata kukiona*). Mh! Ai! Ai! Ai! Madonda! Damu! Mh! Wacha tutengeneze maji ya moto, tukukande mwanangu (uk.27).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Mfano huo unadhihirisha kuwa, malezi ni njia ya ukuzaji wa mtoto kwa kutarajiwa kufuata tabia na mwendo unaostahiki.

Liongo alipata malezi bora na makuzi mazuri. Mama yake Mbwasho alimwelekeza mafunzo yaliyo bora katika maisha yake. Aliweza kushirikiana na jamii yake na kujifunza yaliyomema, mambo hayo yalimwinua Liongo na kuonekana na jamii yake kwamba anaweza. Kipaji alichobarikiwa na mwenyezi Mungu cha kuwa mtunzi na mwimbaji mzuri kilimuongezea nyota yake kung'aa katika mji wa Pate. Aliweza kutunga nyimbo mbalimbali zenye maadili na mafunzo kwa watu wakubwa kwa wadogo Wabajuni walimpenda sana. Lakini kwa upande wa utawala Mfalme Mringwari alivyoona Liongo anapendwa sana na Wabajuni alifanyia hila za kuutoa uhai wake. Jambo hili lilimtesa na kumuumiza Mbwasho akikumbuka jinsi alivyomlea mtoto wake tangu akiwa tumboni miezi kumi na mbili.

Mambo haya yapo katika jamii zetu mara nyingi wale wenye kupata maadili mema katika malezi, wanaofanyakazi vizuri pia kupendwa na watu mara nyingi hawaishi sana. Unaweza jambo hili pia hujitokeza katika baadhi ya familia zetu unakuta yule anayetegemewa ndiye hutangulia kufa!

4.3.4 Itikadi katika Malezi na Uzazi.

Malezi na uzazi ni masuala muhimu katika makuzi ya watoto na hatimaye vijana wa taifa la kesho (Alhabib, 2012). Suala la malezi na uzazi huchukuliwa kwa itikadi tofautitofauti kutoka jamii moja na nyingine. Zipo baadhi ya jamii ambazo huamini kuwa ili mtoto awe na maadili ni lazima alelewe na wazazi wote wawili (Lyatuu, 2011). Ikiwa mtoto amelelewa na mzazi mmoja na mzazi huyo akawa ni mama basi

watu wengi huamini kuwa mtoto huyo hawezi kuwa na maadili. Inapotokea mtoto huyo aliyelelewa na mama tu ni wa kike basi baadhi ya watu huwakataza watoto wao wa kiume kumuoa binti huyo kwa madai kuwa hatokuwa na heshima kwa mumewe. Hata hivyo, hii ni itikadi tu kwani wapo baadhi ya watoto wa kike wamelelewa na wazazi wote wawili lakini hawana maadili na wapo ambao wamelelewa na mama tu lakini wana maadili na heshima kubwa kwa watu wote katika jamii.

Katika chunguzi wa tamthiliya ya *Fumo Liongo*, utafiti huu ulibaini kuwa, mwandishi Emmanuel Mbogo amegusia mambo ambayo ni Imani za baadhi ya watu wa Pwani wana itikadi inayowaongoza katika malezi ya watoto wachanga kwamba walee watoto wao namna gani wanapozaliwa. Ukikosea katika utunzaji wa kitovu wangali wachanga watoto/mtoto anaweza kuwa na kasoro katika viungo vyake vya uzazi. Mfano mzuri wa malezi kwa mtoto ni pale mwandishi anaposema:

(28) **W.KIONGOZI:** “Naambiwa na wazee, Mtukufu, kuwa kitovu kibichi cha mtoto mchanga sharti kiangaliwe kisikatike na kudondokea pahala pasipo stahili kudondokea. Hivyo mama mzazi hukaa kukodoa macho. Akizembea, kile kitovu kikidondokea sehemu za siri, basi huyo mtoto huwa si mume wala si mke bali vifaa tu vya kuchimbia dawa.”(uk.40)

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* (Juni, 2015)

Mfano namba 28 hapo juu unadhihirisha kuwa, jamii ya watu wa Pwani hasa katika mji wa Pate huko Mombasa wanaitikadi kuwa mtoto akizaliwa ni lazima kitovu chake kitazamwe kwa uangalifu mkubwa ili wakati wa kudondoka kisije kikadondokea katika sehemu za siri za mtoto huyo. Iwapo kitovu kitadondokea katika sehemu za siri basi mtoto huyo atakuwa mgumba. Kutokana na itikadi hii mama anatakiwa kuwa karibu sana na mtoto wake ili yasije yakatokea hayo ya

ugumba kwa watoto. Kitovu hicho cha mtoto baada ya kudondoka huchimbiwa shimo na kisha kufukiwa chini na mnazi hupandwa katika shimo hilo. Mnazi huo huwajengee itikadi kwamba utakuwa na kuzaa nazi nyingi kama vile mtoto huyo naye ndivyo atakavyokuwa na uzazi wa kutosha katika maisha yake.

Aidha, mfano huu unatuonehsa kuwa, jamii ya watu wa Pwani hasa katika mji wa Pate na Mombasa wana utamaduni wenye nguzo imara za kiitikadi zinazo waongoza katika malezi ya watoto wao. Wanaamini kuwa mtoto akizaliwa ni lazima kitovu chake kitazamwe kwa umakini na uangalifu mkubwa ili ikifika wakati wa kudondoka kisidondokee katika sehemu za siri. Utamaduni huu uliendelezwa kizazi hadi kizazi.

4.4 Kulinganisha na Kulinganua Itikadi katika Tamthiliya Teule

Katika sehemu zilizotangulia tumejadili kuhusu itikadi zilizojitokeza katika tamthiliya za Ngoma ya Ngw'anamalundi na Fumo Liongo. Utafiti huu umebaini kuwa, katika utunzi wake Emmanuel Mbogo huibua itikadi amabazo zinabeba falsafa na mielekeo ya jamii.

Hata hivyo, lengo mahususi la pili la utafiti huu lilikuwa ni kulinganisha na kulinganua itikadi zinazojitokeza katika tamthiliya hizo. Utafiti huu ulibaini kuwa kuna kufanana kwa asilimia kubwa kwa itikadi za zinazojitokeza katika tamthiliya hizo. Ambapo msanii katika tamthiliya zote ametumia itikadi ya nguvu za sihiri, uganga na uchawi kama mbinu kuu ya kuibua itikadi zingine katika jamii. Kwa maana hiyo utafiti huu umebaini kuwa itikadi ya imani ya nguvu za sihiri, uchawi na uganga ndiyo itikadi kuu ya utunzi wa tamthiliya hizo na ndiyo inayotumika kisanii kuibua itikadi nyingine ndani ya jamii. Aidha, utafiti huu ulibaini kuwa kuna asilimia

ndogo ya kutofautiana kwa itikadi zinazoibuliwa katika tamthiliya hizo. Kwa ujumla matokeo haya yanaweza kuoneshwa kwa muhtasari kwa kutumia jedwali lifuatalo hapa chini.

Jedwali Na. 4.1: Kulinganisha itikadi kati ya tamthiliya ya Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo

I t i k a d i	NGOMA YA N'GWANAMALUNDI	FUMO LIONGO
Itikadi ya ushirikina na sihiri	√	√
Itikadi ya mapinduzi	√	√
I t i k a d i y a U j a m a a	√	×
I t i k a d i y a u b e p a r i	√	×
I t i k a d i y a d i n i	√	√
I t i k a d i y a u t a m a d u n i	√	√
Itikadi katika mapenzi	√	√
Itikadi katika utawala wa milele	×	√
Itikadi katika malezi na uzazi	×	√

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika matini teule za utafiti (Juni, 2015)

Data katika Jedwali namba 4.1 hapo juu, inaonesha itikadi ambazo zimejitokeza katika tamthiliya zote (hii imewasilishwa kwa alama ya vema (√). Hii inadhihirisha kufanana kwa itikadi zinazoibuliwa. Kwa upande mwingine, data hiyo inaonesha itikadi ambazo hazijitokezi katika tamthiliya moja na inaonekana kujitokeza katika tamthiliya nyingine. Hii inajidhihirisha kwa kutumia alama ya mkasi (×).

Kwa hiyo utafiti huu umebaini kuwa itikadi za; ushirikina wa kichawi na ushirikina wa kiganga, mapinduzi, ujamaa, ubepari, dini, utamaduni na suala la mapenzi

zikijitokeza katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Katika *Fumo Liongo* tumebainisha itikadi za imani katika sihiri, utawala wa milele, malezi na uzazi na suala la mapenzi. Matokeo ya utafiti yamebaini kuwa, itikadi ya uchawi na ushirikina imejitokeza kama itikadi kuu katika tamthiliya zote mbili. Itikadi nyingine ambazo zimejitokeza katika tamthiliya zote mbili ni itikadi za mapinduzi, dini, utamaduni na mapenzi. Itikadi za Ujamaa na Ubepari zinajitokeza katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* peke yake na itikadi za malezi na uzazi na itikadi ya utawala wa milele ikijitokeza katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* pekee.

4.5 Hitimisho

Sehemu hii tumewasilisha matokeo ya utafiti huu kwa kutumia lengo mahsusi namba moja la utafiti huu. Matokeo yamedhihirisha kuwa, katika utunzi wake wa tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* Emmanuel Mbogo anawasilisha itikadi ya mbalimbali kama ilivyojionesha na kujadiliwa katika matokeo ya utafiti huu. Kwa maana hiyo utafiti huu umebaini kuwa itikadi ya imani ya nguvu za sihiri, uchawi na uganga ndiyo itikadi kuu ya utunzi wa tamthiliya hizo na ndiyo inayotumika kisanii kuibua itikadi nyingine ndani ya jamii. Kufanana kwa itikadi za tamthiliya hizo kunatokana na uzoefu wa msanii katika jamii na pia kutoafutiana kwa tamthiliya hizi ni matokeo ya tofauti za wakati na muktadha wa utunzi wa kazi hizo za msanii mmoja.

4.6 Mbinu za Kisanaa katika Tamthiliya za Ngoma ya Ng'wanamalundi na *Fumo Liongo*

Katika sehemu hii tunafanya uwasilishaji na uchambuzi wa data zinazohusiana na mbinu za kisanaa zilizotumika katika kujenga itikadi mbalimbali katika tamthiliya

teule. Mbinu za kisanaa katika kazi ya fasihi ni uwanja mpana mno ambao hatutaweza kuogelea na kumaliza uwanja wote hivyo tutateua kipengele kimoja tu cha mbinu za kisanaa ambacho tutakishughulikia. Kipengele hicho si kingine bali ni tamathali za usemi. Kipengele cha tamathali za usemi ni kimojawapo kati ya vipengele kadhaa vya matumizi ya lugha. Hata hivyo, hatutazungumzia vipengele vyote vya tamathali za usemi kwa kuwa navyo ni vingi. Vipengele vya tamathali za usemi tutakazoshughulikia ni tashibiha, sitiari, kejeli, takriri na misemo. Vipengele hivi vitano vitaoneshwa vinajitokeza vipi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*.

4.6.1 Matumizi ya Tashibiha katika Tamthiliya Teule

Tashibiha ni tamathali ya usemi ambayo hutumika kulinganisha vitu viwili ambavyo kimsingi vitu hivyo havifanani wala havina sifa zinazofanana (Wamitila, 2008). Vitu hivyo vyenye sifa na tabia tofauti hulinganishwa kwa kutumia maneno kama vile, sawasawa na, mithili ya, kama kwamba, japokuwa na kama.

Kwa kutumia maneno haya vitu vyenye sifa zisizofanana kabisa huonekana kama vinafanaa na hakuna tofauti hata kidogo. Tamathali hi ya usemi hutumiwa na mwandishi kwa ajili ya kutoa msisitizo wa jambo ambalo anaamini kuwa lina umuhimu mkubwa kueleweka kwa wasomaji wake. Umuhimu huo unaweza kuwa ni wa kuepukana na jambo au kuambatana na jambo hilo katika kulifanyia kazi katika maisha.

Mwandishi wa tamthiliya teuliwa naye ametumia tashibiha katika tamthiliya zake kwa makusudio ya kusisitiza mambo mbalimbali hususani juu ya itikadi

tulizozichambua hapo juu. Katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* kuna matumizi ya tashibiha ambazo ni nyingi zaidi lakini sisi tutachambua mbili tu kati ya tashibiha. Mfano wa tashibiha hizo ni:

- (29) Nakwambia zitakuwa **kama mkiawa tausi** juu ya kichwa cha bi harusi (uk.07)
- (30) Mnakula **kama viwavi** (uk.18).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika *Ngoma ya Ngw'anamalundi* (Juni, 2015)

Tashibiha ya kwanza inazungumza juu ya nywele za bi arusi ambaye ni Nyamiti akielezwa na Seche kuwa nywele zake zitatengenezwa vizuri mpaka ziwe kama za tausi. Tausi ni aina ndege ambaye anaaminika kuwa na mkia mrefu uliopambika kiasi cha kuwavutia watazamaji. Kila mtu amuonaye ndege aina ya tausi lazima avutiwe na mkia wake. Katika maisha ya urembo wa wanawake hupenda kujipamba kwa mapambo ya nywele ndefu ambazo zinatoka utosini mpaka mgongoni. Jamii za Kihindi na Kizungu ndizo ambazo kulingana na maumbile na mazingira yao nywele za watu wa jamii hizo hurefuka na kufikia katika kiwango hicho cha urefu mpaka mgongoni. Jamii nyingi za Waafrika huwa nywele za wanawake na hata wanaume hazifikii kiwango hicho cha urefu kama mkia wa tausi au kama ilivyo kwa Wahindi, Wazungu na Waarabu.

Sasa kuambiwa kuwa nywele za bibi arusi zitakuwa ndefu kama mkia wa tausi bila shaka nywele hizo zitakuwa ni za kuvutia na kupendeza sana. Kama hivyo ndivyo, basi mapenzi ya Nyamiti na Chibupa yataimarika sana kutokana na Nyamiti kuendelea kupendeza zaidi. Seche anamwambia bi harusi mtarajiwa akisema:

- (31) SECHE: “Akusuke nani! Unataka nichekwe! Niambiwe sijui kazi yangu? (*Akidonadonoa nywele za Nyamiti kimzaha*) Hizi poa moto mtoto. Leo tunaziweka mafuta, tunafunga mabutu. Kesho nazitimua hizi, nazichana

na kuzichanua. Nakwambia zitakuwa **kama mkia wa tausi** juu ya kichwa cha biarusi (uk.7).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika Ngoma ya Ngw'anamalundi (Juni, 2015)

Mfano namba 30 hapo juu unaionesha tashibiha “mnakula kama viwavi” inayomaanisha kuwa watumishi wa Chidama wanakula sana kiasi cha kumfanya bepari Chidama asipate faida. Ile itikadi kwamba, bepari ni mtu ambaye huwa anafikiria faida tu na wala huwa hajali watumishi wanaomzalishia faida inajitokeza katika tashibiha hiyo. Viwavi ni aina fulani ya wadudu hatari hasa kwa mazao na inapotokea viwavi hao wameingia katika shamba humaliza mazao yote na kumtia hasara kubwa mwenye shamba hilo. Kutokana na tashibiha hii mtunzi anatoa msisitizo kwamba itikadi ya kibepari wakati mwingine hukiuka misingi ya haki za binadamu.

Katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* pia kuna matumizi ya tashibiha zenye mkondo uleule wa kusesitiza mambo mbalimbali kuhusiana na itikadi tulizozichambua. Hapa pia tumepata tashibiha nyingi lakini sisi tumechambua mbili tu ambazo ni:

- (32) Nyimbo zinamiminika tu mdomoni kama maji (uk.12).
- (33) Ushujaa wa vitimbi vya Sango Vere, kwa Liongo ni kama paka mbele ya duma (uk.3).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Mfano namba 32 na 33 hapo juu unaonesha tashibiha ambazo zote zinazungumzia kuhusu ushujaa wa Liongo katika kukabiliana na maadui wake na uwezo wake mkubwa wa kutunga na kuimba nyimbo zenye mafuzo kwa wasikilizaji. Tashibiha namba 32 inaonesha kuwa Liongo alikuwa ni mtu maarufu sana katika tasnia ya

uimbaji na nyimbo alizoimba zilikuwa na maadili lakini yaliyosemwa kwa mafumbo ambapo mwerevu ndiye aliyeweza kufumbua mafumbo hayo. Kwa mfano, zipo nyimbo ambazo ziliimbwa kwa makusudi mazima ya kuonesha namna utawala wa mfalme Mringwari ulivyokuwa wa kikatili kwa kutokuwasaidia wananchi kutatua changamoto mbalimbali za maisha. Kutokana na nyimbo hizo, mfalme kwa sababu alikuwa ni mtu mwerevu moja kwa moja alitambua kinachosemwa na aliiona hatari ya kunyang'anywa madaraka na Liongo na ndipo alipoamua kutafuta mbinu za kumuua Liongo na mwishowe alifanikiwa kumuua. Hivyo, kumiminika kwa nyimbo maana yake ni kuwa alikuwa Liongo alikuwa na uwezo wa kuimba si nyimbo nyingi tena kwa kukariri kichwani bali pia nyimbo hizo zilikuwa na mafunzo kwa wasikilizaji wake.

Katika tashibiha namba 32 mtunzi anaonyesha namna Liongo alivyokuwa mtu shujaa mbele ya adui na anao uwezo mkubwa wa kuchukua mamlaka ya mfalme ikiwa mfalme ataendelea kuwanyanyasa wananchi. Tashibiha hii inaonesha kuwa katika jamii hiyo yupo mtu ambaye alifahamika kwa jina la Sango Vere ambaye alisifika kwa ukatili lakini inasemekana mtu huyo kwa Liongo ni kama paka mbele ya duma.

Paka ni myama afugwaye nyumbani na kazi yake kubwa ikiwa ni kukamata panya hali duma ni mnyama wa porini jamii ya chui ambaye ni mkali na mwenye mbio zisizokifani pale afukuzapo mnyama mwingine. Hivyo basi, kwa tashibiha hii Liongo anaonekana ni mtu jasiri na shupavu ambaye wakati wowote anaweza kunyakua madaraka kwa mfalme na ile itikadi yake kuwa yeye ndiye atatawala milele haiwezi kufanikiwa.

4.6.2 Matumizi ya Sitiari katika Tamthiliya Teule

Sitiari ni tamathali ya usemi ambayo hutumika katika kazi za fasihi kwa kulinganisha vitu viwili vyenye sifa tofauti na kuvifanya kuwa ni vitu vinavyofanana kabisa bila ya kutumia maneno kama yale ya kwenye tashibiha (Njogu na Chimera, 1999). Mara nyingi sitiari hutumia kiunganishi “ni” katikati ya maneno yanayounganishwa. Hii huvifanya vitu hivyo vinavyounganishwa kuwa ni sawasawa kabisa na si mfano wa kitu hicho. Wakati mwingine matumizi ya sitiari hujitokeza hata bila kutumia kiunganishi “ni” ambapo namna maelezo yalivyotolewa moja kwa moja inaonekana kuwa ni sitiari. Matumizi ya sitiari kwa kawaida hufanywa kwa lengo lilelile la kueleza jambo kwa kulisisitizia ili wasomaji walione kuwa ni la muhimu kwao. Baada ya kuliona kuwa hilo linalosisitizwa ni jambo la muhimu ndipo huona dhamira inayowasilishwa mbele yao.

Mwandishi wa tamthiliya za *Ngoma ya Ng’wanamalundi* na *Fumo Liongo* wametumia sitiari katika kujenga itikadi tofautitofauti tulizoziona katika sehemu ya kwanza ya uchambuzi wa data. Katika *Ngoma ya Ng’wanamalundi* kuna matumizi mengi ya sitiari lakini sisi tumezungumzia sitiari mbili tu ambazo ni:

- (34) Biashara ni ulimi, hivyo siku zote tia asali ulimi wako (uk.1).
- (35) Wewe konokono wewe, wewe fisi maji wewe (uk.29).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika *Ngoma ya Ngw’anamalundi* (Juni, 2015)

Katika mifano hiyo, sitiari namba 33 inafananisha biashara na ulimi. Hapa sitirai hii inatoa msisitizo kuwa kiungo ulimi ni kitu muhimu sana katika kufanikisha si biashara tu bali pia mambo mengine muhimu katika maisha ya binadamu. Sitiari hii ilitumika pale Chidama alipokuwa akimwelekeza Mahube namna ya kwenda

kuzungumza na Nyamiti ili anunue mafuta ambayo aliweka mtego wa kumnasa kisura huyo, lengo aweze kumchukua msukule kwa urahisi kwa kutumia nguvu za kichawi. Niya ya kufanya hivyo ni ili kuhakikisha kuwa Chidama anatekeleza itikadi aliyokuwa nayo kuwa yeye ndiye mtu anayestahili vitu vizuri tu na kila anachotaka lazima akipate. Hivyo Mahube alitumia ulimi wake kuwashawishi hadi alifanikiwa kuwauzia mafuta yenye dawa. Haya yanajidhihiri katika onesho la kwanza pale mtunzi anaposema:

(36) CHIDAMA: Nakama hana fedha?

MAHUBE: Nitamwambia achukue tu, atalipa siku nyingine.

CHIDAMA: Sawa sawa. **Biashara ni ulimi**, hivyo siku zote tia asali katika tamko la ulimi wako. Ukitenda ipasavyo sina shaka kiumbe huyu atachukua ufu uliomo katika chupa hii (uk.01).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika Ngoma ya Ngw'anamalundi (Juni, 2015)

Katika mfano namba 35 hapo juu mtunzi ametumia sitiari kuonesha kuwa mhusika ni mtu mzembe na mjinga kupindukia. Mtu huyo ameshindwa kutekeleza mipango ya Chidama kufanikisha nia yake ya kumuoa Nyamiti mpaka Nyamiti sasa anaolewa na Chibupa. Hata hivyo, Chidama anafanya kila linalowezezana ili kumpata Nyamiti kwa njia za kishirikina na kufanikiwa.

Aidha, sitiari inatoa msisitizo kuwa kiungo ulimi ni kitu muhimu sana katika kufanikisha si biashara tu bali pia mambo mengine muhimu katika maisha ya binadamu. Sitiari hii ilitumika pale Chidama alipokuwa akimwelekeza Mahube namna ya kwenda kuzungumza na Nyamiti ili akubali kuolewa na Chidama na kisha aachane na Chibupa. Niya ya kufanya hivyo ni ili kuhakikisha kuwa Chidama anatekeleza itikadi aliyokuwa nayo kuwa yeye ndiye mtu anayestahili vitu vizuri tu na kila anachotaka lazima akipate. Aliamini kuwa fedha ndiyo yenye uwezo wa

kufanya kila kitu na kwamba hakuna mapenzi ya dhati kama wapendanao ni maskini. Hivyo, alimtaka Mahube azungumze na Nyamiti kwa kumpamba na kumsifia sana Chidama kuwa ni mtu tajiri na anayeheshimika sana katika jamii hivyo akiolewa na Chidama naye Nyamiti pia atapata heshima hiyo.

Matumizi ya sitiari yenye nambari mbili hapo juu yanonesha kuwa mhusika ni mtu mzembe na mjinga kupindukia. Mtu huyo ameshindwa kutekeleza mipango ya Chidama kufanikisha nia yake ya kumuoa Nyamiti mpaka Nyamiti sasa anaolewa na Chibupa. Hata hivyo, Chidama anafanya kila linalowezezana ili kumpata Nyamiti kwa njia za kishirikina na kufanikiwa.

Utafiti huu ulibaini kuwa, katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* pia kuna matumizi ya sitiari mbalimbali ambazo zimekuwa zikifanya kazi ya kujenga itikadi tofauti tofauti tulizoziona hapo mwanzoni katika uchambuzi wetu wa data. Miongoni mwa sitiari hizo ni:

(36) Ndimi zao zimekuwa Nyepesi kumpigia chereko Liongo lakini nzito kumshangilia mfalme wao (uk.04).

(37) Joka hili mahusuli sasa latemea mate na kumezea kiti cha enzi ya Ufalme wa Pate (uk.07).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Katika mifano namba 36 na 37 zinadhihirisha sitiari ambazo zimejitokeza katika Fumo Liongo. Katika mfano namba 36 msanii ametumia sitiari kuonesha kuwa wananchi wa Pate walihamasika sana na ushujaa wa Liongo katika utendaji wa mambo yake mbalimbali na ndipo wakawa wanamshangilia sana Liongo kuliko mfalme pale alipokuwa akihutubia.

Katika uhalisia ndimi hazina uwezo wa kupiga kitu bali mwanadamu ndiye mwenye uwezo wa kutumia kiungo chochote katika mwili wake kufanya jambo kama hilo la kushangilia kwa nderemo na vifijo. Tunapoambiwa kuwa ndimi zilifanya kazi ya kupiga chereko, tunapata msisitizo kuwa Liongo ni mtu ambaye alipendwa sana na wananchi wa Pate na saa yoyote ile anaweza kuchukua kiti cha ufalme. Matumizi haya ya sitiari yanaonesha kuwa itikadi ya mfalme ya kutawala milele ilianza kupotea kutokana na umaarufu alionao Liongo kupita hata umaarufu wa mfalme.

Mfano namba 37, msanii ametumia sitiari kama mbinu ya msisitizo wa jambo lililile la kumaliza itikadi ya mfalme ya kutawala milele katika mji wa Pate. Mfalme anapata wasiwasi kutokana na uimara wa Liongo na namna anavyokubalika katika jamii. Anamfananisha Liongo sawasawa na Nyoka tena mwenye sumu kali.

Anatumia jina “joka hili mahusuli sasa latemea mate na kumezea kiti cha enzi ya ufalme wa Pate,” kuonyesha kuwa nyoka huyo hakuwa wa kawaida bali ni nyoka hatari mwenye sumu kali. Matumizi ya sitiari hii si ya hivihivi bali ni sitiari ya kujiandaa kwa mfalme kuhakikisha kuwa analinda kiti chake ili adumishe itikadi yake kuwa yeye ndiye mwenye uwezo na haki ya kutawala milele katika mji wa Pate.

Matumizi ya sitiari katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* yamejadiliwa na kuwasilishwa kwa undani huku tukionyesha ni namna gani sitiari hizo zimetumika kujenga itikadi katika riwaya husika. Kipengele cha tamathali za usemi kinachofuata ni kejeli.

4.6.3 Matumizi ya Kejeli katika Tamthiliya Teule

Kejeli ni maneno ya kimafumbo ya kumsema mtu, kwa kuzunguka bila ya yeye mwenyewe kujua kama anafumbiwa (Msokile, 1993). Kejeli ni aina ya tamathali za semi ambayo hutumiwa kifasihi katika kuonesha kutokubaliana, kupuuza juu ya jambo fulani ambalo baadhi ya watu hawataki liwe au lifanyike vile lilivyofanyika au litakavyofanyika. Ni dhahiri kwamba katika jamii watu huwa na mtazamo tofauti kuhusiana na mambo kama vile ndoa, uhusiano, mali, mapenzi, dhiki na kadhalika.

Matumizi hayo ya kejeli yanajitokeza katika katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* kejeli zinajitokea kama ifuatavyo:

(37) Basi mipua yake mipana kama ngarawa inapumua na kukunyima hewa (uk.05).

(38) Kama wanajua sana kupigana wape majembe (uk.18).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Mwandishi ametumia kejeli ya kuonesha uovu wa Chidama kwa jamii yake. Katika uhalisia hakuna mtu ambaye anapua kubwa kiasi cha kuvuta hewa yote na watu wengine wakakosa hewa ya kuvuta. Matumizi ya kejeli katika nambari moja hapo juu yanaonesha kuwa Chidama hakuwa ni mtu mwenye huruma kwa watu waliokuwa watumishi wake. Watumishi hao walimzalishia mali nyingi lakini mwisho wa yote waliishia kunyanyaswa na kuteswa sana. Katika jamii ya leo wapo viongozi ambao wanatabia kama hiyo ya Chidama ambao hutumia rasilimali za taifa kwa manufaa yao wao wenyewe huku wananchi walio wengi wakiangukia katika lindi la umaskini.

Kejeli nambari 38 iliyopo hapo juu ni kejeli iliyotolewa na Melo dhidi ya vizuu waliokuwa wanagombana na kupigana. Mara baada ya kuletewa taarifa na Mahube kuwa vizuu wanapigana, Melo alitoa kauli ya kejeli kuwa, “**kama wanajua sana kupigana wape majembe.**” Hii ni kejeli kwa vizuu lakini ina maana kubwa katika kuendeleza itikadi aliyokuwa nayo Chidama ya Kibepari ya kutumikisha watu kwa kuwanyonya ili yeye aendelee kupata utajiri zaidi. Kauli ya Melo inafikiria kuongeza rasilimali tu na si kutazama ni jambo lipi linalowafanya vizuu wapigane na kulitatua ili mapigano yaishe. Hii inatuonyesha kuwa vijumbe hawa pia wamelishwa kasumba na bepari huyu asiyejali utu wa mwanadamu, akili yake zaidi anajali kupata mali ilikujitajirisha yeye binafsi bila kujali taifa lake.

Pia, katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* kuna matumizi ya kejeli zilizotumiwa katika kujenga itikadi mbalimbali ndani ya tamthiliya hiyo. Matumizi ya kejeli yanaonekana katika majibizano baina ya mke na mume kama inavyodondolewa hapa chini:

(39) MKE: We huna huruma. Huna chembe ya huruma nakwambia!

MUME: Kelele huko!

MKE: Basi nenda. We nenda tu! Watakuja watu wengine waniokote miye nisiye na shina. **Sina mume miye.**

MUME: Wacha ujinga wako. ‘**Sina mume.**’ **Na mimi nani?** Nchi nzima watu wanakimbia kwenda kumlaki Liongo, siye tumbaki kuchoma na kuchomoa miiba. Haya uko wapi mwiba wenyewe (uk.02)?

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* (Juni, 2015)

Katika mfano namba 39, tunaona kuna matumizi ya kejeli baina ya mume na mke wakiwa wamehitilafiana juu ya jambo fulani. Mke anamlaumu mumewe kuwa ni mtu asiyekuwa na huruma kwa kutaka kuacha kumtoa mkewe mwiba uliomchoma na kwenda kumlaki Liongo atokae vitani. Mke anajaribu kuonesha kuwa yeye mke ni

bora kuliko Liongo lakini mumewe anaonekana kusesitiza ni vema waende kumlaki Liongo. Kutokana na hali hiyo ndipo mke anaamua kumtolea mumewe kejeli ya kwamba wewe mume nenda zako watakuja watu wengine waniokote, “sina mume miye.” Hii ni kejeli kwani katika hali ya kawaida haiwezekani kwa jambo hilo moja tu ambalo mume anaonekana kutokuwa tayari kuendelea kulifanya kwa mkewe basi ndiyo asiwe mume wa mke huyo. Mkewe aliamua kutumia kejeli hiyo akiamini kuwa wanaume wanaitikadi ya ubabe, yamfumo dume na kwamba wao ndiyo “vichwa vya nyumba.” Kwa kutoa kauli hiyo, mke alijua kwamba mumewe ataona kwamba amemdharau ilikuonesha kwamba anamjali mkewe atasahau mambo yote kuhusu Liongo na atabaki ili ahakikishe kuwa mwiba uliomchoma anauondoa.

Pia, matumizi ya kejeli hii yametumika kama utani tu wa kuendelea kudumisha pendo la wawili hao na kuonesha kuwa Liongo ni mtu mkubwa na mheshimiwa sana katika jamii hiyo. Pamoja na kejeli hiyo, mke alipoona watu wanakuja wakipiga goma ya kumpokea Liongo aliamka na kuanza kucheza hata asiwe ni yule aliyekuwa akilia kuwa amechomwa na mwiba. Mwanamume alimshangaa mkewe kwamba imekuwaje mwanamke aliyekuwa analia kwa uchungu wa kuchomwa na mwiba sasa ndiye mshangiliaji mkubwa wa shujaa Liongo. Hata hivyo, alitambua kuwa maneno yaliyotolewa na mkewe yalikuwa ni kejeli tu na hayakuwa na maana ya dhati.

4.6.4 Matumizi ya Takriri

Takriri ni tamathali ya usemi inayoonesha kitendo cha mtunzi kurudiarudia maneno, sauti, wazo au vifungu fulani katika kazi yake. Kutokana na aina tofauti za urudiaji tunaweza kuwa na aina mbalimbali za takriri kama vile takriri wazo, takriri neno, takriri mistari, takriri irabu, takriri konsonanti n.k. Watunzi hutumia takriri ili kutia

uzito maneno yanayorudiwarudiwa na kuweka msisitizo ili msomaji aweze kupata ujumbe uliokusudiwa na mtunzi (Ntarangwi 2004, Wamitila 2000). Wamitila (2008) anaeleza kwamba uhusiano uliopo baina ya sauti na ushairi ni mkubwa sana. Sauti zinazotumika katika utungo wa kishairi zina mchango mkubwa katika kuendeleza dhamira ya utungo huo. Je, kuna uhusiano gani kati ya athari inayotokana na maneno fulani na sauti za maneno hayo? Je, sauti hizo za maneno zinahusiana vipi na maana za maneno yenyewe? Wamitila anaendelea kueleza kwamba matumizi ya takriri ndio hasa yawasilishayo mbinu ya matumizi ya kisauti katika ushairi na kazi nyingine za kifasihi.

Matumizi ya takriri katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* yanajitokeza katika sehemu nyingi ikiwa ni lengo la makusudi la mtunzi kusisitiza mambo fulani fulani katika tamthiliya hizo. Takriri neno ndiyo inayojitokeza zaidi katika tamthiliya teuliwa na hapa tunaanza na mfano kutoka katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* kuwa:

(40) Liongo: Wabajuni Oyeee!

Umati: Oyee! (Vigelele, makofi, ngoma na shangwe ... Kimya.)

Umati: Oyeee!

Liongo: Mringwari wetu oyee!

Umati: Oyeeee!

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* (Juni, 2015)

Katika mfano namba 40 hapo juu tunaona mwandishi ametumia takriri neno kuwasilisha dhamira yenye mwelekeo wa itikadi ya uongozi na utawala wa milele aliokuwa anautaka mfalme Mringwari. Liongo alikuwa si shujaa na jasiri katika vita bali hata katika masuala mbalimbali yanayohusu maisha. Alifahamu fika mfalme Mringwari ni mtu aliyependa sana madaraka na aliamini kuwa ataendelea kuwa

kiongozi katika maisha yake yote yaliyobakia. Liongo alitumia fursa hiyo kumjaza mfalme sifa za kumpamba ili ajisahau na aendelee kutenda mambo ambayo yatawaudhi wananchi kisha wamchoke na kumtoa madarakani.

Vilevile, matumizi ya takriri neno “oyeee” kurudiwa mara tatu limetumiwa kwa lengo la kuwaweka sawa wananchi ili waendelee kusikiliza kwa makini mambo ambayo Liongo alikuwa akiyaeleza katika hotuba yake. Mambo hayo yalikuwa ni muhimu sana na yalihatiji usikivu na umakini wa hali ya juu kwa hiyo ni lazima wananchi wawe wasikivu ili waweze kusikia ni nini hasa kinachosemwa na Liongo. Kitu kikubwa kilikuwa ni kuwaonyesha wananchi kuwa kiongozi wao hakuwa mtu wenye niya safi ya kuwaletea maendeleo bali yeye alikuwa akifanya kila linalowezezana kuendelea kubaki madarakani.

Katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng’wanamalundi* pia kuna matumizi ya takriri neno iliyotumiwa na mwandishi kwa lengo la kuwasilisha dhamira mbalimbali kwa hadhira yake. Tazama mfano ufuatao:

(41) Chidama: Vizuri. Sasa wakati umefika wa kumtumia Ng’wanamalundi joka hili la vichwa saba, liende likamfundishe adabu, liende likamfundishe adabu na heshima.(Anaanza tena kunuiza kimya kimya. Baadaye anaingiza mkono ndani ya kibuyu au kikapu na kumtoa nyoka wa vichwa saba. Anamlisha dawa mdomoni huku **akiimba** kisha anatamba nuizo huku angali amemshika)

Ewe mtambaa chini

Ewe kifutu **wangu**, mfutua watu

Ewe chatu **wangu**, mvunja mbavu

Ewe koboko **wangu**, mkoboa watoto

Ewe songwe **wangu**, msokomezwa wana

Ewe swila **wangu** mvimbisha matumbo

Ewe kipiri **wangu**, wa mate ya pilipili

Ewe moma **wangu**,mmogoa miamba

Ewe ndumilakuwili, mwanzilishi wa kondo

Joka la vichwa saba ...

Wewe mbabe wa wababe ...

Ukamzingire na kumzingara figo zake
Ajue kwamba mimi ni Chidama kweli (uk.24).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Katika mfano namba 41 hapo juu, tunaona matumizi ya jumla ya takriri neno mbili ambazo ni “**ewe na wangu.**” Takriri “ewe” imerudiwa mara tisa na “wangu” imerudiwa mara saba. Takriri hizi kwa pamoja zimetumiwa kujenga itikadi ya uganga wa kichawi kama inavyoshikiliwa na Chidama. Chidama anaonekana akimtukuza sana nyoka wake kuwa ni muweza wa kila jambo na hakuna ashindwalo. Kutokana na nyoka huyo Chidama anaamini kuwa kila anachokitaka lazima atakipata na kweli ameweza kumchukuwa Nyamiti msukule na sasa anapambana na mganga Ng’wanamalundi ili ashindwe kumuokoa Nyamiti na Vizuu wengine kutoka usukuleni kwa Chidama.

4.6.5 Matumizi ya Misemo katika Tamthiliya Teule

Ngure (2004) anaeleza kwamba misemo ni utanzu wa fasihi simulizi kutokana na uwezo wake wa kutumika kisanaa, mathalani katika uteuzi wa maneno, matumizi ya picha na uwezo wake wa kuelezea na kutathmini hali fulani tu. Fasili hii ya Ngure inabainisha mambo muhimu yanayohusu misemo kama vile matumizi ya taswira, picha na tamathali za semi. Wamitila (2003) anaeleza kuwa, misemo ni neno lenye upana na huweza kutumiwa kuelezea matamko au kauli fulani zinazoelezea ukweli fulani. Anaendelea kueleza kuwa kuna kauli nyingi za aina hii zinazopatikana katika jamii zetu.

Ujengwaji wa itikadi katika tamthiliya teuliwa umetumia misemo kadha wa kadha ili kuzifanya itikadi hizo zitokeze bila kificho hata kidogo. Katika *Ngoma ya*

Ng'wanamalundi kuna misemo mingi lakini sisi tutaelezea misemo miwili tu kabla ya kuhamia katika *Fumo Liongo*. Mwandishi anasema:

(42) CHIDAMA: Mungu kampa binadamu kila kitu. Miti, magambana matunda yake. Nyota, mwezi, jua, mbinguna sayari zake. Ardhi, madini, bahari na viumbe wake. Wanyama ndege, wadudu na faida zake. **Hata hivyo, wengi wana macho lakini vipofu. Wengi wana vichwa lakini vibovu.** Hawawezi kuona uhusiano wa vitu hivyo vilivyomo katika mazingira yao. Lakini tuache hayo. Asiye jua maana usimweleze maana (uk.30).

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* (Juni, 2015)

Katika mfano namba 42, tunaona kuna matumizi ya misemo miwili ambayo imetumika kujenga itikadi ya uganga wa kichawi. Maneno yaliyokolezwa wino katika dondoo la hapo juu ni misemo anayoitumia Chidama kuonesha kuwa yeye amejaliwa macho ya kuona fursa na namna ya kuzitumia fursa hizo vizuri na kujipatia maendeleo. Anaeleza kuwa watu wengine wana macho lakini ni vipofu. Hii ina maana kuwa watu hawo hawana uwezo kama alionao yeye wa kupambana na fursa za mazingira na kujiletea maendeleo. Chidama ni mtu ambaye anaweza kuwafanya wanadamu wengine kuwa ni vizuu kwa kuwachukua msukule na kisha kuwatumikisha katika shughuli mbalimbali za uzalishaji mali na kupata utajiri kwa njia ya dhuluma. Kutokana na hali hiyo anawaona watu wengine wote ambao hawana uwezo kama huo kuwa ni vipofu.

Si hivyo tu bali pia, Chidama anaona kuwa kile anachokifanya kuhusu kuchukua watu msukule na kuwatumikisha ni kitu halali kabisa na si makosa hata kidogo. Anawashangaa watu wanaobeza matumizi ya nguvu za giza kujipatia utajiri. Watu hao anawaita kuwa, wana vichwa lakini vibovu. Kwamba, Mwenyezi Mungu ametoa rasilimali nyingi kwa wanadamu lakini wanadamu hao wameshindwa

kuzitumia rasilimali hizo kujipatia maendeleo. Anawataka wananchi kuzitumia fursa hizo zilizotolewa na Mungu kujiletea maendeleo hata kwa kutumia njia haramu na dhulumati kwa wanadamu wengine. Hata hivyo, hii ni kawaida ya wachawi huona kuwa kila wanachokifanya ni kitu sahihi na hakina makosa hata kama kinadhuru watu wengine.

Katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* pia kuna matumizi ya misemo iliyotumiwa na mwandishi katika kujenga itikadi mbalimbali kwa wasomaji na wasikilizaji wa tamthiliya hii kama ikichezwa jukwaani. Matumizi ya misemo yanajitokeza katika majibizano baina ya Sada na Mbwasho kama ifuatavyo:

(43) MBWASHO: Hebu usinipigie kelele hu. Huwezi ukazungumza taratibu. (Kimya) Mwanangu yuko wapi?

SADA: Mwanao?

MBWASHO: (Kwa hasira.) Mwanangu ndiyo. Nina wana wangapi mie Mbwasho?

SADA: Mama unamtafuta Fumo Liongo kama vile wamuulizia mtoto mdogo? Mashaka hayo ya nini, **nawe unajua kuwa mwanao, Simba wa Pate**, yuko ngomani huko akisherehekea ushindi dhidi ya Sango Vere?

MBWASHO: Usinieleze mambo ya kitoto mie. (Akigeza.) Ati “kusherehekea ushindi.” Nao ushindi huo ni wa nani?

SADA: Wa mfalme, wa Liongo na sisi sote Wabajuni, mama.

MBWASHO: Ubwabwa wa shingo haujamtoka, we! Hakuna unachokijua, sasa shika njia urudi utokako.

Chanzo: Data za utafiti kutoka katika tamthiliya ya Fumo Liongo (Juni, 2015)

Mfano namba 43, tunaona kuna matumizi ya misemo miwili juu ya mhusika Liongo ambapo ule wa kwanza unahusu ushujaa wa Liongo. Liongo anafananishwa na simba katika msembo kuwa, “nawe unajua kuwa mwanao, simba wa Pate.” Msembo huu unaashiria kuwa Liongo ni shujaa wa kutumainiwa sana katika jamii yake.

Kufananishwa na simba si kitu kidogo kwani simba ni mnyama hatari sana kwa maisha ya wanyama wengine na hata kwa wanadamu pia. Simba anaweza kumuua mnyama mwingine ili ale nyama yake kwa kumkaba shingo na kisha kuanza kunyonya damu mpaka myama huyo afe. Naye Liongo hakuwa ni mtu muoga kwani aliweza kupambana na adui katika vita mpaka hatua ya mwisho na ushindi ukapatikana. Ni mtu mwenye nguvu nyingi asiye choka hata kidogo na katu si mtu wa kukata tamaa.

Aidha, matumizi ya msembo wa pili ni ule unaoeleza juu ya mtoto hakuwa kwa mama yake. Mtunzi anasema, “**ubwabwa wa shingo haujakutoka**, we! Hakuna unachokijua, sasa shika njia urudi utokako.” Kauli hii inaonesha kuwa Saida bado mdogo haelewi mama yake alikuwa na maana gani. Msisitizo hapa unaonesha kwamba mtoto kwa mama yake hata kama akiwa ni mzee bado ni mtoto tu. Liongo ni mtu mkubwa tena wa kutumainiwa katika vita na daima alileta ushindi kwa jamii yake. Hapa, tunamuona mama yake akidai kuwa Liongo bado ni mtoto mdogo sana na hivyo anamtaka arudi nyumbani aachane na masuala ya vita. Msembo huu kwa hakika unatukumbusha juu ya itikadi ya malezi kwamba daima mtoto hakui kwa mama huwalea watoto wake hata wakafika umri mkubwa wa kujitegemea wenyewe.

4.7 Hitimisho

Katika sehemu hii tumewasilisha mbinu kadhaa za kisanaa ambazo zimetumika katika kujenga itikadi katika tamthiliya teuliwa. Kwa kuwa si kazi rahisi kueleza mbinu zote za kisanaa zilizotumiwa na mwandishi katika kazi yake tumeona ni vema tuteuwe kipengele kimoja tu cha kisanaa na kukishughulikia kwa undani. Kipengele hicho ni matumizi ya lugha ambacho nacho ni kipengele kipana mno lakini sisi

tukateua tamathali nne za semi na misemo. Tamathali za usemi tulizojiwasilisha ni tashibiha, sitiari, kejeli na takriri na tukamalizia na misemo. Kwa maoni yetu vipengele hivi vya kisanaa vinatosha kukamilisha lengo mahususi la tatu la utafiti huu.

SURA YA TANO

MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

5.1 Utangulizi

Sura hii ni sura ya mwisho ambayo inajadili kuhusu muhtasari, hitimisho na mapendekezo ya utafiti. Kwa hiyo, sehemu ya kwanza inahusu muhtasari wa utafiti huu, sehemu ya pili ni hitimisho na sehemu ya tatu ni mapendekezo.

5.2 Muhtasari

Utafiti huu unahusu itikadi katika utunzi wa Emmanuel Mbogo kwa kufanya ulinganishaji wa tamthiliya ya Ngoma ya Ng'wanamalundi na Fumo Liongo. Tatizo la utafiti huu lilikuwa ni kuchunguza suala la itikadi katika utunzi wa Emmanuel Mbogo ili kubaini imani na mwelekeo wake kupitia mbinu za kimtindo. Aidha, lengo kuu la utafiti huu lilikuwa ni kuchunguza suala la itikadi katika utunzi wa Emmanuel Mbogo kwa kulinganisha na kulinganua vipengele vya kimtindo vinavyoibua itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* ili kubaini naman msanii anavyotumia mbinu za kisanii katika kuwasilisha suala la itikadi.

Ili kufikia malengo ya utafiti huu, utafiti huu uliongozwa na maswali matatu. Utafiti huu uliongozwa na maswali matatu ili kufikia malengo ya utafiti. Maswali hayo ni; je, ni itikadi zipi zinazojitokeza katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*; je Kulinganisha na kulinganua suala la itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* na je ni mbinu zipi za kisanii zilizotumika kuibua itikadi katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo*

Liongo. Kwa hiyo, maswali hayo ndiyo yaliyotuongoza katika kufikia malengo ya utafiti huu kama ifuatavyo.

5.2.1 Ujitokezaji wa Itikadi Katika Tamthiliya Teuliwa

Hili ndilo lilikuwa lengo mahususi la kwanza la utafiti wetu na katika kulikamilisha lengo hili tumetumia tamthiliya mbili za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo*. Katika kutimiza lengo hili tumebaini kuwa katika tamthiliya hizi mbili kunajitokeza itikadi nyingi zenye kusawiriana na maisha halisi ya Watanzania. Katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* tumebainisha jumla ya itikadi nane na katika *Fumo Liongo* tumepata jumla ya itikadi nne. Tungeweza pia katika *Fumo Liongo* kuwa idadi sawa ya itikadi kama katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* lakini tumeona kuwa nyingi zinajirudia na hatukuona haja ya kuzichambua zote.

Hivyo, katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* tumebainisha itikadi za ushirikina wa kichawi na ushiririkina wa kiganga, mapinduzi, ujamaa, ubepari, dini, utamaduni na suala la mapenzi. Katika *Fumo Liongo* tumebainisha itikadi za imani katika sihiri, utawala wa milele, malezi na uzazi na suala la mapenzi. Matokeo ya utafiti yamebaini kuwa, itikadi ya uchawi na ushirikina imejitokeza kama itikadi kuu katika tamthiliya zote mbili.

Hii inadhihirisha kuwa katika jamii imani ya uchawi na ushirikina imeshamiri sana kiasi cha kuonekana kuwa ni kitu cha kawaida. Mauaji ya Albino yanayotokea katika jamii hivi sasa ni maendelezo tu ya imani za ushirikina wa kichawi. Kitendo cha Chidama kuwachukua watu msukule ni sawa kabisa na wale ambao wanachukua viungo vya Albino kwa nia ya kupata utajiri. Jambo hili haliingii akilini hata kidogo lakini ndivyo mambo ya uganga na ushirikina yalivyo.

Itikadi nyingine iliyojitokeza katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* ni ile ya mapinduzi ambapo vizuu waliungana ili kulipiza kisasi kwa Chidama aliyewatesa na kuwatumikisha kwa kipindi kirefu na kujilimbikizia mali. Baada ya kuchoka kwa mateso hayo vizuu wakiongozwa na Nyamiti walifanya mapinduzi na kuchukuwa mali zote walizozichuma kwa ukandamizaji wa Chidama. Itikadi hii sambamba na itikadi ya ujamaa ambapo baada ya mapinduzi yaliyofanywa na vizuu, mali zote za Chidama zilichukuliwa na kufanywa kuwa ni za umma. Vizuu waligawana mali hizo kwa kuwa zilikuwa ni za kwao na si za Chidama. Nyamiti ananukuliwa akisema kuwa, “tunachukuwa mali zetu si za Chidama” hii ni kauli inayoonyesha itikadi ya kijamaa.

Itikadi nyingine inayojitokeza katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* ni ubepari ambapo mtunzi anamsawiri Chidama kama mtu mbinafsi asiye na huruma kwa watu wengine. Bepari ni mtu yeyote yule ambaye hutaka kupata faida zaidi katika biashara zake bila kujali matatizo ya kibinaadamu ya watumishi wake. Chidama alipopewa taarifa kuwa mtumishi fulani ana tatizo fulani alikataa kusikiliza tatizo hilo na badala yake alitaka kupatiwa ripoti ya shughuli za uzalishaji katika mashamba yake.

Hii inaonesha kuwa mtu huyu alipenda zaidi kupata faida kuliko kuwajali wale wanaowezesha kupatikana kwa faida hiyo. Katika jamii tunayoishi leo kuna mambo kama haya ambapo tunaona wawekezaji wakiwauwa raia kwa madai kuwa wameingia katika mashamba yao. Kuingia huko katika mashamba kutawafanya wawekezaji hao wasipate faida ya kutosha kama walivyotarajia. Tazama uhai wa mtu unathamanishwa na faida ambayo mtu angeipata kutokana na uzalishaji wa mali katika shamba. Haya ndiyo maisha ya kibepari.

Pia, itikadi ihusuyo masuala ya dini nayo imejitokeza katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Itikadi hii inajitokeza pale ambapo Chidama baada ya kuona kuwa ujanja wake wote sasa umekwisha aliamua kurudi na kumkumbuka Mwenyezi Mungu. Chidama ni mtu aliyekuwa akifanya mambo ambayo yanapingana na Mwenyezi Mungu na kujidai kuwa yeye ni muweza wa kila kitu. Hata hivyo, baada ya vizuu na Nyamiti kumbadilikia na kudai mali zao Chidama alimtaja Mwenyezi Mungu na kuomba akina Nyamiti wamsamehe huku akiahidi kuwa baada ya msamaha atamgawia Nyamiti sehemu ya mali. Kitendo hiki kinatufundisha kuwa kila mtu anayezaliwa na mwanadamu huwa ana imani kuwa Mwenyezi Mungu yupo na baadae katika maisha baadhi ya watu hukana uwepo wa Mwenyezi Mungu. Lakini siku ya kufariki au pale mambo ya maisha yanapobadilika na kuwa magumu mtu huyo hurejea kwa Mwenyezi Mungu.

Itikadi ya utamaduni pamoja na ile ya mapenzi pia zimejitokeza katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Kwa upande wa itikadi hizi, matokeo ya utafiti yanaonesha kuwa wapo baadhi ya watu ambao wana mapenzi ya dhati katika jamii. Mfano wa mtu huyo ni Nyamiti ambaye alikuwa na mapenzi ya dhati kwa Chibupa bila kujali umaskini wake. Alikataa kuolewa na tajiri Chidama kwa kuwa Nyamiti hakupenda kuolewa na mtu mwenye mali hata kama halikuwa chaguo lake bali alikuwa radhi kuolewa na mtu maskini wa chaguo lake na ampendae kwa dhati. Katika jamii ya leo wapo wanawake wachache sana wenye mtazamo kama huo kwani wengi wao wanapenda kuolewa na mtu tajiri mwenye mali na fedha nyingi.

Kwa upande wa tamthiliya ya *Fumo Liongo* pia kumejitokeza itikadi mbalimbali kama vile itikadi ya sihiri na uchawi, utawala wa milele na mapenzi na malezi na

uzazi. Tukianza na itikadi ya sihiri hii inajitokeza pale mfalme Mringwari alipoamini kuwa Liongo anatumia sihiri ndio maana kila mkakati wa kumuua aliouandaa haukufanikiwa. Kutokana na imani hiyo, Mfalme Mringwari alifanya kila linalowezekana ili kufahamu ni uchawi gani atakaoufanya ili Liongo aangamizwe. Mfalme alifanya hivyo na alifanikiwa kutambua kuwa ili kumuua Liongo anatakiwa kuwa na sindano ya shaba kisha achomwe nayo kitovuni. Hili lilifanikiwa baada ya Liongo mwenyewe kutoa siri ya kwamba ili kuweza kumuua ilitakiwa achomwe kwa sindano ya shaba.

Itikadi nyingine tuliyoichambua katika *Fumo Liongo* ni utawala wa milele ambapo tunamuona Mfalme Mringwari akitamani kukaa madarakani katika kipindi chake chote cha uongozi bila kuwapisha watu wengine. Itikadi hii inajidhihirisha bayana pale Mringwari alipopata hofu kuwa huenda Liongo akampindua katika madaraka yake na kuutwaa ufalme wa mji wa Pate. Hofu hiyo ilimfanya atafute mbinu mbalimbali ambazo zitamwezesha kuumua Liongo na mwishowe alifanikiwa. Inapotokea kiongozi wanchi ambaye ndiye mlinzi wa kwanza wa haki za binadamu na hasa raia wake ndiyo tena anaua watu wake kwa hofu ya kunyang'anywa madaraka ni kwamba kiongozi huyo anaongozwa na itikadi kwamba ni yeye tu ndiye anayestahili kuwa kiongozi.

Mapenzi ya dhati kwa jamii ni itikadi inayojitokeza katika tamthiliya ya *Fumo Liongo* hasa pale mhusika Liongo alipojitokeza kama shujaa mkubwa katika jamii yake kwa kuipigania nchi yake dhidi ya maadui. Kila mara Liongo, alifanya kila linalowezekana kuhakikisha kuwa nchi yake inashinda vita dhidi ya maadui katika vita vyote walivyopigana. Kushinda vita ilikuwa ni faraja na furaha kubwa kwa

mfalme na watu wa Pate lakini haikuwa furaha ya mfalme kwa Liongo. Hii ni kwa sababu alijua fika kuwa Liongo anaweza kumnyang'anya madaraka yake. Vile vile, mapenzi ya dhati ya Liongo kwa jamii yake yanaonekana anapodai haki za wananchi wote kwa mfalme bila kuogopa. Madai hayo aliyawasilisha kupitia nyimbo zake kwa lugha ya mafumbo. Aliamini kuwa raia wote wanahaki ya kupatiwa mahitaji yao kutoka kwa serikali. Haya ndio mapenzi ya dhati ambayo kila mtu awe kiongozi au si kiongozi anatakiwa kuwa nayo kwa jamii yake.

Itikadi ya malezi na uzazi hii imejitokeza pia katika tamthiliya ya Fumo Liongo. Itikadi hii inaonekana pale Mbwasho ambaye ni mama yake Liongo alipokuwa akihuzunika sana juu ya mwanae kila mara aliposikia kuwa yupo vitani. Aliamini kuwa Liongo bado alikuwa ni mtoto mdogo ambaye asingeweza kupigana vita licha ya kuwa kila mara Liongo alishinda katika vita. Hii ni itikadi waliyonayo wazazi na Waswahili wakasema, “mtoto kwa mama hakuwi” ikiwa na maana kuwa mtoto kwa mama yake hata akiwa ni mzee tayari bado ni mtoto tu. Pia, ile kauli kuwa, “uchungu wa mwana aujuaye ni mzazi” inaonekana kushamiri zaidi kwa mama kuliko kwa baba. Mama ndiye anayekuwa na watoto kwa muda mrefu katika makuzi yao ikilinganishwa na baba na ndiyo maana hofu kubwa juu ya maisha ya Liongo ilikuwa kwa mama yake na si kwa baba yake.

5.2.2 Kufanana na Kutofautiana kwa Itikadi katika Tamthiliya Teuliwa

Hili lilikuwa ni lengo mahususi la pili katika utafiti huu. Matokeo ya utafiti yanabainisha kuwa zipo itikadi kadhaa ambazo zinaonekana kufanana katika tamthiliya zote mbili na hata kutofautiana pia. Kwa upande wa kufanana, itikadi ya matumizi ya sihiri yaani uganga wa kichawi yamejitokeza katika tamthiliya zote

mbili zilizoteuliwa. Katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi* tumemuona Chidama na Ng'wanamalundi wakipambana katika masuala ya uchawi. Pia tumemuona Chidama akitumia uchawi kuchukuwa watu msukule na kuwatumikisha ili kupata maendeleo. Ng'wanamalundi kwa upande wake amekuwa ni msaada kwa jamii kwa kupunguza makali ya uchawi wa Chidama katika jamii. Katika *Fumo Liongo* pia tumemuona Liongo akitumia nguvu za sihiri katika mapambano ya vita mbalimbali alivyopigana katika kuitetea jamii yake.

Itikadi nyingine ambayo inajitokeza katika tamthiliya zote mbili ni ile ya mapenzi ya dhati kwa jamii. Hapa tumemuona Nyamiti akiwa na mapenzi ya dhati kwa vizuu wote hasa katika kugawana mali walizozizalisha wakiwa misukule ya Chidama. Katika *Fumo Liongo* tumemuona Liongo naye akiwa na mapenzi ya dhati kabisa kwa jamii yake. Liongo anaamini kuwa watu wote ni sawa na wanatakiwa kupatiwa mahitaji yao yote na serikali tena kwa wakati. Kila mara alieleza mapungufu ya serikali mbele ya mfalme ili wajirekebishe na mara moja wananchi wapatiwe haki zao.

Itikadi nyingine ambayo inaonekana kujitokeza katika tamthiliya zote mbili ni ile ya dini. Suala la kuamini katika dini ni itikadi aliyonayo kila mwanadamu. Tumemuona mhusika Chidama, pamoja na uovu wake wote alifika mahali akakiri kuwa Mwenyezi Mungu ndiye muweza wa kila kitu na alichokuwa akikifanya yeye ni kukiuka maadili na misingi ya dini. Liongo kwa upande wake yeye hakuwa mtu muovu na daima aliamini kuwa Mwenyezi Mungu yupo nayeye ndiye muweza wa kila jambo.

Hata hivyo, zipo baadhi ya itikadi ambazo zinaonekana kutofautiana kidogo katika tamthiliya zote mbili. Itikadi ya ujamaa inaonekana kujitokeza zaidi katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ngwanamalundi* kuliko katika *Fumo Liongo*. Matukio na matendo ya wahusika kama Nyamiti na wenzake yanaisawiri vizuri itikadi ya ujamaa katika kufanya kazi kwa pamoja na kugawana kile walichokipata. Ingawa mwanzoni walifanyishwa kazi kwa unyonyaji na Chidama lakini baadae baada ya kumpindua Chidama waligawana mali zao. Naye Liongo alifanya kila linalowezezekana ili kuhakikisha kuwa rasilimali za taifa zinagawiwa sawasawa kwa wananchi wote lakini alikufa kabla hilo halijatimia.

Pia, itikadi ya malezi na uzazi inaonekana ikijitokeza zaidi katika *Fumo Liongo* kuliko katika *Ngoma ya Ng'wanamalundi*. Mama yake Liongo ni mfano mzuri wa mama mwenye kujali maisha ya mtoto wake popote pale alipo bila kujali umri wake kwa sasa umefikia miaka mingapi. Huu ni uthibitisho tosha kuwa mtoto hakuwi kwa mama yake na hata akikuwa kwa umri kwa mama yake yeye bado ni mtoto tu.

Itikadi ya Mapinduzi imeonekana ikijitokeza zaidi katika tamthiliya ya *Ngoma ya Ng'wanamalundi* kuliko katika *Fumo Liongo*. Nyamiti akisaidiana na vizuu wenzake waliweza kuleta mapinduzi makubwa kwa kuuangusha utawala wa Chidama na kuchukua mali zote. Katika *Fumo Liongo*, mhusika Liongo alionesha kuwa na nia ya kufanya mapinduzi ya kumtoa mfalme Mringwari madarakani lakini hakufanikiwa na badala yake aliwawa yeye kabla ya mapinduzi.

Matokeo ya utafiti huu yamedhihirisha kuwa, katika utunzi wake wa tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* Emmanuel Mbogo anawasilisha itikadi

ya mbalimbali kama ilivyojionesha na kujadiliwa katika matokeo ya utafiti huu. Kwa maana hiyo utafiti huu umebaini kuwa itikadi ya imani ya nguvu za sihiri, uchawi na uganga ndiyo itikadi kuu ya utunzi wa tamthiliya hizo na ndiyo inayotumika kisanii kuibua itikadi nyingine ndani ya jamii. Kufanana kwa itikadi za tamthiliya hizo kunatokana na uzoefu wa msanii katika jamii na pia kutoafutiana kwa tamthiliya hizi ni matokeo ya tofauti za wakati na muktadha wa utunzi wa kazi hizo za msanii mmoja.

5.2.3 Mbinu za Kisanaa zijengazo Itikadi za Tamthiliya Teuliwa

Kama ilivyoieleza hapo awali kuwa, si kazi rahisi kueleza mbinu zote za kisanaa zilizotumiwa na mtunzi katika kuwasilisha itikadi katika tamthiliya zake. Kwa minajili ya kukidhi na kutimiza lengo mahususi la tatu la utafiti tuliamua kuteua kipengele kimoja tu cha mbinu za kisanaa. Kipengele hicho ni tamathali za usemi na misemo. Jumla ya tamathali nne za usemi zimechambuliwa kwa kina pamoja na kipengele cha misemo huku mifano ikitolewa kutoka katika kila tamthiliya kati ya mbili zilizoteuliwa.

Mingoni mwa tamathali za usemi za zilizotumiwa na mwandishi katika kujengea itikadi mbalimbali ni tashibiha, sitiari, kejeli, takriri na misemo. Tamathali hizi za usemi kwa pamoja zimetumiwa katika kusisitiza mambo mbalimbali yanayohusiana na itikadi tulizochambua. Kusisitizwa huko kwa itikadi kunamfanya msomaji kuilewa vizuri itikadi fulani na kisha akaweza kuzipata barabara dhamira mbalimbali ambazo zipo ndani ya itikadi hiyo. Maelezo na ufafanuzi wa kila tamathali hizo yanapatikana katika sura ya nne ya tasinifu yetu.

5.2 Hitimisho

Kwa jumla, tunaweza kusema kuwa malengo mahususi matatu ya utafiti huu yamekamilika. Utafiti umebaini kuwa katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* kuna itikadi mbalimbali zinazohusiana na maisha ya kila siku ya jamii ya Watanzania. Itikadi hizo ndizo zinazoongoza maisha ya kila siku ya jamii hizo. Kwa mfano, itikadi ya uchawi na ushirikina inaonekana kutokeza katika tamthiliya zote mbili jambo linaloonesha kuwa katika jamii itikadi hiyo imeota mizizi.

Kama lingekuwa ni jambo ambalo halijaota mizizi katika jamii, mwandishi asingelisawiri katika kazi zote mbili na kulipa uzito stahiki. Tunaona katika jamii ya leo bado imani za kishirikina zinaonekana kutawala zaidi kwa baadhi ya watu kuhusisha imani kuwa kiungo cha mwili wa mlemavu wa ngozi kinaweza kumpatia mtu utajiri au madaraka makubwa serikalini na katika siasa. Hii ni imani potofu ambayo inatakiwa kupingwa kwa nguvu zote kwa utajiri hupatikana kwa mtu kufanya kazi kwa bidii zaidi na si vinginevyo.

Suala la ujamaa ambalo tumeliona likijitokeza katika moja kati ya itikadi tulizozichambua ni itikadi nzuri katika kuleta maendeleo kwa umma lakini kwa sasa serikali imeshatupilia mbali masuala ya ujamaa na kukumbatia ubepari ambao unajali zaidi faida kuliko utu wa mwanadamu. Umasikini katika jamii umeongezeka kwa kiasi kikubwa kutokana na ukweli kuwa ubepari unachangia sana katika kukuza tofauti kati ya tabaka la walionacho na lile la wasionacho. Kama ikiwezekana ni vema serikali ikajaribu kuona ni kwa vipi jamii inaweza ikaendelea kuishi kijamaa katika baadhi ya mambo kama yote hayawezekani.

5.4 Mapendekezo

Kwa kuwa utafiti huu umefanywa katika tamthiliya za *Ngoma ya Ng'wanamalundi* na *Fumo Liongo* pekee, tunapendekeza utafiti kama huu ufanywe katika kazi nyingine za tamthiliya za mwandishi Emmanuel Mbogo zilizosalia.

Pia, utafiti kama huu unaweza kufanywa kwa kulinganisha na kulinganua suala la itikadi katika tamthiliya za Emmanuel Mbogo na mwandishi mwingine wa Tamthiliya kama Ebrahim Hussein au Penina Mlama na wengineo.

Vile vile, utafiti kuhusiana na itikadi katika tamthiliya ya Kiswahili unaweza ukafanywa kwa kuwarejelea kazi za tamthiliya za watunzi wa kizazi kipya kama Shani Omari na Elizabeth Mahenge au wengineo.

MAREJELEO

- Alhabib, M. (2012), “Matumizi ya Taswira katika Nyimbo za Taarabu,” Tasnifu ya M.A Kiswahili, Chuo Kikuu Huria Cha Tanzania.
- Ardono, T. (1950), *The Authoritarian Personality*, New York: Haper.
- Aronson, J. (1992). “A Pragmtic View of Thematic Analysis in the Qualitative Report” Vol. 2 No. 1. Searched in., on 23/05/2011, 11:00HRS.
- Babbie, E., (1999). *The Basics of Social Research*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Bathes, R. (1994), *The Semiotic Challenge*. Berkely: University of Califonia Press.
- Bell, F. (1977), “Marxist Theory, Class Struggle and the Crisis of Capitalism” in Jesse Schwartz (ed.), *The Subtle Anatomy of Capitalism*. Santa Monica: Goodyear.
- Cleaver, M. (1979), *Reading Capital Politically*. Austin: University of Texas Press.
- Creswell, J. W. (2009), *Research Design: Qualitative and Methods Approches*. Los Angeles: SAGE Publications
- Chuachua, R. (2011), *Itikadi katika Riwaya za Shaaban Robert*, TATAKI: Dar es Salaam.
- Cohen, L. (2000), *Research Methods in Education* (5th edition), London.
- Daniel, Z. (2012), “Uwege katika Tamthiliya ya *Amezidi*.” Tasnifu ya Uzamili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- De Saussure, F. (1966). *A course in general linguistics* (W. Baskin, Trans.). New York: McGraw-Hill.
- Engels, F. (1843), “Outline of a Critique of Political Economy” in *Marx & Engels Collected Works*, Vol, III 1843-44 New York: International Publishers.

- Engels, F. (1892), "Introduction" to English edition of *Condition of the Working Class in England*. Stanford: Stanford University Press.
- Enon, J.C. (1998), *Education Reseach, Statistics and measurement*, Kampala Makerere University.
- Good, G.V. (1966), *Essentials of Educational Research*. New York: Maridith Publications Co.
- [hh://wol.jw.org/en/wol/d/r13/lp-sw/200240](http://wol.jw.org/en/wol/d/r13/lp-sw/200240) (02/01/2015)
- <http://sw.wikipedia.org/wiki/uchawi>, ilionwa 02/01/2015)
- Hunt, R..N. (1974), *The Political Ideas of Marx and Engels: I Marxism and Totalitarian Democracy, 1818-1850*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Hussein, E. (1983), "Hatua mbalimbali za kubuni na kutunga tamthiliya kufuatanana misingi ya Ki –Aristtotle." Katika, *Makala ya Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili III FASIHI*. TUKI, Dar es Salaam.
- Hussein, E. (1967), *Kinjeketile*, Oxford University Press Nairobi.
- Hussein, E. (1971), *Mashetani*, Dar es Salaam, Oxford University Press.
- Hussein, E. (1971). *Wakati Ukuta*. Nairobi: EAPH.
- Hussein, E. (1976). *Jogoo Kijijini na Ngao ya Jadi*. Nairobi: Oxford University Press.
- Hussein, E. (1980). *Arusi*. Nairobi: Oxford University Press.
- Hussein, E. (1988). *Kwenye Ukingo wa Thim*, Oxford University Press.
- John, L. (2007), "Critical Reading: A Guide." In, [http://www.Brocku.Ca/English/jige/criticle reading](http://www.Brocku.Ca/English/jige/criticle%20reading). Html Accessed, 30th October 2006.

- Kalegeya, T. (2013), "Utandawazi na Riwaya ya Kiswahili: Uchunguzi Kifani wa *Makuadi wa Soko Huria na Almasi za Bandia*," Tasinifu ya Uzamili, Chuo Kikuu Cha Dar es Salaam.
- Kennedy, E. (1978) *A Philosophe in the Age of Revolution: Destutt de Tracy and the Origins of "Ideology,"* Philadelphia: American Philosophical Society.
- Kezilahabi, E. (1976), Shaaban Robert Mwandishi wa Riwaya." Tasinifu ya Uzamili, Chuo Kikuu Cha Dar es Salaam.
- Khalfan, M. Y. (2013), "Siasa katika Ushairi wa Saadana Kandoro: Mifano kutoka katika Mashairi yake." Tasinifu ya Uzamivu, Chuo Kikuu Huria Cha Tanzania.
- Kiango, S. D. (1980), "Tamthiliya ya Kiswahili na Mabadiliko ya Dhamira." Tasnifu ya umahiri, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Kileo, S. (2013), "Dhamira katika Tamthliya ya Kivuli Kinaishi." Tasnifu ya kupata shahada ya awali, Chuo Kikuu Dar es Salaam.
- Kitogo, S. A., (2002), "The Poets Contribution to Political Development: A case of Saadan Abdul Kandoro", Unpublished *M.A. Thesis* UDSM.
- Kombo, D. K. and Tromp, D. L.A. (2006), *Proposal and Thesis Writing*: Kenya, Paulines Publucations Africa.
- Kothari, C. R. (2004), *Reseach Methodogy: Methods and Techiniques*, New Delhi: New Age International Publishing Ltd.
- Kothari, C. R., (2008), *Reserch Methodogy: Methods and Techiniques* New Delhi: New Age Internationl Publising Ltd.
- Kumar, R. (1999), *Reserch Methodology Astep by guide for beginners*, New Delhi: SAGE Publication.

- Kumar, B. D. (2000), *Comparative Literature*, New Delh: Atlantic Publishers.
- Ligembe, N. E. G. (1995). *The uses of metaphor in Penina Muhando's Lina ubani. A stylistic analysis. Tasnifu ya umahiri*, (Haijachapishwa) University of Dar es Salaam.
- Linebaugh, P. (1976), "Karl Marx, the Theft of Wood, and Working-Class Composition: A Contribution to the Current Debate," *Crime and Social Justice*. Fall/Winter, pp. 5-16.
- Lowenstein, K. (1953), "The Role of Ideologies in Political Change," *International Social Science Bulletin* 5 (1): 51-74.
- Low, N. R. (2011), "Athari ya Lugha Katika Kuibua Dhamira: Mifano kutoka Nyimbo za Kizai Kipya zinazohusu UKIMWI", *Tasinifu ya Umahiri*, Chuo Kiukuu cha Dar es Salaam.
- Lyatuu, J. (2011), "Usawiri wa Wanawake katika Fasihi ya Kiswahili: Ulinganifu wa Waandishi wa Kike na Kiume: Uchaguzi katika Riwaya Teule," *Tasnifu ya M.A. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam*.
- Mark, G. (1995). *Postmodern semiotics: Material culture and the forms of postmodern life*. Oxford: Basil Blackwell.
- Marx, K. and Engels, F. (1848), "The Communist Manifesto" in *Marx & Engels Collected Works*, Vol. 6, 1845-1848. New York: International Publishers, 1976.
- Marx, K. (1850), "Class Struggles in France," in *Marx & Engels Collected Works*, Vol. 10. New York: International Publishers.
- Marx, K. (1859) *A Contribution to the Critique of Political Economy*. New York: International Publishers 1970.

- Massoud, S. M. A (2013), “Maudhui na Fani katika Tamthiliya za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthiliya za Mashetani na Kivuli Kinaishi,” Tasinifu ya Uzamivu, Chuo Kikuu Huria Cha Tanzania.
- Mbiti, J. (1956), *The African Philosophy*, London: Oxford University Press.
- Mbogo, E. (1993), “Matumizi ya Dhana na Sanaa katika Sanaa za Maonyesho za Jadi katika tamthiliya ya Leo.” Katika Mulokozi na Mung’ong’o (Wah) 181-206.
- Mbogo, E. (2008), *Ngoma ya Ng’wanamahundi*, Nyambari Nyangwine Publishers, Dar es Salaam.
- Mbogo, E. (2009), *Fumo Liongo*, Dar es Salaam: University Press.
- McClosky, H. (1964), *Consensus and Ideology in American Politics*, American Political Science Review 58 (June) 361-82.
- Mehring, F. (1962), *Karl Marx, The Story of His Life*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Mlama, P. (1982), *Pambo*, Swala Publications: Dar es Salaam.
- Mlama, P. (1983). “Utunzi wa Tamthiliya Katika Mazingira ya Tanzania.” Katika *Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili 111 FASIHI*. TUKI. Dar es Salaam
- Mlama, P. (1984). *Lina Ubani*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press.
- Mohamed, S. A. (1990), *Kivuli Kinaishi*, Oxford University Press: Nairobi.
- Msabila, D. T and Nalaila, G. S. (2013). *Research Proposal and Dissertation Writing, Principle and Practice*, Nyambali Nyangwine Publishers, Dar es Salaam.
- Msokile, M. (1993), *Misingi ya Uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: EALB.
- Mulokozi, M. M. (1996). *Fasihi ya Kiswahili*, TUKI: Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

- Mulokozi, M. M. (1975). "Revolution and Reaction in Swahili Poetry". In *Kiswahili*, Vol. 45/2. Dar es Salaam: IKR, Kur. 46-65.
- Mulokozi, M.M. and Sengo, T.S.Y. (1995). *History of Kiswahili Poetry* [AD 1000-2000]. Dar es Salaam: TUKI.
- Mutembei, A. K. (2012), *Korasi katika Fasihi*, TATAKI: Dar es Salaam.
- Mwaifuge, E. S. (2001), "Beliefs and Human Behaviour in the Theatre of Ebrahim Hussein," Unpublished M.A Thesis, University of Dar es Salaam.
- Mwaifuge, E. S. (2009), "Ideology and the Creative: A Study of Tanzanian Prose Fiction in English," Unpublished PhD. Thesis, University of Dar es Salaam.
- Ndumbaro, E. (2013), "Hadhi na Nafasi ya Fasihi Andishi ya Kiswahili Kitaifa na Kimataifa," katika, chombozi.blogspot.com/2013/09/fasihi-andishi-ya-Kiswahili.html.
- Negri, A. (1982), *Marx Beyond Marx: Notebooks on the Grundrisse*, Forthcoming. New York: I. F. Bergin Press. (Now published by Autonomedia, see: <http://www.autonomedia.org/>).
- Ngure, A. (2004), *Fasihi Simulizi kwa Shule za Sekondari*, Nairobi, Phoenix Publishers Ltd.
- Njogu, B. na Chimera C. (1999), *Ufundishaji wa Fasihi, Nadharia na Mbinu*: Nairobi Jomo Kenyata Foundation.
- Ntarangwi, M. (2004), *Uhakiki kazi za Fasihi*, Augustana College: Rock Island, IL 61201.
- Nyerere, J. K. (1968), *Ujamaa*, Oxford University Press, Nairobi,
- Nyerere, J. K. (1973), *Freedom and Development*, London: Oxford University Press.

- Ponera, A. S. (2014), *Utangulizi wa Nadhalia ya Fasihi Linganishi*, Karljamer Print Technology, Dar es Salaam, Tanzania.
- Ramadhani, D. (2005). *The Uses of Metaphors in Mbogo's Ngoma ya Ng'wanamalundi and Hussein's Mashetani. A Stylistic Comparison*.Tasnifu ya Umahiri, (Haijachapishwa) University of Dar es Salaam.
- Robson, C., (2007), *How to do a Reserch Project: A Guide for Undergraduate Students*, Carton Victoria: Blackwell Publishing.
- Scholes, R. (1974). *Structuralism in literature*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Seliger, M. (1976), *Ideology and Politics*, London: George Allen & Unwin. Press
- Smith, E. R. A .N. (1978), "The Levels of Conceptualization: False Measures of Ideology," In the Enclocyclopedia of Philosophy.
- Semzaba, E. (2003). *Tamthiliya ya Kiswahili*. Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Dar es salaam.Tanzania. Victoria: Blackwell Publishing.
- Senkoro, F. E. M. K., (2006), "Fasihiya Kiswahili ya Majaribio: Makutano baina ya Fasihi simulizi na Fasihi andishi", katika, *Kioo cha Lugha*, Juzuu, 1. Idara ya Kiswahili chuo kikuu cha Dar es Salaam uk. 61-68.
- Senkoro, F. E. M. K. (1982), *Fasihi*, Dar es Salaam: DUP.
- Sengo, S. Y. M. na Kiango, S. D. (2012), *Hisiya Zetu*, TATAKI: Chuo Kikuu Dar es Salaam.
- Senyamanza, C. A. (2014), *Misingi ya Kazi za Kubuni, Nadharia, Mbinu na Mifano ya kaziBunilizi*, Karljamer Print Technology, Dar es Salaam Tanzania

- Shivji, I. (2002), "Makuadi wa Soko Huria (Chachage, S. Chachage), Hotuba ya Uzinduzi wa Kitabu," katika *Mulika* namba 26, 2000-2002, TUKI, Kur. 93-97.
- Solomon, J. (1988). *The signs of our times: The secret meanings of everyday life*. New York: Harper & Row.
- Stallknecht, N. P. and Frenz, H. (1961), *Wah. Comperative Literature: Methods and Perspective*, Southern Illinois University Press, Carbondale.
- TUKI, (2004), *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*, Oxford University Press: Nairobi.
- Umberto, E. (1976), *A theory of semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Wafula, R. M. (2003), *Uhakiki wa Tamthilia Historia na Maendeleo yake*, Jomo Kenyattam Foundation, Nairobi Kenya.
- Wamitila, K.W. (2002), *Uhakiki wa Fasihi na Misingi na Vipengele Vyake*, Nairobi: Phonix Publishers Ltd.
- Wamitila, K. W. (2003). *Uhakiki wa Fasihi, Misingi na vipengele vyake*. Nairobi: Phoeni Publishers.
- Wamitila, K. W. (2004), *Lulu za Lugha (2) Kamusi ya methali* Longhorn Publisher, Muthiri Nairobi.
- Wamitila, K. W. (2008). *Kanzi ya Fasihi: Misingi ya Uchanganuzi wa Fasihi*. Vide - muwa, Nairobi, Kenya.
- Wellek, R. (1988). *The Crisis in Comparative Literature: Concepts of Criticism*. Stephen G. Nichols, Jr. New Haven: Yale UP, 282-95.
- Wellek, R. na Warren, A. (1948), *Theory of Literature*, Harcourt, Brace and Company: New York.
- Wright, W. (1975), *Sixguns and society: A structural study of the western*. Berkeley: University of California Press.

Yin, R. K. (1994), *Case Study Research: Design and Methods*, (2nd eds.) thousand Oaks Calif: SAGE Publishers.

Zepetnek, S. T. (1996), "Thematic Cluster Canadian Review of Comparative Literature," katika Jarida la Comparative Literature: History and Contemporaneity, juzuu ya 23.1 (1996), Wah. Milan V. Dimic na Steven Totosy de Zepetnek, Atlanta.